

Juhász Zsuzsanna

Az elöregedő börtönnépesség problémái

Köztudott, hogy a világ börtönnépessége folyamatosan növekszik, ugyanakkor talán kevésbé ismert, hogy egyes országokban az időskorú fogvatartottak számának emelkedése megelőzi a teljes börtönnépesség növekedését.

Ez a jelenség figyelhető meg többek között az Amerikai Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Kanadában, Ausztráliában, Japánban, és az elöregedő börtönnépesség problémáiról számolt be Németország és Svájc is. Amerikában például a 65 éves, illetve az annál idősebb állami és szövetségi fogvatartottak számának növekedése 2007 és 2010 között 63%-ot tett ki, míg ugyanezen idő alatt a teljes börtönnépesség növekedése mindösszesen 0,7% volt. Az 55. életévüket betöltő, illetve az annál korosabb fogvatartottak esetén a növekedés ugyancsak szembetűnő: az 1995 és 2010 közötti tizenöt éves periódus alatt 282%-os emelkedés volt tapasztalható, szemben a teljes fogvatartotti állomány 42%-os növekedésével.¹ Angliában és Walesben a 60. életévüket betöltő, illetve az a feletti életkorú fogvatartottak számítanak a leggyorsabban bővülő fogvatartotti csoportnak, akiknek létszáma 2000 és 2010 között 128%-kal emelkedett. A 2011. március 31-i adatok szerint a 60. életévüket betöltő, illetve az annál idősebb fogvatartottak létszáma 2 975 fő volt.²

Ausztráliában 2000 és 2010 között a legnagyobb mérvű fogvatartotti létszámnövekedés a 65 év feletti korosztályt jellemezte (141,7%), miközben a teljes fogvatartotti népesség aránya csak 36%-kal nőtt.³

A fenti példákban is kitűnik, hogy az időskor fogalmára egységes definíciót nem találunk még a börtönkörnyezetben sem. Emellett nemcsak az egyes országok szabályozása tér el egymástól, hanem esetenként az e tárgykörben készült tanulmányok is eltérő életkorhoz kapcsolják az időskor fogalmát, ami ezáltal nehezíti az összehasonlíthatóságot és az időskorú fogvatartottak számának pontos megállapítását. Az Egyesült Királyságban például a 60.⁴ illetve a 65. életév betöltése minősül időskornak, Kanadában ugyanakkor már az 50. életévtől időskorúnak te-

¹ HUMAN RIGHTS WATCH: Old behind bars. The aging prison population in the United States. January 2012. 6. p. és 18. p.

² PRISON REFORM TRUST: Bromley Briefings Prison Factfile. December 2011. 47. p.

³ BAIDAWI, SUSAN ET AL.: Older prisoners – A challenge for Australian corrections. Trends & issues in crime and criminal justice. No. 426., August 2011. 2. p.; AUSTRALIAN INSTITUTE OF CRIMINOLOGY: Older Australians in prison. Crime Facts Info, No. 149. 2007. <http://aic.gov.au/publications/current%20series/cfi/141-160/cfi149.aspx>

⁴ HOWSE, KEN tanulmánya például a 60. életévben definiálta az időskorú fogvatartottakat, mondván: ez az életkor elég magas ahhoz, hogy a vizsgálat alanyai lehessenek a krónikus egészségügyi problémákkal küzdő fogvatartottak, és egyúttal elég alacsony is ahhoz, hogy megfelelő számú fogvatartottat takarjon. Bővebben: HOWSE, KEN: Growing old in prison: A scoping study on older prisoners. Centre for Policy on Ageing and Prison Reform Trust, United Kingdom, 2003. 2. p. Emellett az Egyesült Királyság Börtönfelügyelősége és az Egészségügyi Minisztérium is ezt az életkort tekinti hivatalosan elfogadottnak. Lásd: PRISON HEALTH RESEARCH NETWORK: The healthcare challenges of older people in prisons – a briefing paper. <http://www.ohrn.nhs.uk/resource/Research/OlderPrisonersReview.pdf>

kintik a fogvatartottat, és ezt a szemléletet figyelhetjük meg többnyire az Egyesült Államokban,⁵ valamint Ausztráliában is. Az eltérő életkori megjelölések ellenére a legtöbb szerző és tanulmány a fogvatartottak esetében az 50. életévtől számítja az időskor határát.⁶ Ez a viszonylag alacsony életkor azzal magyarázható, hogy a fogvatartottak fizikálisan és egészségügyileg idősebbek a tényleges életkoruknál: a szabad emberekhez képest a biológiai életkoruk legalább 7-10 évvel több, köszönhetően a krónikus egészségügyi problémáknak, az egészségtelen életvitelnek, az esetleges szerfüggőségnek és természetesen magának a bebörtönzésnek.

A növekedés lehetséges okai

Az időskorú fogvatartotti népesség növekedésének hátterét vizsgálva a szakirodalom számtalan lehetséges magyarázattal szolgál. Anglia vonatkozásában például olvashatunk demográfiai változásról, amely szerint napjainkra az emberek tovább élnek és a 60 év feletti lakosság növekvő száma a társadalomban természetesen visszatükröződik a börtönnépesség soraiban is.⁷ Más források a demográfiai változás magyarázatát teljesen elvetik és az egyre szigorodó ítélkezési politikát teszik felelőssé, amely a 60 év feletti bűnelkövetők egyre nagyobb hányadát küldi büntetés-végrehajtási intézetbe, ráadásul egyre hosszabb ítéleti tartamban.⁸ *Wahidin* kutatásai alapján ez a megállapítás nemcsak a férfi fogvatartottak, hanem a női elítéltek esetén is helytálló, azaz napjainkban a bíróságok kevésbé toleránsak az időskorú nők deviáns magatartásaival szemben.⁹

Amerikában a társadalom általános öregedése ellenére is a szabadságvesztés növekvő alkalmazása és a feltételes szabadságra bocsátás korlátozott érvényesítése emelhető ki, így a bűnözési ráta csökkenése ellenére a börtönnépesség növekedése az ítélkezési és a szabadon bocsátási politika eredménye. Szembetűnő az életfogytig tartó szabadságvesztés gyakori kiszabása, ami a „három csapás” néven ismert szabály¹⁰ révén a kevésbé súlyos, illetve a nem-erőszakos bűncselekmények miatti felelősségvonásra is vonatkozik. Nevada, New York, California és Alabama államokban például 6 fogvatartottból 1 életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését tölti.¹¹

⁵ 15 tagállam tekinti az 50 év feletti fogvatartottakat időskorúaknak. Ugyanakkor New York és Pennsylvania nem definiálja az időskort. U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE, NATIONAL INSTITUTE OF CORRECTIONS: *Correctional Health Care. Addressing the needs of elderly, chronically ill, and terminally ill inmates.* 2004. 29. p. <http://www.nicic.org>

⁶ Például: BROWN ET AL.: *Golden years? The incarceration of older offender.* *Geriatrics Today* 2003. Vol. 6. 32-35. pp.; BAIDAWI, SUSAN ET AL.: *Older prisoners – A challenge for Australian corrections. Trends & issues in crime and criminal justice.* No. 426.; RECOOP: *Resettlement and care of older ex-offenders and prisoners.* <http://www.recoop.org.uk/pages/resources>

⁷ PRISON HEALTH RESEARCH NETWORK: *The healthcare challenges of older people in prisons – a briefing paper.* 3. p. <http://www.ohrn.nhs.uk/resource/Research/OlderPrisonersReview.pdf>

⁸ PRISON REFORM TRUST: i. m. 47. p.

⁹ WAHIDIN, AZRINI: *Older women in prison: issues and challenges.* 13th Annual Conference 2010: *Women in the criminal justice system.* 20. p.

¹⁰ E szabály alapján, ha korábban legalább két alkalommal jogerősen elítélték az elkövetőt súlyos bűncselekmény elkövetése miatt, akkor a harmadik alkalommal bármilyen csekély tárgyi súlyú bűncselekmény elkövetése esetén kötelező az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása.

¹¹ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 34. p.

Ennek az ítélkezési politikának a súlyos hozadéka a feltételes szabadítás kizárásával járó életfogytiglan gyakoribb alkalmazása is. 2009-ben például az állami börtönök szintjén 11 817 fogvatartott töltötte tényleges életfogytig tartó büntetését.¹² Azokban az esetekben pedig, amikor az elítélt az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésből feltételesen szabadítható, megfigyelhető egyrészt a szabadon bocsátási kritériumoknak a szigorodása, másrészt pedig a feltételes szabadon bocsátás időpontjának kitolódása. A feltételes szabadításra való jogosultság időpontja szempontjából Utah Állam szabályozása például 10 évet jelöl meg, míg Colorado 40, Kansas pedig 50 évet. Nemzeti szinten átlagosan 25 évvel lehet számolni, de a szabadításra való jogosultság itt sem azonos a tényleges szabadítás lehetőségével, azaz évek is eltelhetnek a kettő között, legrosszabb esetben pedig a szabadításra nem is kerül sor.¹³

Japánban, ahol a szabadságvesztésre ítélték hozzávetőleg 16%-a időskorú, a kedvezőtlen pénzügyi, gazdasági helyzet, illetve a család támogatásának hiánya miatt megszorodtak az idősök által elkövetett lopási cselekmények. A tokiói rendőrség arról számolt be, hogy egy évtized alatt közel hétszeresére nőtt az e korosztályba tartozó személyek által elkövetett lopási cselekmények száma. További fontos tényező a kiszabott szabadságvesztések tartamának emelkedése. A tradicionális családi és közösségi kapcsolatok megszakadása miatt nagyon sok idős fogvatartottnak tulajdonképpen nincs is esélye a feltételes szabadulásra, mivel az megfelelő és megbízható háttérrel, támaszt feltételez. Ennek hiányában így egyre többen töltik ki teljes büntetésüket.¹⁴

Németországban a hivatalos statisztikák szerint a '90-es évek óta 28%-kal emelkedett az időskorúak kriminalitása és ennek megfelelően a bebörtönzések száma is. Bár a kriminológusok szerint nem beszélhetünk időskori bűnözési hullámról, de ténykérdés, hogy egyre több korosodó személy tölti életének egy részét végrehajtási intézet falai között. Az öregedő német társadalom mint demográfiai ok mellett magyarázatként szolgálhat az időskorúak életminőségének kedvezőtlen irányú változása. A családi kötelek gyengülése és az államilag támogatott idős korosztálynak szóló programok elmaradása, ritkulása miatt szembetűnő jelenség az öregek elszigetelődése is. E tényezők járulnak hozzá az időskorúak kriminalitásához, amely jellemzően kis tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetésében mutatkozik meg. Japánhoz hasonlóan, a bolti lopások tettesei döntően ugyancsak e korosztály tagjaiból kerülnek ki.¹⁵

A várható élettartam növekedésével Svájcnak is számolnia kell, de itt a börtönnépesség előregedésének a legfőbb oka a bíróságok feltételes szabadon bocsátási gyakorlata. A közvélemény és a média nyomása miatt a hatóságok nem akarnak felesleges kockázatot vállalni és olyan személyt szabadon engedni, aki

¹² UNDOC: Handbook on prisoners with special needs. Criminal Justice Handbook Series, United Nations. New York, 2009. 124. p.; HUMAN RIGHTS WATCH: i.m. 35. p.

¹³ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 34. p.

¹⁴ YAMAGUCHI, MARI: Japanese prisons face swelling elderly population. January 6, 2011. <http://www.washingtontimes.com/news/2011/jan/6>.

¹⁵ JAMES, KYLE: Germany's graying gangsters. 28. December 2004. <http://www.dw.de/dw/article/0,2144,1441651,00.html>

bármilyen veszélyt is jelent a társadalomra. A svájci bíróságok bűncselekmény elkövetése miatt a legtöbb esetben büntetőjogi büntetéseket alkalmaznak, de a svájci jog ismeri a megelőző intézkedéseket (pl. megelőző fogvatartás vagy terápia) is. Azokban az esetekben, ha az elkövető veszélyt jelenthet a társadalomra, mindaddig, amíg e veszély fennáll, ezen határozatlan tartamú megelőző intézkedések ugyancsak alkalmazhatók.¹⁶

A fenti példákából lezűrhető, hogy az átlagnépesség korosodása a börtönnépesség öregedésénél egyedüli tényezőként nem vehető figyelembe. E jelenséget sokkal inkább okolható a hosszú tartamú szabadságelvonás, illetve extrém formájának, az életfogytig tartó szabadságvesztésnek a gyakori alkalmazása, a feltételes szabadon bocsátási gyakorlat és az a körülmény is, hogy több az időskorban elkövetett bűncselekmények száma.

A fentebb vázolt ítélkezési politikának, illetőleg gyakorlatnak szükségszerű velejárója a börtönnépesség számának emelkedése, ami ugyancsak kihat a végrehajtási feltételekre: csökkentheti a fogvatartottak számára biztosítható hasznos elfoglaltságokat, megnövelve például az erőszak veszélyét, a fogvatartottak önkárosító cselekményeit, végső soron aláásva a reszocializációs törekvéseket. Az időskorú fogvatartottak vonatkozásában felvethető, hogy a fiatalkorúak mintájára – ugyancsak az életkori sajátosságaikból kiindulva – egy speciális bírósági eljárás keretében történhetne a büntetőjogi felelősségre vonásuk. A döntéshozatal során a nem erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt például személyi szabadság elvonásával nem járó jogkövetkezményeket kellene alkalmazni, illetve ha a szabadságvesztés elkerülhetetlen, az elkövető életkorát, testi és mentális egészségi állapotát alapul véve lenne indokolt a tartam meghatározása.¹⁷

Amíg a források alapján Németországban és Japánban elsősorban kis tárgyi súlyú, nem erőszakos jellegű bűncselekményeket követnek el az időskorúak, addig az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában egy relatíve magas hányad súlyos erőszakos bűncselekmény miatt állt bíróság elé. Angliában például a 2011-es évre vonatkozó adatok szerint az 50 év feletti férfiak 41%-át nemi bűncselekmény miatt ítélték el, a személy elleni erőszakos cselekmények 25%-ot tettek ki, a harmadik legjellemzőbb bűncselekmény pedig a kábítószerrel összefüggő deliktum volt (13%). A nőknél ugyancsak a kábítószerrel összefüggő bűncselekmény elkövetése volt a meghatározó 29%-kal.¹⁸ Egy angliai tanulmány szerint a szexuális bűncselekményt elkövetők aránya nőtt az életkorral, ugyanakkor a vagyon elleni erőszakos bűncselekményeknél csökkent. A vagyon elleni bűncselekmények körében ugyanis a lopás elkövetése volt erre a korosztályra a leginkább jellemző, nők esetén pedig a csalás.¹⁹

Az USA-ra vonatkozó adatok alapján az erőszakos bűncselekmények, különösen pedig az erőszakos nemi bűncselekmények elkövetői kapják a leghosszabb tartamú ítéleteket, ráadásul az 55 éves, illetve az ezen életkort betöltő

¹⁶ LEYBOLD-JOHNSON, ISOBEL: More prisoners face old age behind bars. *Swissinfo.ch*, 2, February 2009. <http://www.swissinfo.ch/eng/Home/archive>

¹⁷ UNODC: i. m. 133-134. pp.

¹⁸ PRISON REFORM TRUST: i. m. 47. p.

¹⁹ HOWSE, KEN: i. m. 10. p.

elítéltek nagyobb hányadban (65,3%) követtek el erőszakos bűncselekményt, mint a fiatalabb fogvatartottak (49,6%). A hosszabb ítéletek mellett az is fontos tényező, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetői a büntetésük nagyobb részét ki is töltik a szabadulásig, azaz esetükben kitolódik a feltételes szabadulás időpontja.²⁰

Kanadai adatok szerint az emberölések, valamint a szexuális deliktumok aránya az életkor emelkedésével nőtt (a 65 év feletti korosztálynál már 37,1%-ot tett ki), ugyanakkor ellentétes irányú folyamat volt megfigyelhető a rablások (7,1%) és a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények (12,1%) esetén.²¹

Az időskorú fogvatartottak csoportba sorolása

A szakirodalom egyetért abban, hogy egy nagyon heterogén összetételű csoportot alkotnak az időskorú elkövetők, illetve az időskorú fogvatartottak. Az elkövetett bűncselekmények jellege, az elkövetéskori életkor, valamint a bűnelkövetői előélet alapján e fogvatartotti körön belül 3 főcsoport különíthető el.

Az első csoportba tartoznak azok az elkövetők, akik fiatalon követtek el olyan (jellemzően erőszakos) bűncselekményt, ami miatt hosszú tartamú szabadságelvonást kaptak, így a végrehajtási intézetben öregedtek meg. Esetükben a hosszú börtönévek gyakorta járnak a családi kötelek megszűnésével, és ez a körülmény, valamint a munkában eltöltött rövid idő jelentősen megnehezítik a szabadulás utáni be/visszailleszkedést.

A második csoportba sorolhatjuk az ismételt bűnelkövetőket, visszaesőket, akik életük során tulajdonképpen ki-bejártak a börtönökből/börtönökbe. Bár az első büntényes elkövetőkhöz képest jobban ismerik a börtönkörnyezetet, az ebből a közegeből fakadó krónikus egészségügyi problémák is hatványozottan jelentkeznek náluk. A külvilággal való kapcsolataik jellemzően ugyancsak korlátozottak, és a kinti munkavégzés terén is csak szórványos ismeretekkel, gyakorlattal rendelkeznek, így reszocializációjuk szintén nehézkes.

Végül az időskorú fogvatartottak csoportját alkotják azok a személyek, akik időskorúként követték el az első bűncselekményt. Ez esetenként nagy tárgyi súlyú, gyakorta szexuális bűncselekmény. A börtönléthez való alkalmazkodás számukra kifejezetten problémás, és nem ritkán ők válnak a többi fogvatartott célpontjává, áldozatává.²²

Az egyes fogvatartottak különféle betegségekkel, fogyatékoságokkal, függőségekkel rendelkeznek, amelyek kezelése komoly kihívást jelent a büntetés-végrehajtás számára, de önmagukban az egyes csoportok is eltérő végrehajtási feltételeket, programokat igényelhetnek. A speciális programok mellett szóló egyik legfőbb érv, hogy az idősebb fogvatartottak nem viselik jól a tipikus börtönkörnyezetet, börtöntűrő-képességük eltér a többi fogvatartottétól, sőt ebből a

²⁰ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 28-31. pp

²¹ UZOABA, JULIUS H. E.: *Managing older offenders: Where do we stand?* Correction Service Canada, 1998. 55. p.

²² UNODC: i. m. 126. p.

szempontból a legrosszabb helyzetben az első bűntényesek vannak, akik gyakorlati igazai katasztrófaként élik meg a bezártságot.²³

Az életkor előrehaladtával az idősök több, a korábbi aktív, független életüket korlátozó, azt befolyásoló tényezővel kényszerülnek szembenézni. Ez hatványozottan igaz a fogvatartottak esetében, így büntetésük tartama alatt többek között figyelemmel kellene lenni a végrehajtási környezet adottságaira, elhelyezésükre, egészségi állapotukra, a szabadulásra való felkészítésükre és nem utolsósorban a szabadulás utáni gondozásukra is.

Elhelyezés: integráció vagy szegregáció

Kimondva, kimondatlanul a büntetés-végrehajtási intézetek – a szignifikáns többségből adódóan – elsősorban fiatal fogvatartottak fogvatartására szolgálnak és nem arra épültek, hogy megfeleljenek az életkorral együttjáró testi és szociális szükségleteknek. Az idősebbek számára gondot jelenthetnek a lépcsők, az emeletes ágyak, a fürdők megközelíthetősége, nehezebben élik meg a túlzásúfolttságot, az összezártságot, a hideget vagy éppen a meleget. Az intézmények építészeti adottságai emellett nem kedveznek a mozgásukban korlátozott személyeknek, így a járókerettel, kerekesszékekkel való közlekedés problémát okozhat.

Az időskorhoz társuló speciális szükségleteket felismerve egyes büntetés-végrehajtási hatóságok speciális rendelkezéseket alkalmaznak: találunk szakintézményeket [öregok otthonának megfelelő végrehajtási intézeteket (nursing home prisons)], továbbá a többi fogvatartási helytől elkülönülő létesítményeket, azaz idősök fogvatartására szolgáló részlegeket, épületszárnyakat. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az életkori szegregáció ideája mellett létezik egy másik domináns felfogás is, amely hasznosabbnak tekinti az időskorúak fiatalabbakkal való együtt-tartását, azaz az integrációt.

Az elsőként említett speciális végrehajtási intézetek (nursing home prisons) azokat a fogvatartottakat tömörítik, akik jelentős segítségre szorulnak a mindennapi tevékenységek elvégzése során, vagy olyan krónikus egészségügyi problémájuk van, amely gyakori egészségügyi ellátást, gondozást igényel. A végrehajtási környezetben belül kialakított otthonok intenzívebb egészségügyi, szociális és betegápolói feladatokat képesek ellátni, mint ami a normál környezetben lenne biztosított. Az erőforrások centralizálása miatt a költségek is csökkenthetők. Ilyen speciális, az időskorúak számára kialakított börtönt találhatunk például a dél-nyugat-németországi Singenben. A mindösszesen 50 férőhelyes intézmény lakóinak átlagéletkora 67 év, az átlag ítéleti tartam pedig 5 év.²⁴

Az USA végrehajtási rendszere már az 1970-es évek óta önálló egységeket, szárnyakat alakított ki az időskorú fogvatartottak számára, amelyek száma a

²³ E témáról bővebben: CRAWLEY, ELAINE – SPARKS, RICHARD: Is there life after imprisonment? How elderly men talk about imprisonment and release. *Criminology and Criminal Justice*, 2006/1. 68-71. pp.

²⁴ KUCHARZ, CHRISTEL: Germany: Prison specializes in older prisoners. *Seniors World Chronicle*, 20 March 2008. <http://www.seniorsworldchronicle.com/200/03/germany-prison-specializes-in-older.html>

század végére 13 tagállamban együttvéve meghaladta a 15-öt, 2008-ban a 28-at. Találunk ugyanakkor egészségügyi intézményeket, idősök otthonait és hospice ellátást nyújtó létesítményeket is.²⁵ Virginia államban például egy geriátriai börtönrészleg működik. Az időskorú fogvatartottak fogvatartásának költségességére, illetve fokozott rázorultságukra tekintettel itt a fiatalabb fogvatartottak feladata a kerekesszékes társak „fuvarozása”, öltöztetése, melyért óránként 23 és 45 cent közötti összegű fizetést kapnak.²⁶

Néhány tagállamban, ahol nincsenek geriátriai részlegek, az idős fogvatartottak számára krónikusbeteg-ágyakat különítenek el.²⁷ Oregon államban nincs speciális program vagy elhelyezés az időskorúak számára, ugyanakkor egy 61 ágyas körletben az átlaghoz képest nagyobb védelmet biztosító környezetet alakítottak ki az idős, a fogyatékos, valamint a mozgásukban korlátozott fogvatartottak számára. Ez a körlet, noha 24 órás nővérszolgálatlal működik, nem fekvőbeteg-részleg, mivel az itt lakók nem igényelnek folyamatos ellátást. Az oregoni rendszer emellett alkalmazza még az ún. kerekesszékes taxiszolgálatot, ami a szolgáltatást végző fogvatartottak számára ugyancsak fizetett munkának minősül.²⁸

Az életkori szegregáción alapuló elhelyezésnél számos állam a 40. életévet tekintti irányadónak.²⁹ Sok esetben ugyanakkor ezek a részlegek nem korlátozódnak kizárólag az idősebb börtönlakókra, hanem olyanok is a részleg lakói lehetnek, akik például betegségükből, fogyatékoságukból adódóan egészségügyi ellátásra, gondozásra szorulnak. Ezen speciális egységek lakói gyakorta több időt kapnak az öltözködésre, az étkezésre, a zuhanyzásra.³⁰ Angliában például a Kingstoni Börtön követi az életkori szegregáció elvét, de itt az életkori küszöb 50 év, emellett a fogyatékkal élő fiatalabb fogvatartottakat nem vegyítik az idősebbekkel.³¹

A fenti speciális végrehajtási körülmények mellett az időskorú fogvatartottak elhelyezésének másik modellje abból a felfogásból indul ki, hogy az érintett fogvatartotti kör egy része egészséges és nem igényel speciális elhelyezést. Az együttes elhelyezés elvét vallva így az időseket a börtönnépesség többi tagjával együtt helyezik el. Ismert olyan megoldás, amikor az időseket mindaddig a többi fogvatartottal együtt helyezik el, amíg ez lehetséges, ha azonban az elítélt már nem tud megbirkózni a normál börtönkörnyezettel, akkor helyezik át a speciális részlegbe. Ilyen időskorú fogvatartottakat tömörítő egység található pél-

²⁵ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 51. p.

²⁶ Az Egyesült Királyság Börtönfelügyelőségének 2004-es kiadványa arról számolt be, miszerint a személyi állomány részéről általános elvárás, hogy a mobilitási problémákkal küzdő fogvatartottakat társaik támogassák. Az esetek többségében ezeket a fogvatartottakat nem képezik ki a feladatra, és nem is kapnak érte juttatást. HM INSPECTORATE OF PRISONS: No problems – old and quiet: older prisoners in England and Wales. 2004. 10. p.; Elderly inmate population is straining Virginia’s prison system. Nursing Home News. <http://www.guidetonursinghomes.com/nursing-home-news/1052>

²⁷ ABNER, CARRIE: Graying Prisons. States face challenges of an aging inmate population. State News, November/December 2006. 10. p.

²⁸ U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE, NATIONAL INSTITUTE OF CORRECTIONS: i. m. 31-32. pp.

²⁹ YORSTON, GRAEME A. – TAYLOR, PAMELA J.: Commentary: older offenders – No place to go? The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law, 2006/3. 334. p.

³⁰ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 49. p.

³¹ HOWSE, KEN: i. m. 29. p.

dául Dél-Karolinában. A State Park Végrehajtási Központ speciális részlegében többek között 24 órás egészségügyi ellátás biztosított.³² A Minnesotai büntetés-végrehajtási hatóság ugyancsak speciális elhelyezést nyújt az idős (55 éves, illetve afeletti életkorú) fogvatartottak számára. Az érintettek választhatják a normál börtönkörnyezetet, de a speciális részlegben való elhelyezést is. Ez utóbbi nyitva áll a krónikus egészségügyi problémákkal küzdők számára, de befogadja a különféle fogyatékosággal (pl. vakság, sükettség, kerekesszék használatával) küzdő fiatalabb fogvatartottakat is. Utóbbiak segítőket is igénybe vehetnek, akik például a lakóhelyiség tisztántartásában, a kerekesszék mozgásában segítőkészek. A részleg lakói saját ebédlővel, edzőteremmel, műhellyel rendelkeznek, azaz általában nem érintkeznek a börtönnépesség többi tagjával. A speciális szükségletű fogvatartottak kétszemélyes szobákban és nem cellákban laknak. Az 55. életévüket betöltő, illetve annál idősebb fogvatartottaknak nem kell dolgozniuk, mivel a büntetés-végrehajtás nyugdíjasként kezeli őket.³³

A speciális egységek mellett szóló érv, hogy az idősek nagyobb biztonságban tudhatják magukat, áldozattá válásuk megelőzhető. Szükségeikhez igazodó speciális programok kialakítására van lehetőség, speciális személyzet igénybevétele mellett, illetve például a táplálkozási és egészségügyi igényeik is könnyebben kielégíthetők. Mindamellett ez az elhelyezési forma pozitívan befolyásolja mentális egészségi állapotukat és stimulálhatja társadalmi kapcsolataikat. Hátrányként említhető ugyanakkor, hogy e speciális részlegek nem találhatók meg minden végrehajtási intézetben, azaz az itt történő elhelyezés a lakóhelytől való nagyobb távolság révén negatívan befolyásolhatja a családi kapcsolatokat.

A családi kötelek ápolását ilyenformán sok esetben jobban szolgálja, ha a fogvatartott a normál börtönnépesség soraiban marad. Ennek a megoldásnak az egyik lehetséges előnye, hogy az idősebbek nemcsak a speciálisan számukra biztosított programokban vehetnek részt, hanem azokban is, melyek a többi fogvatartott számára rendelkezésre állnak. Amíg a speciális részlegekben való elkülönült elhelyezésnél gondot jelenthet a fogvatartott biztonsági kockázatának érvényesítése, itt az egyéni kockázati értékelés függvényében kerülhet az idős elítélt elhelyezésre. Megemlíthető továbbá, hogy az idősek nincsenek teljesen elkülönítve a fiatalabb fogvatartottaktól, avagy a börtönnépesség többi részétől, és ez a természetesebb közeg a fiatalok számára is előnyökkel járhat.³⁴ Fontosnak tartom kiemelni, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (98) 7. számú ajánlása a börtönökben biztosítandó egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól az 50. pontban is ezt az elhelyezési módot ajánlja annak érdekében, hogy az idős fogvatartottak élete a normálhoz minél jobban közelítő legyen.³⁵

Meg kell említeni ugyanakkor, hogy az időskorú és gyenge fizikumú fogvatartottak az áldozattá válás nagyobb veszélyének vannak kitéve. A Human

³² HM INSPECTORATE OF PRISONS: i. m. 1. p.

³³ U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE, NATIONAL INSTITUTE OF CORRECTIONS: i. m. 31. p.

³⁴ UNODC: i. m. 127. p.

³⁵ Recommendation No. R (98) 7 concerning the ethical and organisational aspects of health care in prison.

Rights Watch jelentése ezzel összefüggésben rávilágított azonban arra, hogy az 50 év feletti fogvatartottak körében alacsonyabb az áldozattá válás rátája mind a börtönszemélyzet, mind a többi elítélt részéről.³⁶

Az előnyöket és hátrányokat egyaránt hordozó modellek megosztják a szakembereket, és nincs egyetértés az életkori integráció kontra életkori szegregáció tekintetében. Az ENSZ Kábítószer- és Bűnügyi Hivatala (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) részéről – tekintettel a speciális egységek költséges voltára – elfogadható az együttes elhelyezés preferálása a többség tekintetében, és a speciális egységek alkalmazását csak a valóban speciális ellátást és védelmet igénylő időskorú fogvatartottakra szükséges szorítani.³⁷ A Kanadai Büntetés-végrehajtási Szervezet egyik kiadványa a két modell mellett lehetőségként taglalja a nem erőszakos 65 év feletti fogvatartottak feltételes szabadon bocsátását, illetve a 70 éves, illetve annál idősebb nem erőszakos geriátriáirai rabok morfin-típusú szabadítását, és család hiányában időskorúak közösségi intézményeiben való elhelyezését.³⁸

Amerikában 1989 óta létezik az Időskorú Fogvatartottak Projektje (Project for Older Prisoners) elnevezésű szervezet, amely az 55 év feletti fogvatartottak körében végez átfogó elemzést azzal a céllal, hogy megállapítsa a fogvatartott szabadítása mekkora kockázattal járna, és megfelelő eredmények esetén javaslatot tesz a feltételes szabadítást engedélyező bizottságnak. A jelenleg 5 tagállamban működő szervezet segítségével több időskorú fogvatartott szabadulhatott feltételelesen 0%-os visszaesési mutató mellett. A projekt abból az alap gondolatból táplálkozik, hogy az idős és geriátriái fogvatartottak alkotják a speciális szükségletű fogvatartottak legnagyobb és egyúttal leggyorsabban növekedő szegmensét, hatalmas anyagi terhet jelentve ezzel a büntetés-végrehajtásnak. Feltételes szabadításukkal így egyrészt csökkenthetők a költségek, másrészt enyhíthető a túlszűfolttság.³⁹

Az időskorú fogvatartottak egészségügyi ellátása

Az időskorú fogvatartottak speciális szükségletei közül kétségtávol az egészségügyi ellátás élvezi a legjelentősebb prioritást. Tekintettel arra, hogy a fogvatartottak egyéni életkora jellemzően 7-10 évvel magasabb, mint a tényleges kronológiai életkoruk, így olyan egészségügyi problémákkal kell számolni, amelyek ehhez a magasabb életkorhoz kapcsolódnak. Általánosságban elmondható, hogy a legkülönbefélebb testi és mentális problémák egyaránt jellemzik ezt a korosztályt: a magas vérnyomás, látás-, halláscsökkenés, memóriazavarok, az inkontinencia, a csontritkulás, a szájbetegségek⁴⁰ mellett igen gyakori például a depresszió, a haláltól és különösen a

³⁶ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 58. p.

³⁷ UNODC: i. m. 135. p.

³⁸ UZOABA, JULIUS H. E.: i. m. 75. p.

³⁹ Statement of professor Jonathan Turley. <http://jonathanturley.org/2007/12/06/testimony-on-prisoner-reform-and-older-prisoners>

⁴⁰ A Hong Kong Ma Hang időskorú fogvatartotti részlegében végzett kutatás igazolta, hogy az átlagnépességhez viszonyítva az idős fogvatartottak orális egészségi állapota is rosszabb, a különféle szájbetegségek előfordulási aránya kifejezetten magas volt körükben. McGRATH, COLMAN: Oral health behind bars: A study of oral disease and its impact on the life quality of

végrehajtási intézetben bekövetkező haláltól való félelem, de figyelemmel kell lenni a függőségek⁴¹ kezelésére is. Utóbbi tekintetében a hosszú ítéleti tartamok, illetve a feltételes szabadítás kizárása, valamint szigorodása miatt a fiatalabb fogvatartottak körében jellemző nagyarányú dohányzás, alkohol- és kábítószer-fogyasztás is gondot jelenthet. Amennyiben ugyanis a börtönben öregszenek meg, akkor a függőségekhez kapcsolódó betegségek kockázata is megnő.⁴² Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a krónikus betegségek az idősebb korosztály számára gyakorta egyet jelentenek a különféle fertőző megbetegedésekkel.

A szakirodalom egyetért abban, hogy a fogvatartottak egészségi állapota rosszabb, mint az átlagnépességé, illetve ezzel összefüggésben az egészségügyi szolgáltatásokat is jóval nagyobb arányban veszik igénybe. Ez az átlagnépesség és a fogvatartotti népesség közötti eltérés a szervi eredetű problémákkal összevetve jobban szembetűnő a mentális rendellenességek tekintetében. Egyes mentális betegségek 2-4-szer jellemzőbbek a fogvatartottak körében, az öngyilkossági ráta 5-ször magasabb.⁴³ Az időskorú fogvatartottak esetében a mentális problémák közül leginkább a depresszió emelhető ki, amely gyakorta a bebörtönzés következményeként fejlődött ki. A tehetetlenség érzése, a mobilitási problémák pedig tovább fokozzák a szorongásos állapotot.⁴⁴ Emellett a börtönlét utolsó hetei is fokozhatják a depressziót, ha a szabaduló egy számára idegen közegbe kerül, és nem tudja, hogyan fog az új helyzettel megbirkózni.⁴⁵

Az Egyesült Királyságban az érintett korosztály több mint a fele szenved mentális rendellenességben.⁴⁶ Egy USA-ra vonatkozó tanulmány az 55 éves, valamint annál korosabb fogvatartottak leggyakrabban előforduló betegségeként említi a depresszió mellett az alkohol-és drogfüggőséget, az öregkori skizofréniát, valamint az Alzheimer-kórt.⁴⁷

Annak ellenére, hogy a depresszió fő kockázati tényező a szuicidumok szempontjából, az Angliára vonatkozó adatok szerint az idősebbekre mégis kevésbé jellemző az öngyilkosság elkövetése, az sokkal inkább a 25-34 éves korosztálynál

---

an older prison population. *Gerodontology*, 2002/2. 109-114. pp. Egy, az USA-ban végzett felmérés pedig arról számolt be, hogy a mentális betegségek és a szerfüggőség után a dohányzással összefüggő fogászati megbetegedések fordultak elő leggyakrabban a fogvatartottak körében.

⁴¹ Az alkoholfogyasztással összefüggő megnövekedett morbiditásról és halálozásról lásd COLSHER, PATRICIA, L. ET AL.: Health status of older male prisoners: a comprehensive survey. *American Journal of Public Health*, 1992/6.

⁴² HM INSPECTORATE OF PRISONS: i. m. 27. p.

⁴³ EUROPEAN NETWORK ON DRUGS AND INFECTIONS PREVENTION IN PRISON: „Unlocking potential: making prisons safe for everyone”. Report of the 8th European Conference of drug and HIV/AIDS services in prison. Budapest, 2005. 38. p.

⁴⁴ DOCHERTY, JENNY LOUISE : The healthcare challenges of older people in prisons - a briefing paper. Prison Health Research Network. 6. p. www.ohrn.nhs.uk/resource/Research/OlderPrisonersReview.pdf

⁴⁵ MESURIER, NICK ET AL.: A critical analysis of the mental health needs of older prisoners: Final report. 2010. 23. p.

⁴⁶ PRISON REFORM TRUST: i. m. 48. p.

⁴⁷ COX, JUDITH F. - LAWRENCE, JAMES E.: Planning services for elderly inmates with mental illness. *Corrections Today*, Vol. 72., June 2010.

fordul elő. Emellett a szándékos önkárosítás is elhanyagolható mértékű.⁴⁸ Ezzel szemben egy kanadai tanulmány az időskorú fogvatartottak körében magas öngyilkossági rátáról számolt be. Ez a kutatás rámutatott arra, hogy az egyes életkori csoportok között nem volt szignifikáns eltérés az öngyilkosságra való szándék, terv és a kísérlet szempontjából sem, ezek épp úgy jellemezték az idősebb korosztályt, mint a náluk fiatalabbakat.⁴⁹

Kortól függetlenül az egészségügyi ellátás biztosítása általános orvosokat, szakorvosokat és ápolószemélyzetet igényel, de szerepük hatványozottan indokolt az időskorú fogvatartottak esetében, különösen, ha a beteg folyamatos ellátásra szorul. Számolni kell továbbá azzal, hogy a kor előrehaladtával megnő a gyógyszerfogyasztás is. *Fazel* és kollégái például arról számoltak be, hogy a vizsgálatukba vont időskorú (60 és 88 év közötti) fogvatartottak 77%-ának volt előírt gyógyszere.⁵⁰ Az előregedő börtönépesség további kihatása, hogy egyre több a természetes haláleset. 2010-ben Angliában például 84 50 éves, illetve afeletti életkorú fogvatartott halt meg.⁵¹

Külön feladat elé állítja a büntetés-végrehajtást a gyógyíthatatlan betegek ellátása, ráadásul a legtöbb börtönrendszerben a magas költségű eljárások és fájdalomcsillapító ellátások (pl. morfin típusú fájdalomcsillapítók) elérhetetlenek.⁵² Találkozhatunk olyan gyakorlattal, amely az ilyen betegeket az általános amnesztia keretében vagy a túlzásúfolság csökkentését célzó intézkedések részeként szabadítja, de gyakoribb megoldás az egyénileg alkalmazott könyörületes szabadítás, különösen az AIDS-betegek esetében. Tekintettel azonban arra, hogy e szabadítás nagyon szigorú feltételekhez kötött, összességében ténylegesen igen ritkán alkalmazzák,⁵³ sőt néhány államban a halálbüntetésre, vagy tényleges életfogytiglani büntetésre ítélték nem részesülhetnek ebben a lehetőségben. Emellett egyes országokban, ahol a haldoklók számára biztosított egészségügyi kezelések jobban elérhetők, a könyörületes szabadítást, illetve a feltételes szabadítást is kevésbé alkalmazzák.⁵⁴

Angliában a gyógyíthatatlan betegek szabadításának feltételei között szerepel, hogy a halál beállta 3 hónapon belül legyen várható, a fogvatartott ágyhoz kötött vagy magatehetetlen legyen, illetve a további bebörtönzés csökkentené, megrövidítené az életkilátásait, veszélyeztetné életét. A hatóságnak meg kell továbbá bizonyosodnia arról, hogy nem áll fenn a bűnisméltés veszélye és a börtönön kívül a megfelelő kezelés, ellátás biztosított. A gyakorlatban előfordult, hogy az elkövetett bűncselekmény természete miatt, illetve biztonsági okból utasították vissza a szabadítást, de arra is volt példa, hogy az egészségügyi részleg nem tudta igazolni, hogy a halál a meghatározott időtartamon belül bekövetkezik.

⁴⁸ HOWSE, KEN: i. m. 14. p.

⁴⁹ UZOABA, JULIUS H. E.: i. m. 53-63. pp.

⁵⁰ FAZEL ET AL.: *Unmet treatment needs of older prisoners: a primary care survey. Age and Ageing, 2004/4.* 397. p.

⁵¹ PRISON REFORM TRUST: i. m. 48. p.

⁵² UNODC: i. m. 145-146. pp.

⁵³ 2004. és 2009 között Angliában és Walesben például 48 fogvatartott részesült a lehetőségben. <http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools>

⁵⁴ UNODC: i. m. 146. p.

Pozitív példaként szolgálhat Franciaország, ahol 2002-ben vezették be az egészségügyi okból történő szabadítást. Ennek lényege, hogy a bíró az ítélet tartama alatt bármikor engedélyezheti a szabadítást, ha a fogvatartott gyógyíthatatlan beteg, vagy a betegsége összeegyeztethetetlen a fogvatartás további folytatásával.⁵⁵

Összefoglalóan elmondható, hogy a fogvatartási feladatokon túlmenően egy igen komplex egészségügyi probléma megoldása is a büntetés-végrehajtási hatóságokra hárul, ami egyúttal megnövekedett költségterhet is jelent. Az Egyesült Államokból származó adatok azt mutatják, hogy a fiatalabb fogvatartottakkal összevetve az idősebbek bebörtönzése elsősorban nagyobb egészségügyi szükségleteik miatt legalább 2-3-szor többbe kerül. Michiganben például egy átlagos fogvatartott éves egészségügyi költsége 5 800 dollárt tesz ki. Ez az összeg az 55-59 éves fogvatartottak esetén 11 000 dollárra emelkedik, míg a 80 éves, illetve annál is öregebb elítélteknél már 40 000 dollárral kell számolni.⁵⁶ Mindezek tükrében valóban célszerűnek tűnhet a folyamatos és speciális egészségügyi ellátást igénylő időskorú fogvatartottak szabadítása és a megfelelő egészségügyi, szociális intézménybe történő átszállítása.

Szabadulásra való felkészítés

Általánosságban elmondható, hogy a szabadulásra való felkészítés tekintetében a fiatalabb fogvatartottak előnyt élveznek. Ennek magyarázata, hogy esetükben nagyobb a visszaesés kockázata, így fokozott odafigyelést igényelnek, de a másik oldalról a sikeres visszailleszkedési esélyeik kedvezőbbek, hiszen az idősekkel összevetve könnyebben találnak például munkát, megélhetést, képesek önmagukról gondoskodni és mindennapjaikban nem szorulnak támogatásra.

Mind a szabadulásra való felkészítés, mind pedig a szabadulás utáni támogatás szempontjából döntő jelentőséggel bírnak a családi kötelek (azok megléte, hiánya), valamint maga a szabadságelvonás tartama. A legtöbb idős fogvatartott számára nagyon fontos segítséget nyújtani a közösségi kapcsolatok újraépítésében, gondoskodni az egészségügyi ellátásról, a lakhatásról és egyéb szociális szükségletekről, de ez hatványozottan érvényesül azoknál, akik hosszú időt töltöttek el a börtönkörnyezetben és nem számíthatnak a család támogatására.⁵⁷ Egy, az Egyesült Királyságban végzett kutatás például igazolta, hogy csak azok az időskorú fogvatartottak tekintettek reményteljesen a szabadulásukra, akiket támogató család várt. A legtöbb családi kötelék nélküli rab ugyanakkor bizonytalan volt a jövőjét illetően, a krónikus betegségben szenvedők számára pedig további bizonytalansági tényező volt, hogy hozzájutnak-e a megfelelő egészségügyi ellátáshoz. A kutatás arra is rámutatott, hogy a szexuális bűncselekmények elkövetőiben még nagyobb a félelem,

⁵⁵ HM INSPECTORATE OF PRISONS: i. m. 34. p.

⁵⁶ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 72.; 75. p.

⁵⁷ UNODC: i. m. 139. p.

mert őket a közösség gyakorta már az elítélést megelőzően megfenyegette, kirekesztette.⁵⁸ Egy másik, ugyancsak Angliára vonatkozó felmérés alapján olyan 60 év feletti fogvatartottak is akadtak, akik miután a külső kapcsolataik megszakadtak, illetve nem volt hova menniük, inkább a börtönben maradtak volna.⁵⁹ Itt jegyezném meg, hogy Anglia börtöneiből évente több mint 1 000 60 év feletti fogvatartott szabadul.⁶⁰

Az amerikai börtöntisztviselők számára az egyik legjelentősebb akadály a rászorulók számára idősök otthonában való elhelyezést találni. Ezek az intézmények ugyanis nem szívesen fogadnak be egykori fogvatartottakat, különösen akkor, ha azok szexuális bűncselekményt követtek el, illetve gyakorta férőhely hiányában nem tudnak elhelyezést biztosítani.⁶¹

Életkorukból adódóan a legtöbb időskorú szabaduló nem tud munkát vállalni, és találkozunk olyan megközelítéssel, amely a munkába állási csekély esélyük miatt eleve vonakodik a szabadságvesztés alatt oktatási vagy képzési programokba való bevonásuktól.⁶²

Az Egyesült Királyság Börtönfelügyelőségének vizsgálata arra is kiterjedt, hogy vajon a szabadulók tudják-e, hogy a különféle problémáikkal (például nyugdíj, munkába állás, elhelyezés, pénzügyi segítség, drog,- alkoholfüggőség kezelése, gyógykezelés folytatása) kihez, milyen szervhez fordulhatnak. A kérdésekre adott válaszokból leszűrhető, hogy a gyógykezelés folytatása kivételével (37%-37%) a nemleges válaszok túlsúlyban voltak az igenekkel szemben, ami igen lehangoló képet fest a visszailleszkedési esélyekről.⁶³

Összességében véve a büntetés-végrehajtási hatóságoknak törekedniük kell(ene) a minél szorosabb együttműködési kapcsolatok kiépítésére a pártfogói szolgálatokkal, egészségügyi, szociális intézményekkel, civil szervezetekkel.

Hazánkban a büntetés-végrehajtás statisztikai adatai az időskorú fogvatartottak arányát a teljes börtönnépesség kb. 2%-ban jelölik meg, ami nemzetközi összehasonlításban kedvező adatként könyvelhető el. Felvetődik ugyanakkor a kérdés, hogy a jelenlegi büntetőpolitikai irány milyen kihatással bír a börtönnépesség életkorára. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, valamint az életfogytig tartó szabadságvesztés fokozott alkalmazása, a büntetési tételek szigorítása, a feltételes szabadon bocsátási szabályok és gyakorlat ugyanis szükségszerűen kihatással bírhat arra, hogy hány fogvatartott tölti idős éveit büntetés-végrehajtási intézet lakójaként.

⁵⁸ CRAWLEY, ELEINE: Release and resettlement: the perspectives of older prisoners. *Criminal Justice Matters* 2004/1. 32-33. pp.

⁵⁹ PRISON REFORM TRUST: *Doing time: the experiences and needs of older people in prison.* 2008. 12. p.

⁶⁰ DEPARTMENT OF HEALTH: *A pathway to care for older offenders. A toolkit for good practice.* 2007. 11. p.

⁶¹ HUMAN RIGHTS WATCH: i. m. 80. p.

⁶² WAHIDIN, AZRINI: *Older women in the criminal justice system: a timely response.* <http://4wardeveruk.org/wp-content/uploads/2009/08/p.Older-women-in-the-Criminal-Justice-System.pdf>

⁶³ HM INSPECTORATE OF PRISONS: i. m. 44. p.

Nyesténé Jánkfalvi Zita

Elkövettem, megbántam, jóvátennem Resztoratív gyakorlatok a börtönben

1. Resztoratív szemlélet a büntetés-végrehajtásban

A szabadságvesztés-büntetésnek, mint minden más büntetésnek is, lényegi eleme a malum okozása, amelyet az elkövetőnek normaszegő cselekménye következményeként kell elszenvednie – mint a társadalom pónalizált magatartásformára adott válaszát. Ugyanakkor a szabadságvesztés-büntetés célja és feladata az is, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítélt társadalomba történő beilleszkedését, amelyet eredményesen – véleményem szerint – nem csupán a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés eszközeivel, hanem a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktus feloldásával, az elkövető kárhelyreállításra, jóvátételre irányuló tevékeny megbánását szolgáló felelősségvállalásának felismertetésével és tudatosításával valósíthat meg.

1.1. Megbánás és jóvátétel a börtönben

Gönczöl Katalin szerint megbánásra, büntudatra, jóvátételre senki nem kényszeríthető, de ha erre hajlandónak mutatkozik, akkor ezt a büntető igazságszolgáltatás rendszerének honorálnia kell (Gönczöl, 2010:5).

Egy 2009-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben végzett kutatás során – többek között – arra kerestem a választ, hogy a retributív folyamatok milyen hatást gyakorolnak a fogvatartottak attitűdjeire, a felelősségvállalással, a megbánással, a sértett általi megbocsátással, bocsánatkéréssel, szégyenérzettel, jóvátételi szándékaikkal kapcsolatos viszonyulásuk alakulására.

Hipotézisemet, amely szerint: *a fogvatartottak körében nem szignifikáns azok száma, akikben él a szégyenérzet és a megbánás, valamint a felelősségvállalás, a kárhelyreállítás, az áldozat általi megbocsátás igényének relevanciája* – nem sikerült igazolni.

A megkérdezettek közül ugyanis egy személy kivételével valamennyien megélték valamilyen mértékű büntudatot, szégyent és megbánást, s kifejezésre juttatták jóvátételre irányuló vágyaikat. A negáció, a felelősség és a büntett elkövetésének tagadása – bár megjelent – nem volt jelentős mértékű a fogvatartottak körében, ahogyan a következmények jogosságának belátása is az elítélteknek csupán elenyésző részénél maradt el. Többen azt is megfogalmazták, hogy – amennyiben lehetőségük lenne rá – mit mondanának annak a személynek, akinek cselekményükkel kárt okoztak:

- *„Ne haragudjon rám, bocsásson meg, nem történik többet ilyen, nagyon megbántam a tetteimet, amit elkövettem.”*
- *„Szeretnék a magyar államtól elnézést kérni, és kérném, bocsásson meg nekem. Elmondanám neki, hogy rettentően megbántam, amit tettem, és soha többet*

nem követek el bűncselekményt, és törvénytisztelő emberként fogok kimenni, és ezt kint is szem előtt fogom tartani, és nem fog érdekelni semmi, csak az, hogy mindent rendbe tegyek. Kérem, hogy bocsásson meg mindenki, akire szőgyent hoztam."

- *„Nagyon megbántam a tetteimet."*
- *„Ne haragudjon rám, nem előre megfontolt volt a szándék, így alakult."*
- *„Elnézést kérnék tőle a történetekért."*
- *„Semmit. Nem mernék a szemébe nézni, mert szőgyellem magam."*
- *„Sajnálom."*
- *„Nagyon sajnálom a történeteket. Ha egy mód és lehetőség nyílna rá, akkor az egészet meg nem történné tenném."*

A belátás, a büntudat a szőgyenérzet, a jóvátétel iránti hajlandóság megjelenése a rabtársadalomban mindenképpen pozitívumként értékelhető, különösen, ha a fogvatartott integrációját, valamint az erre irányuló törekvéseket vesszük gőrcső alá. Mindazon túl, hogy megalapozhatja a társadalmilag konform magatartásstílus beállítódását, prediszponál a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül és kívül keletkezett konfliktusok konstruktív megoldására, teret engedve a hazánkban „még gyermekcipőben járó”, a totális intézetben alkalmazható resztoratív gyakorlatok elterjedésének.

1.2. A helyreállító gyakorlatok kriminálpedagógiai jelentősége

A tettét, illetve annak következményeit, az okozott kárt, sérelmet felismerő elkövetőben beinduló pszichológiai folyamatok, illetve az arra adott adekvát vagy inadekvát válaszok jelentős szerepet játszanak a visszailleszkedés esélyeinek meghatározásában éppúgy, mint az egyén deviáns karrierjének jövőbeni alakulásában.

Különösen hangsúlyosan érvényesül ez a totális intézet falain belül élők esetében, ahol a megbánás, a jóvátétel igényének kifejezésre nem juttatása tovább erősítheti a deprivációk, a prizonizáció által okozott énkép-devalvációt, teret engedve ezáltal – a fogvatartott későbbi életét meghatározó – Pygmalion-effektus eszkalációjának. (A modern pszichológiában Pygmalion-effektusnak nevezik azt a hatást, hogy az ember egyre inkább olyanná válik, amilyennek környezete látja.)

Mindemellett tettének elkövetése az egyénben énképével nem összeegyeztethető kognitív disszonanciát kelthet, amelynek mérséklése elengedhetetlenül fontos az elkövető konzisztens énképének fenntartása érdekében. Ennek lehet egyik eszköze az elkövetett cselekmény, az okozott sérelem leértékelése, bagatellizálása, a felelősség tagadása, vagy akár a saját tett jogosságának megítélése, amelyek az antiszocialitás irányába mutatva az értékek és az attitűdök megváltozását, megbélyegezettséget, kirekesztést és további sérelmeket eredményezve szabnak gátat a fogvatartott sikeres társadalmi integrációjának.

A kognitív disszonancia feloldásának másik lehetséges módja az elkövetett cselekmény kapcsán felmerülő büntudat és szőgyenérzet kifejezésre juttatása, a tettekkel való szembenézés, a következmények viselésének igénye, az okozott

kár, sérelem jóvátétele, helyreállítása, amely direkt, illetve indirekt módon érvényesülő hatásrendszeren keresztül járul hozzá a visszailleszkedés sikerességét meghatározó konstruktív életvezetés megalapozásához.

Az elkövető megértő és támogató közegben kifejezett megbánásának és szégyenérzetének érvényre juttatása hozzájárulhat az empátia erősödéséhez, amely a terhelt altruista attitűdjeinek, valamint személyes és szociális felelősségvállalásának pozitív irányú elmozdulásán keresztül az elkövető jóvátételi szándékának realizálódását eredményezheti. Mindemellett az elkövetett cselekmény következményeinek, az elkövető önmagára és másokra gyakorolt hatásának beazonosítása, a terhelt erkölcsi gondolkodásmódjának fejlődését is előmozdíthatja, amely a társadalmi normák és a mögöttük meghúzódó erkölcsi-etikai alapelvek felismerésével, vagy felismertetésével vezethet el a morális elvek interiorizációjához, a morális viselkedés kialakulásához.

Végezetül: a helyreállítás, az okozott kár, sérelem jóvátételével elősegíthető az elkövető „összetöredezett énképének restaurálása”, az énkép és az én-ideál közötti diszkrepancia csökkentése, amely az önértékelés, az önbecsülés javulásán keresztül járulhat hozzá a totális intézet személyiséget érő káros folyamatai énképpromboló hatásainak csökkentéséhez.

2. Helyreállító gyakorlatok a börtönfalakon belül – fókuszban a Balassagyarmati Fegyház és Börtön

A magyarországi börtönökben alkalmazott helyreállító gyakorlatok alapvetően három kategóriába sorolhatók. Ezen csoportok az elkövető és a sértett, az elkövető és a megsértett közösség, valamint az elkövető társadalmi integrációja mentén, színes gyakorlati paletta biztosításával járulnak hozzá a resztoratív programok mind szélesebb körű megismeréséhez és elterjedéséhez.

Az alábbiakban az említett kategóriák jó gyakorlatai alapján kalauzolom az olvasót a büntetés-végrehajtás azon világába, ahol a megtorlás helyett a helyreállítás, az izoláció helyett az integráció, a stigmatizáció helyett a társadalmilag értékes magatartásformák erősítése áll a büntetés realizálásának középpontjában.

2.1. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető-sértett viszonyra

2.1.1. Mediáció

A mediáció egy olyan önkéntes, alternatív konfliktuskezelési forma, amelynek célja a felek között kialakult konfliktus feloldása egy független, harmadik személy, a mediátor bevonásával és közreműködésével. A mediáció folyamatában a konfliktusban érintettek egyenrangú félként, a mediátor pedig pártatlan és semleges segítőként működik közre, segítve a feleknek a konfliktus megoldására irányuló együttműködését, valamint a mindenki számára elfogadható megoldás megtalálását és kidolgozását.

Magyarországon az ún. transzformatív mediációs iskola nézetei alapján valósul meg a közvetítői eljárás, amely – ahogyan azt a neve is jelzi – az átalakulást, átalakítást, vagy ahogyan azt a mediáció gyakorlatában nevezünk: a képessé tétel

relevanciáját célozza meg. Mindezek tükrében elmondható, hogy a megállapodás létrehozása korántsem jelenti a mediáció célját, az csupán a folyamat egyik eredményeként nevesíthető. A mediáció célja a „képesse tétel”, a kommunikáció, a tárgyalási stílus megváltoztatása, és a felek közötti bizalom felépítése annak érdekében, hogy a konfliktust kettejük együttműködésével megoldandó problémaként definiálják újra (Kertész, 2009).

A totális intézet falain belül alkalmazott mediáció alkalmas lehet egyfelől a fogvatartott és áldozata között, illetve a börtönben keletkezett konfliktusok feloldására. Ez utóbbi esetben azonban nem szabad megfeledkeznünk a konfliktusban érintettek egyenrangúságának fontosságáról, amely megkérdőjelezi a függőségi viszonyban állók közvetítői eljárásba történő bevonásának lehetőségét, gondolva itt a személyi állomány, illetve a fogvatartottak között esetlegesen kialakult konfrontáció megnyugtató rendezésére.

A mediáció – ezzel ellentétben – hatékony eszköz lehet a fogvatartottak között kialakult konfliktusok megoldásában. A különböző szubkultúrából érkező, eltérő érték- és normarendszerrel rendelkező elítéltek között igen gyakoriak az összeütközések, amelyekre a válaszként adott fegyelmi fenytések, illetve az érintettek más zárkába történő áthelyezése nem jelentheti a keletkezett konfliktus konstruktív megoldását, csupán „tűzoltásként”, illetve az adott konfliktus eskalációjának mozgatórugójaként jelenhet meg a rabtársadalomban.

Éppen ezért az érintetteknek képessé kell válniuk a másik fél konfliktussal kapcsolatos szempontjainak, érzelmeinek, igényeinek megértése révén a felmerülő problémák adekvát kezelésére, konfliktusaik erőszakmentes megoldására. Ennek lehetőségét hordozza a mediáció, amely strukturált jellegéből adódóan az egyes szakaszok problémamegoldást segítő dimenziói szerint, és arra épülve, a felek kölcsönös együttműködésével vezet el a mindenki számára elfogadható megoldás kidolgozásához.

2.1.2. Mediáció a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön – már jó ideje – sikerrel alkalmazza a mediációt a zárkán belül keletkezett konfliktusok rendezésére. Eredményességük hátterében azok a fogvatartottak, illetve a személyi állomány körében megrendezett szenzitíváló és információs fórumok állnak, amelyek jelentős mértékben járultak hozzá az ismeretlentől való félelemből fakadó, az eljárással szembeni bizalmatlanság feloldásához, a mediáció előnyeinek megláttatásához.

A közvetítő eljárás minden esetben fogvatartotti jelzés alapján indul el az intézetben – a konfliktusban érintettek önkéntes részvételével. A felek közötti dialógust egy független, a személyi állományhoz nem tartozó szakember, vagy az erre a tevékenységre felkészített nevelő facilitálja, akinek feladatai között szerepel a mediáció „kézben tartása”, a felek közötti megállapodás elérésének elősegítése, továbbá a felekkel és a konfliktussal szembeni semlegesség és pártatlanság fenntartása.

Ez utóbbiak relevanciája, illetve az előfeltevések és a szerepkonfliktusok elkerülése érdekében a nevelő csupán a saját nevelési csoportján kívül eső fogvatartottak körében kialakult konfliktusokat mediálja.

Amennyiben a közvetítői eljárás eredményesnek bizonyul, vagyis az érintettek között megállapodás jön létre, továbbá a megállapodásban foglaltak kivitelezése megtörténik, a fogvatartottak mentesülnek a felelősségre vonás következményei alól.

Az intézet falain belül az ezidáig tárgyalt esetek szinte kivétel nélkül megállapodással zárultak, amely során a megállapodásban foglaltak maradéktalan teljesítésével a fogvatartottak – azon túlmenően, hogy konfliktusmegoldó stratégiájuk fejlesztésén keresztül képessé váltak konfliktusaik konstruktív, erőszakmentes megoldására – hozzájárultak a börtönmediáció létjogosultságának alátámasztásához is.

2.2. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető-megsértett közösség viszonyra

2.2.1. „Helyreállító börtön” projekt

A helyreállító vagy közösségi börtön koncepciója olyan programokat foglal magába, amelyek a szabadságvesztés-büntetésüket töltő, tettüket megbánó fogvatartottaknak kínálnak lehetőséget a jóvátételre úgy, hogy a bűncselekmény közvetlen sértettjei helyett a normaszegéssel közvetetten sértett helyi közösség számára, a közösség érdekét szolgáló hasznos tevékenységek megvalósításával nyújtanak szimbolikus jóvátételt. A folyamat eredményeként optimális esetben létrejön egyfajta „elköteleződés” a közösség érdekei, értékei iránt, amely a jövőben visszatarthatja az elkövetőt az újabb bűncselekmény elkövetésétől (Gyökös, 2010: 245).

A jóvátétel eredményes megvalósulásának alapját a fogvatartottaknak a közösség számára végzett munkára való felkészítése jelenti, amely készségfejlesztéssel és egy szakma elsajátításával realizálódik. Az előbbi a sikeres társadalmi és munkaerő-piaci integrációhoz szükséges kompetenciák fejlesztését, amíg az utóbbi optimális esetben egy olyan piacképes, keresett szakma elsajátítását is jelentheti, amelyet a fogvatartott – nem csupán a jóvátétel során, hanem – szabadulása után is kamatoztatni tud.

A felkészített fogvatartottak a program központi elemeként megvalósuló jóvátételt hiánypótló jelentőséggel bíró tevékenységgel biztosítják a közösség számára, vagyis olyan munkálatok elvégzésével, amelyek szükséges, az életminőség javítására irányuló igényként jelennek meg a helybeliek életében, hozzájárulva ezzel ahhoz a társadalmi előítélet által keletkeztetett szakadék áthidalásához, amely a közösség és a fogvatartottak között meghúzódva képez akadályt a börtönből szabadultak visszailleszkedésében.

A program jelentőségét a börtönöknek a helyi közösség életébe történő integrálódása adja, amely a közösségnek nyújtott jóvátételen keresztül – a fogvatartott személyiségének fejlesztése, valamint a társadalomnak a fogvatartottakkal szembeni attitűdjei modifikálása révén – válhat alkalmassá a bv. intézetekből szabaduló személyek integrációs esélyeinek növelésére.

2.2.1.1. *A közösségnek nyújtott jóvátételi programok a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben*

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben – pályázat keretében – két alkalommal nyílt lehetőség a helyreállító börtönkoncepció megvalósítására. A 2007/2008-as, illetve a 2008/2009-es tanévekben megvalósított, a bűnmegelőzést, illetve a bűnismétlések csökkenését célzó és szolgáló projektek széleskörű összefogás eredményeként jöttek létre, amelyek megvalósítói szoros együttműködésben – mindkét esetben – olyan programot alkottak meg, és vittek véghez, amelyek példaértékűnek bizonyultak a közösségnek nyújtott jóvátételi programok sorában.

Mindkét projekt céljai között a fogvatartottak társadalmi és munkaerő-piaci integrációja, a megsértett közösség kiengesztelése, a közösség számára nyújtott jóvátétel, továbbá az elítéltek, az intézet és a helyi közösség kapcsolatának erősítése szerepeltek, amelyek egymásra épülve és egymást kiegészítve szolgálhatják a prevenciót, a bűnmegelőzést, illetve a bűnismétlések elkerülését.

2.2.1.2. *„Adj esélyt, hogy jóvátegyem”*

Az *„Adj esélyt, hogy jóvátegyem”* című pályázati program a fogvatartottak képzettségi szintjének növelésén, az integrációjuk sikerességét meghatározó kompetenciáik fejlesztésén keresztül, illetve azon is túlmenően célozta meg a közösség sérelmére elkövetett károk enyhítését. Amíg az előbbit – a szakmaképzésre építve és abból „profitálva” – közterület-rendezéssel kívánta teljesíteni, addig az utóbbit – törekedve az egyén adekvát szociális képességeinek megalapozására, a munka világából való tartós kiszakadásának, társadalmi kirekesztődésének megakadályozására – egy szakmaképzés elsajátítása mellett, önismereti és konfliktuskezelő csoportok működtetésével, munkaerő-piaci ismeretek valamint álláskeresési technikák oktatásával valósította meg.

A projekt 15. többségében első büntényes, szakképesítéssel nem minden esetben rendelkező elítélt számára tette lehetővé a park- és kertépítő, illetve -gondozó szakma elsajátítását, akik új mesterségüket gyakorolva a település több pontján végeztek értékteremtő tevékenységet. Így a város újonnan kialakított autóbuszpályaudvara környezetének megtisztításával és parkosításával, a katonai temető rendbetételével és körbekerítésével, a történelmi Palócz-liget őszi avarmentesítésével, valamint a városban megrongált padok helyreállításával járultak hozzá – közvetlenül – a városkép javítására irányuló munkálatokhoz, a közösség számára nyújtott jóvátételhez, – közvetetten pedig – az állampolgárok fogvatartottakkal kapcsolatos látás- és gondolkodásmódjának pozitív irányú elmozdításához.

2.2.1.3. *„Együtt, közösen a Palócz-liget természeti környezetének megóvásáért”*

Az *„Együtt, közösen a Palócz-liget természeti környezetének megóvásáért”* elnevezésű program a Balassagyarmat szívében elhelyezkedő, az 1898-ban Erzsébet királyné tiszteletére létesített Palócz-liget – történelmi múltjához méltatlan – állapotának megszüntetését, épített és természeti környezetének helyreállítását és megóvását, a környezetet veszélyeztető jogsértések megelőzését és visszaszorítását tűzte ki céljá-

ul. A projekt jelentősége abban állt, hogy a példaértékű városrendezési munkálaton, a társadalmi jóvátételen, a fogvatartottak integrációs esélyeinek növelésén túl a közösségfejlesztést, a környezetvédelmet, valamint a gyermek- és ifjúkori bűnözés elleni küzdelmet is felkarolva, a komplexitásra helyezve a hangsúlyt, több olyan egymásra épülő program megvalósítását helyezte kilátásba, amelyek együttesen szolgálták a bűnözéskontroll, a bűnmegelőzés realizálódását, a társadalmi előítéletek csökkentését. Mindezek mentén a jóvátételt szolgáló munkálatokba nem csupán a fogvatartottakat, hanem a civil lakosságot, valamint a parkot korábban rongáló fiatalokat is bevonták, akik aktív szerepvállalásukkal tevékeny részesei lettek a projekt eredményes, pozitív visszhangot kiváltó megvalósulásának.

A programba bevont tanulók foglalkoztatása és képzése – a bűnmegelőzés és a környezetvédelem olvasztótengelyét alapul véve – egyfelől az iskolakerülés, a rongálás, garázdaság, illetve az egyéb normaszegések megelőzését, másfelől a környezeti és a természeti értékek megbecsülését kívánta szolgálni. Ezek elérését érzékenyítő programok megvalósításával (bűnmegelőzési célú börtönlátogatás, ismeretszerzést, értékmegőrzést szolgáló múzeumlátogatás, bűnmegelőzési és dropprevenációs oktatás), személyiségfejlesztéssel (konfliktuskezelési technikák elsajátítása, önismeret-fejlesztés), illetve egy olyan kortárs segítő csoport felállításával célozta meg, amelynek tagjaiból alakult *Ifjú Polgárőr Sejt* a felújított parkban járőrözési feladatok ellátásával igyekszik elejét venni a rongálásoknak és az iskolakerülésnek.

A program fő komponensét és egyben vezérfonalát adó helyreállítás a fogvatartottak tereprendezésre irányuló munkavégzésével valósult meg. A megsértett közösség kiengesztelésére önként jelentkező elítéltek a liget elhanyagolt, gazos területeinek megtisztításán túl, parkgondozói munkálatokkal, megrongált közterületi padok, lépcsők rendbetételével, akadálymentesítéssel, közlekedési útvonalak, sétányok helyreállításával és megszépítésével nyújtottak a helyi közösség számára jóvátételt, miközben a tanulókkal és a civil lakossággal folytatott közös munka során, megismerve a munkakultúrát, gyakorolva szakmájukat és a társadalmi együttélés szabályait, jelentős mértékben járultak hozzá saját integrációjuk sikeresebbé tételéhez.

A pályázat eredményeként megszüpült történelmi emlékhely, vagy – ahogyan azt 1910-ben a Nógrádi Hírlap említi – Balassagyarmat Hamupipőkéje, „pompás új ruhájában” mementóként áll a jövő generációja előtt. Mementóként, amely – remélhetőleg – hosszú éveken át közvetíti majd a társadalmi összefogás fontosságát, a természeti, környezeti, történelmi emlékek megővésének jelentőségét, továbbá azt, hogy a kirekesztés helyett, lehetőséget szolgáltatva a megbánásra és jóvátételre, talán útját lehet állni a bűnismétlésnek.

2.3. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető társadalmi integrációjára

A fogvatartott társadalmi integrációja csak abban az esetben lehet sikeres, ha személyisége a fogvatartás ideje alatt pozitív változáson megy keresztül. Ez a változás azonban csak tudatosan megtervezett körülmények között, célirányos módszerek alkalmazásával, szakemberek irányítása mellett, és a fogvatartott ön-

kéntességére épülő tényleges együttműködésének kialakításával érhető el, amelynek célja a társadalmilag értékes, de egyénileg is eredményes magatartás- és tevékenységformák kialakítása, a már meglévő pozitív tulajdonságok és viszonyulási formák tudatosítása és elmélyítése. Ennek lehetnek hatékony eszközei az alábbi – börtönfalakon belül megvalósuló – resztoratív gyakorlatok, amelyek az egyén személyiségfejlesztését több irányból megcélözva járulnak hozzá a büntetés-végrehajtásból szabaduló személy „integrációs sikereinek” realizálódásához.

2.3.1. Zákeus program

A keresztény szellemiségű programot Zákeus bibliai története ihlette, aki fővám-szedőként – adók és vámok behajtásával saját népét sanyargatva, a megszálló római hatalmat szolgálva és gazdagítva – korának egyik leggyűlöltebb foglalkozását űzte. Mindennapjait a pénzemberek hatalmának gögje mellett a kivetettség keserűségével élte: szenvedett az emberek megvetésétől, gyűlöletétől, gúnyolódásától, fenyegetésétől és átkától.

Életében és jellemében Jézussal való találkozása hozta meg a fordulópontot, amikor a Jerikó városába érkező Jézus megszólítja őt, a megvetett Zákeust, azt az embert, akit mindenki gyűlöl, aki már oly sokakat megkárosított. Ekkor a tetteivel szembenező, bűnösségét felismerő Zákeus, cselekedeteit megbánva, jóvátételt ígér az általa megkárosítottaknak: „Uram, ímé minden vagyonomnak a felét a szegényeknek adom, és ha valakitől valamit patvarkodással elvettem, négy anynyit adok helyébe”.

A Zákeus történetét feldolgozó program az elkövető és az áldozat közötti kiegészítődést szolgálja, célja szembesíteni az elkövetőt tettének következményeivel, továbbá felkínálni neki a helyreállítás, a jóvátétel lehetőségét.

A program jelentőségét az elkövető és az áldozat szerepben megjelenő résztvevők találkozása adja, akik – bár nem feltétlenül ugyanazon bűncselekmény érintettjei – egymás, bűncselekménnyel kapcsolatos érzelmeinek, attitűdjeinek megismerésén keresztül, képzett szakemberek iránymutatása és segítsége mellett juthatnak el a megbékéléshez, amely a 12 részből álló foglalkozássorozat végén, ünnepélyes keretek között realizálódik. A program a helyreállítás folyamatát, a tettekkel és azok következményeivel való szembenézést, a szükségletek felismerését, a felelősségvállalást, a megbánás, megbocsátás és jóvátétel lehetőségeit és azok messze ható következményeit ismerteti meg a résztvevőkkel.

A világ számos országában eredményesen működő gyakorlat a Magyar Bűnmegelőzési Börtönmissziós Alapítvány és a Magyar Testvéri Börtöntársaság közös programjaként valósulhatott meg a Balassagyarmati Börtönben. A 12 héten át tartó foglalkozássorozat olyan önként jelentkező, a társadalomba visszailleszkedni vágyó fogvatartottak bevonásával valósult meg, akik egy, az áldozatukhoz írt levelükben fogalmazhatták meg a megbánással, szégyenérzettel, bocsánatkéréssel, jóvátételi szándékukkal kapcsolatos érzéseiket, gondolataikat, amely leveleket a program végén egy – korábban bűncselekmény áldozataként sérelmet elszenvedett – várandós hölgynek olvastak fel.

A program eredményessége és hatékonysága a fogvatartottakban végbement attitűdváltozások kapcsán volt mérhető: a program egyes résztvevőiben tudatosult az egyéni felelősség az elkövetett cselekmények áldozataival szemben, amely motiválta őket arra is, hogy valamilyen formában jóvátegyék tetteiket, és kien-gesztelést nyerjenek a sértettektől. Az ünnepélyes keretek között megtartott záró csoportfoglalkozáson megfogalmazott visszajelzések alapján elmondható volt, hogy a program megalapozta az „alulról” jövő kezdeményezéseket, vagyis az el-ítéltek motivációját saját reintegrációs esélyeik növelése és a bűncselekményekből származó károk jóvátétele iránt. (Kovács, 2011)

2.3.2. AVP-program

Bár az AVP-program nem szerepel a Balassagyarmati Fegyház és Börtön resztoratív gyakorlatainak palettáján, jelentőségét ismerve azt gondolom, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, amikor a fogvatartottak reintegrációját helyezzük a figyelem középpontjába.

Az Alternatívák az Erőszakkal Szemben Projekt (Alternatives to Violence Project – AVP) 1975-ben indult el New York állam börtöneiben, ahol azóta is mű-ködik. Az első tréning a greenhaveni börtönben valósult meg fogvatartotti kezde-ményezés hatására, ahol egy elítéltekből álló csoport úgy érezte, szüksége lenne egy erőszakmentességről szóló programra. A megvalósult program sikeressége nyomán – további börtönökre kiterjedve, éveken keresztül szolgálva a totális in-tézetben megjelenő erőszak csökkentésére irányuló törekvéseket – válhatott nap-jainkra az amerikai és az európai földrész számos országában – így hazánkban is – ismert és elfogadott módszerré.

Az AVP olyan konfliktuskezelést szolgáló, tréningtechnikákat megjelenítő, gyakorlatorientált tanulási folyamat, amelynek célja, hogy segítse a résztvevőket konfliktusaik kreatív, erőszakmentes megoldásában. Ennek érdekében arra törek-szik, hogy az egyénben tudatosítsa saját erőszakos viselkedésének közvetlen kör-nyezetre gyakorolt destruktív hatásait, illetve, hogy az erőszakmentes viselkedés jellemzőinek megismerésével, saját tevékenysége önkritikusabb szemlélésével, tapintatos véleménynyilvánítási képességének fejlesztésével segítséget nyújtson egy olyan alternatív konfliktusmegoldó stratégia megtalálásához, amelynek al-kalmazásával az illető képessé válhat az asszertív, ugyanakkor együttműködő konfliktusmegoldó magatartás gyakorlására annak érdekében, hogy konfliktusa-iból „nyertesén” kerülhessen ki.

Mindezek figyelembevételével a tréning hét egymásra épülő egységre (meg-erősítés, közösségépítés, kommunikáció, együttműködés, konszenzusos döntés-hozatal, kreatív konfliktuskezelés, célok és értékek tisztázása) épülve, szituációs játékok, interaktív gyakorlatok alkalmazásával, élmények felidézésével, a szemé-lyes életpasztaatok, az aktuális érzelmek megosztásával kíván hozzájárulni az résztvevők konfliktuskezelési stratégiáinak fejlesztéséhez, hatékonyabb és ered-ményesebb alkalmazásához.

2.3.3. Családi döntéshozó csoportkonferencia

A családi döntéshozó csoportkonferencia – mint a resztoratív szemlélet konferenciamodelle – a csoportos eljárás normatív hatását használja fel a viselkedés szabályozására. A családok bevonására épülő modell célja, hogy összehozza a fogvatartottat, illetve a közösségéhez tartozókat annak érdekében, hogy együttesen tárják fel a normaszegő cselekményhez vezető okokat, következményeket, felelőségeket, továbbá, hogy a bűnismétlés, a visszaesés megelőzését célzó és szolgáló individuális elvárások láthatóvá tételével segítse az érintetteket abban, hogy saját erőforrásaik kiaknázásával, saját eszközzrendszereik alkalmazásával képessé váljanak a probléma megoldására, a fogvatartott társadalmi integrációjának adekvát támogatására. A konferencia jelentőségét az adja, hogy a múltbéli események részletes feltárása, az érintettek érzelmi szükségleteinek felismerése és kifejezésre juttatása, a résztvevők elvárásainak, valamint törekvéseinek láthatóvá tétele, az egész közösséget átformálva valamennyi résztvevő hozzáállásán, szemléletmódján változtat, lehetőséget teremtve ezáltal azokhoz – az elkövető körül megjelenő – erős és jól funkcionáló támogató kötelékek kialakulásához, amelyek segítségével a visszailleszkedés reális célnak tekinthető.

A „megoldáskereső” konferencia módszer a családon, továbbá a konferenciát vezető, pártatlan és semleges facilitátoron kívül további szereplőket, így a büntetés-végrehajtási intézet – az elítélt vonatkozásában érintett – szakembereit (pl. pszichológus, nevelő, lelkész, intézetparancsnok, bv. osztályvezető, munkáltató stb.), továbbá segítő szakembereket, szociális munkásokat, pártfogó felügyelőket, civil szervezetek képviselőit, illetve az érintett tágabb közösség képviselőit (pl. önkormányzat) is bevonhatja a döntéshozatalba. Jelenlétük nem csupán a fentiekben említett, a fogvatartott integrációjának támogatását célzó elvárások és vállalások, a kezeletlen problémák következményeinek megláttatása kapcsán releváns, hanem a család reális, elérhető és kivitelezhető tervének megalkotásában is. Bár a módszer alaptétele, hogy a cselekvési terv kidolgozása elsősorban a fogvatartott és közvetlen környezete által valósuljon meg, belátható, hogy egy irreális, a megvalósulást veszélyeztető faktorokkal teli megoldási terv inkább szolgálja a bűnismétlés, mint a társadalmi beilleszkedés elősegítését.

A módszer kulcsfogalma a helyreállítás. Nem terápiás módszer, nem elnéző a vétségekkel, kihágásokkal, büntettekkel szemben, de támogatva és értékelve a tett elkövetőjének belső értékeit, mindent elkövet annak érdekében, hogy az újra a társadalom hasznos, értékes tagjává válhasson.

2.3.3.1. Családi döntéshozó csoportkonferencia a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben – egy esettörténet tükrében

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben megvalósult családi döntéshozó csoportkonferencia modellértékű sikertörténetté vált a büntetés-végrehajtásban megvalósuló konferenciamodellek vonatkozásában. Sikerét a hit és a küzdelem adta. Hit a résztvevőkben, egymásban, a módszer hatékonyságában; küzdelem egy emberért, egy családjért, küzdelem egymásért, egy új élet megalapozásáért.

Szereplők

A történet főszereplője egy 35 éves fiatalember, János, akinek már elég fiatalon kicsúszott a talaj a lába alól. Otthonról megszökve, iskolai tanulmányait félbeszakítva, sok meggondolatlanságot elkövetve élte a fiatalok lázadó életét, melyet ifjú felnőttként a könnyű, lezser, felelősség nélküli, szórakozásokkal teli életmód váltott fel. Egy olyan életmód, amelynek erőszakossággal, nemtörődomséggel kikövezett útja a börtönbe vezette őt, ahol emberölés miatt több mint egy évtizedes fegyházbüntetéssel kellett szembenéznie. A börtönbe került fiatalember beilleszkedése nem volt problémamentes. Agresszív, az intézet rendjét sértő és veszélyeztető magatartásával kezdetben több esetben hívta fel magára a figyelmet, az idő múlásával azonban János magatartásában pozitív irányú változások következtek be, melyeknek köszönhetően a konform, együttműködő szerepben megjelenő fiatalember egyre több intézeti foglalkozáson is részt vett. Mindemellett az intézet fogvatartotti kórusának is tagjává vált, ahol zenei tehetségét kamatoztatva több alkalommal kapott lehetőséget arra, hogy a börtön falain belül és kívül megvalósuló zenei programok tevékeny résztvevője lehessen.

János nehéz körülmények között élő élettársa és családja, bár elítélték és szégyellték János tettét, mindvégig kitartottak mellette, visszavárták, lehetőségeikhez mérten, és sok esetben erőn felül is harcoltak kapcsolatuk beszűkülése, megszakadása ellen. *„A tettét elítélem, ez bűn, de János egy szeretetre méltó ember, akit bármikor visszafogadunk, mindaddig, amíg a jó szándék fogja vezérelni. Kell a gyerekeknek az apjuk és Marinak is, mert csak őt szereti azóta is”* – fogalmazta meg János anyósa egy beszélgetés alkalmával.

A magát szezonális munkából fenntartó család – mindemellett – azért is folytatta mindennapos küzdelmét, hogy a gyermekek életébe ne vésődhessen mélyebbre az apjuk hiányának és tetteinek hátrányaiból fakadó stigma. János fia már egészen kisgyermekkorában megélte azt a megbélyegezettséget, melyet apja miatt kellett elszenvednie, s amely magatartás- és viselkedésszavarokat okozva pszichológus segítségével történő beavatkozást tett szükségessé. Lánya, helyzete hátrányainak kompenzálását saját személyiségének fejlesztésével próbálta elérni úgy, hogy a tanulásra hangsúlyt fektetve egy olyan szakma elsajátítását helyezte kilátásba, amely segítséget jelenthet számára apja viselkedésének, tette elkövetésének megértésében.

A családi döntéshozó csoportkonferencia előkészítése

A családi döntéshozó csoportkonferencia létrejöttét János szabadulása, illetve szabadulásra való felkészítése generálta, amely több aspektusból tette indokolttá és szükségessé a módszer alkalmazását. Ezek között János szabadulásával kapcsolatosan felmerülő aggályai, családjával való kapcsolatának rendezésére, az általa megsértett, megbántott személyek kiengesztelésére irányuló szándékai, az intézet János beilleszkedését támogató törekvései, illetve egy, a család fogadókézségének feltérképezését, a családi kapcsolatok erősítését, a szabadulás előkészítését szolgáló rövidtartamú eltávozás lehetősége szerepeltek. Ez utóbbi megvalósulását

egy, az ideiglenes távollétre mind a családot mind az elítéltet felkészítő beszélgetés előzte meg, amely a balassagyarmati börtönben a fogvatartott és családja részvételével valósult meg.

A megbeszélés a János magatartásában beinduló pozitív változásoknak, a család elmúlt években átélt történéseinek, nehézségeinek és eredményeinek megáttatásán, a család működésében hátrányt jelentő területek feltérképezésén túl azoknak a tanulni- és tennivalóknak, feladatoknak az előirányzásával zárult, amelyek nem csak a rövidtartamú eltávozás idejére, hanem azon túl is a család kapcsolatrendszerének erősítését, annak adekvát működését eredményezhetik.

A megbeszélés eredményeként, a család támogató és kontrolálló funkcióját látva, az intézetparancsnok engedélyezte, hogy 12 év után először, János elhagyhassa a börtönt, és a karácsonyi ünnepeket szerettei körében ünnepelhesse. Az otthon eltöltött időszak alatt a felkészítő beszélgetésen megfogalmazott tevékenységeit, feladatait, a családi kapcsolatait erősítő vállalásait sikerült teljesítenie, s bár élettársa és közöttük alakultak ki nézeteltérések, azokat – a korábbi életétől eltérően – erőszaktól mentesen, konstruktívan sikerült kezelnie. János visszafogadásának elősegítése mellett egy olyan közösségi stratégia kidolgozása is szükségesnek látszott az intézet számára, amely a család, illetve a helyi közösség integrációban érintett szereplőinek bevonásával, a beilleszkedés folyamatát, a sikeres társadalmi integráció feltételét képező erőforrások feltérképezését, a normakövető magatartás megvalósulását, továbbá a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételének realizálódását szolgálta. Ennek lett hatékony eszköze a döntéshozó csoportkonferencia, amely az időközben ismételt rövidtartamú eltávozásra engedett János lakóhelyén, az eltávozás ideje alatt valósult meg.

A konferencia

A konferencia létrejöttét, hosszú és alapos előkészítő munka előzte meg, amely során sor került – többek között – a megbeszélés szükséges és lehetséges résztvevőinek megválasztására, a velük való előkészítő beszélgetésre, továbbá az előttük még ismeretlen módszer bemutatására, a konferencia helyszínének és időpontjának megválasztására, amely végül a család és hozzátartozók részéről 8 fő, a szakemberek részéről 6 fő, a településen dolgozó támogatók közül 3 fő bevonásával valósult meg.

A megbeszélés János integrációra irányuló elképzeléseinek, illetve azok megvalósításának boncolgatásával vette kezdetét, amely során a hosszú ideje büntetését töltő, a külvilág történéseiből, változásaiból kiszakadt fiatalember – a valóságtól igen sok esetben elrugaszkodó – terveinek reális kivitelezéséhez a szakemberek problémamegoldó, támogató attitűdje több esetben adott támpontot. Amikor az érintettek előtt körvonalazódott a jövőben megvalósítandó tevékenységek sora, hozzáláttak, hogy elkészítsék a konkrét feladatokkal, határidőkkel, felelősökkel megjelölt cselekvési tervüket, amelyben a résztvevő szakemberek egyetértésével az alábbi témák köré szerveződve prognosztizálták a család és János reintegrációs tevékenységeit:

- Lakás – az élettárs szüleinek házában laknak a szabadulás után, majd önálló lakásba költöznek.

- Munka – szabadulása után a férfi élni fog a körjegyző által ismertetett közhasznú munka lehetőségével.
- Adósság – a nagy összegű bírósági költségekből és az okozott kárból adódó tartozás rendezésével kapcsolatban a férfi a pártfogó felügyelő, a helyi szakemberek és támogatók segítségét kéri.
- Keresztény életvitel – a férfi a családjával együtt folytatni kívánja a börtönben elmélyített keresztény szemléletű életvitelt, imaházba jár majd, ahol zenéléssel járul hozzá a közösség jólétéhez.
- Kapcsolatok – sógora és rokonai támogatásával a férfi kerülni fogja a korábbi, bűnöző ismerősöket, és így próbálja jó szándékát bizonyítani a családjára és gyermekei felé.
- Jóvátétel – a férfi szeretné jóvátenni a cselekménye által okozott sérelmeket először a család és a közösség felé, majd az áldozat rokonai számára, amennyiben ez lehetséges. (Kovács, 2011)

Eredmények

A család által megfogalmazott és papírra vetett tervezeten még a tinta sem száradt meg, mikor az első eredmények megmutatkoztak. Jánost a büntetés-végrehajtási bíró az intézet javaslata, valamint a családi döntéshozó csoportkonferencia sikeressége figyelembevételével feltételes szabadságra bocsátotta, így az már egy hónappal a konferenciát követően hozzáláthatott tervei megvalósításához. Az első eredmények néhány hét múlva megmutatkoztak:

- A település jegyzője örömmel számolt be arról telefonon, hogy a férfi az önkormányzatnál dolgozik. Családjával ugyan a vártnál korábban albérletbe költöztek, de a családsegítő bútorokat tudott biztosítani nekik. Véleménye szerint mindannyian örülnek annak az összefogásnak, ami a konferencia során létrejött, és amelynek pozitív következményeit már tapasztalják.
- A családgondozó elmondása szerint a gyerekek jól vannak, vidámak, örülnek, és a fiúnál korábban tapasztalt magatartási problémák már nincsenek jelen.
- A férfi és élettársa jól érzik magukat, az apróbb nézeteltéréseket tisztázzák egymás között, és boldogok az együttlét miatt. A közösségben sikerült megtalálniuk a helyüket, időnként elmennek a gyülekezetbe, de mindennapi anyagi gondokkal küszködnek, amit a rokonok segítségével próbálnak megoldani. (Kovács, 2011)

3. Záró gondolatok

Amennyiben a XXI. század büntetőpolitikájának részét képezi a prevenció, a bűnmegelőzés, a bűnisméltések számának csökkentése, a napjainkban az esetenként kétszáz százalékos telítettséggel funkcionáló büntetés-végrehajtási intézetek nem mehetnek el a resztoratív szemléleten alapuló gyakorlatok mellett.

Tanulmányommal a helyreállító igazságszolgáltatás szemléletét, törekvéseit és működő jó gyakorlatait szerettem volna megismertetni az olvasóval, hogy azon a bizonyos szemüvegváltáson keresztül, támogatókra, hívókra, szövetségesekre találjak ahhoz a küzdelemhez, amely a fogvatartottak sikeres társadalmi integrációját, bűnismétlésének megakadályozását hivatottak szolgálni. Természetesen hiba lenne azt feltételezni, hogy a resztoratív szemlélet önmagában képes lenne e cél elérésére, de ha felismerjük a mögötte meghúzódó értékeket és lehetőségeket, ha megtapasztaljuk az alkalmazásával elért sikereket, megláthatjuk a változás irányait is.

A resztoratív szemlélet nem csodafegyver, elsajátítása és használata nem hozhat gyors és átütő változásokat, viszont elindíthat egy olyan átalakulást, amely az emberi létezés modifikálását, a bűnös cselekedetek csökkentését, a társadalmi szemléletformálást megcélozva hatékony eszköz lehet a jövő generációja bünelkövetésének, bűnismétlésének visszaszorításában.

A módszer tehát adott, viszont nem elegendő az új irány meghatározásához. Tevékeny – a szemlélet létjogosultságát hirdető – gyakorlott szakemberekre, pozitív példákra, eredményekre, sikertörténetekre, egyszóval tettekre van szükség ahhoz, hogy a társadalmi integrációt célzó és megfogalmazó igényekből, elvárásokból, a papírra vetett elgondolásokból a mindennapok eleven valósága legyen.

Hogyan kezdjük hozzá? Nos, erre a kérdésre – azt hiszem – Fellegi Borbála gondolatai adhatnak választ: „A resztoratív módszer a személyes és aktív felelősségvállalásra épít: azt mondja, bármilyen kicsi is egy egyéni vállalat, többet ér, mint a hangzatos, látványos és soha meg nem valósuló ígéretek. És az is biztosan állítható, van olyan kicsi lépés, amely megtehető anélkül, hogy mások döntéseitől függne. Tehát nincs akadálya, hogy mi magunk – akár szakmai, akár magánéletünkben – tegyünk egy apró lépést a békés konfliktuskezelés irányába. Veszíteni nincs mit, legrosszabb esetben is csak minden úgy marad, ahogy volt.”

Bibliográfia

- Andorka Rudolf (2003): Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó.
- Andorka Rudolf, Buda Béla, Cseh-Szombathy László (1974): A deviáns viselkedés szociológiája. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Barabás A. Tünde (2004): Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. Budapest, KJK-Kerszöv.
- Bárd Petra (2009): Helyreállító igazságszolgáltatás. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. I. kötet. (Szerk. Borbíró Andrea, Kerezi Klára.) Budapest, IRM. 191-221. old.
- Boros János – Csetnek László (2002): Börtönpszichológia. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Fellegi Borbála (2009): Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Budapest, Napvilág Kiadó
- Gönczöl Katalin (2010): A bizalom és a jogállami kriminálpolitika. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Konferenciakötet. (Szerk. Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.) Budapest, IRM. 3-8. old.
- Görgényi Ilona (2006): Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

- Nagy Ferenc (1993): Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: *Kriminológiai Közlemények*, 48. szám, 4-36. old.
- Gyökös Melinda (2010): „Helyreállító/közösségi börtön” projektek Magyarországon. In: *A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Konferenciakötet.* (Szerk. Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.) Budapest, IRM. 245-253. old.
- Horváth Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata.* Budapest, Akadémia Kiadó.
- Kertész Tibor (2009): *Mediáció a gyakorlatban 1.* Budapest, Partners Hungary Alapítvány.
- Kovács Mihály (2011): Szamuráj esete. Családi döntéshozó csoportkonferencia Balassagyarmaton - <http://prisonunited.blogspot.com/2011/03/szamura-j-esete-csaladi-donteshozo.html>
- Pajor András - Vókó György (2009): A resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a börtönfalakon belül. *Börtönügyi Szemle*, 3. szám. 49-62. old.
- Patkó Kornélia et al. (2002): Újlehetőségek a fiatalkorú bűnelkövetők nevelésében, reszocializációjában. *Család, Gyermekek, Ifjúság*, 4. szám. 82-84. old.
- Vígh József (2003): A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. *Jogelméleti Szemle*, 2. szám - <http://prisonunited.blogspot.com/>

Fiáth Titanilla

Szexualitás a börtönben¹ (1. rész)

2011 novemberében azzal a céllal látogattam el egy vidéki börtönbe, hogy interjút készítsék egy ott elhelyezett transznemű fogvatartottal. Az intézet dolgozóitól kapott információk, illetve a budapesti elítéltektől származó pletykák alapján tudható volt, hogy az illető „teljesen nőies”, sőt Csillának is hívják. Az interjú első néhány perce életem alighanem legkínosabb élményei közé tartozik. Miután az udvariasságomat és előítélet-mentességemet bizonyítandó megkérdeztem S. Lajost, hogy szólíthatom-e Csillának, teljesen elképedt. „Most gúnyolódik velem? – kérdezte. – Honnan tudja maga, hogy ezzel piszkálnak itt?” A beszélgetés során kiderült, hogy Lajos annak ellenére, hogy megjelenésében rendkívül feminin, önmagát egyáltalán nem tartja nőnek. „Meleg vagyok, kint egy férfivel élek együtt, de természetesen férfinak tartom magam – mondta, elfogadva a bocsánatkérésemet. – Igaz, nem úgy vagyok férfias, ahogy a többiek itt, de attól még nem vagyok nő, hogy nőiesebb vagyok, mint a nagy átlag.”

A későbbiekben egyébként igen jó hangulatú interjú kezdeti nehézségeiből több, a fogvatartottak nemi identitásához és szexuális orientációjához kapcsolódó problémakör is kirajzolódik. Lajos téves besorolása és a „nő”, illetve a „transzszexuális” címkék felvetik a börtönökben elhelyezettek maskulinitással/feminitással kapcsolatos elképzeléseinek kérdését. Egyrészt, ki számít „férfias férfinak” a hazai fogvatartottak körében, és mennyire egyöntetűek a maskulinitásról alkotott fogalmaik? Másfelől hogyan alakítják ki a nemi identitásukat a férfi- és női börtönökben elhelyezett transznemű elítéltek? Milyen gyakorlatokat követnek annak érdekében, hogy a biológiai nemükkel nem egyező nemüként ismerje el őket a környezetük, illetve milyen a kapcsolatuk a zárt intézetekben elhelyezett társaikkal? Végezetül az ellenkező nemű szexuális partnertől való megfosztottság problematikáját² is érintve kérdés, hogyan vélekednek az elítéltek a homoszexualitásról, hogyan kategorizálják azokat a szexuális gyakorlatokat, amelyekben vagy önmaguk is részt vesznek, vagy csupán tanúi azoknak, valamint hogyan értékelik a – felnőtt korúak börtöneiben viszonylag ritka – szexuális erőszakot.

„Férfias férfi? Ez én lennék” – Maskulinitás a börtönben

„A börtön az az ultramaskulin világ, ahol valójában senki sem beszél a férfiaságról” – állítják *Prison Masculinities* című kötetük bevezető tanulmányában Sabo és mtsai. (2001). A genderszemponitú kriminológiai kutatások fontosságát hangsúlyozva megállapítják, hogy a férfibörtönök lakóinak világképe és mindennapi gyakorlatai

¹ A tanulmány megírásában nyújtott segítségért köszönettel tartozom kollégáimnak, tanárainknak, azoknak a fogvatartottaknak, akik az idézett történeteknek és egyéb élményeiknek a megosztásával a munkámat segítették, illetve Fiáth Mariannának az ötletekért és a nyelvi átfésülésért.

² A hazai börtönökben nincs lehetőség az ún. „intim beszélőre”, vagyis a fogvatartottak az intézetben belül nem élhetnek nemi életet a civil partnereikkel.

nehezen értelmezhetőek a *hegemón maszkulinitás* fogalmának figyelmen kívül hagyásával. A Connell által kidolgozott elképzelés szerint a nyugati világban általánosan elfogadott és egyeduralgató férfiasság a heteroszexualitás, az erőszak és a könyörtelen versengés felértékelődésével, illetve a nőiesség és a hegemón maszkulinitásnak meg nem felelő, alárendelt férfiasságkonstrukciók elutasításával/megvetésével jellemezhető. Amint azt számos különböző szerző is megállapítja (pl. Jewkes, 2005), a zárt intézetekben a hegemón maszkulinitásnak különösen szélsőséges, a testi erőszakra és a hatalom agresszív úton történő megragadására épülő formája jön létre, amely szinte egyeduralgató értékrendként alakítja a börtön társas életét.

Ha a fogvatartotti státuszhoz elsősorban a hatalomtól való megfosztottságot és az engedelmesség kényszerét kapcsoljuk, érthetővé válik, miért tekinti számos kutató az alkalmazkodás és az ellenállás elsődleges eszközeinek a konfrontációt és az erőszakon alapuló „rabkódexet”. Mivel a börtön nem kínál egyéb, a civil életben hozzáférhető lehetőségeket a férfiasság konstrukciójához – lásd a heteroszexuális kapcsolatok tilalmát vagy a családról való gondoskodás és az anyagi sikeresség legális lehetőségeinek hiányát –, az elítéltek a kriminalitás, a szabályszegések, illetve a „gyengébbek” elnyomása által igyekeznek újradefiniálni a férfiasság kritériumait (Messerschmidt, 2001). A hegemón maszkulinitás kizárólagossága melletti legfontosabb érv többnyire maga a *fogvatartotti hierarchia*, amelyben az uralkodó pozíciókat a domináns, az erőszak alkalmazására bármikor kész elítéltek szerzik meg, miközben a nőies jegyeket mutató, homoszexuális, illetve gyenge fizikumú rabtársak alárendelteké válnak (Sabo és mtsai., 2001).

Annak ellenére, hogy több, a testépítés és a kidolgozott izomzat fontosságáról (Fiáth és mtsai., 2010), illetve a testméret szabászati trükkökkel történő, illuzórikus növeléséről szóló írásomban (Fiáth, 2011) magam is kiemelttem a fizikai erő és az agresszivitás dominanciát biztosító szerepét, a hegemón maszkulinitásnak mint a börtönökben uralkodó férfiasságkoncepciónak a kizárólagosságát megkérdőjelezném. Egy kalkuttai férfibörtönben végzett terepmunka (Bandyopadhyay, 2006) tanúsága szerint a zárt intézetben a maszkulinitás *különböző olvasatai* versengenek egymással. Való igaz, hogy a dominanciához az „erősnek” a „gyengébb” felett aratott győzelme járul hozzá, ámde a „gyengeség” meghatározásai a börtönben jelen lévő csoportok eltérő értelmezésén alapulnak.

Bandyopadhyay szerint a kalkuttai börtönőrök, akiktanult, a személyzethez közel álló férfiak, önmagukat a társaiknál több hatalommal rendelkezőnek látják, hiszen szabadon eljuthatnak olyan területekre is, ahová a többi fogvatartottnak tilos belépnie, és számos pluszjuttatást szereznek az örök manipulációja által. Ezzel szemben az elit munkakörökhöz jutás szempontjából esélytelen, agresszívebb rabok az őröket szolgálknak/csicskálnak címkézik, akikből – velük ellentétben – hiányzik a férfias büszkeség. Hasonló a könyvtárosként, stúdiósként, őrri takerítőként dolgozó elítéltek helyzete a magyar bv. intézetekben is. Amíg magukat a „benti hírnevet megvető”, a civil életben történő érvényesülésre készülő, értelmes és kontrollált férfiaknak látják, addig a többiek szemében puhány árulók, akik a talpon maradásukat kizárólag a személyzet védelmének köszönhetik. A börtönbeli tekintélyt az indiai és a hazai példák alapján a testi erőn kívül a bűncselek-

mény jellege, az intelligencia, a kapcsolati tőke minősége és az anyagi helyzet is meghatározhatják. A kizárólag a fizikai fölényükkel és a többiek elnyomásával érvényesülni kívánó elitéltek könnyen más, dörzsöltebb rabok „katonáivá” válhatnak – ami természetesen már egy alárendelt pozíció (Fiáth, 2009). Annak ellenére tehát, hogy elmondhatjuk: a börtönök a hatalmi egyenlőtlenségek prototipikus terepei, a domináns és alárendelt pozíciók nincsenek „lehorgonyozva”. A zárt intézeteket a hatalomról való folyamatos tárgyalások/egyezkedések jellemzik a struktúra zártsága vagy dermedtsége helyett (Bosworth, Carrabine, 2001).

A hierarchikus viszonyokon kívül a hegemon maszkulinitás egyeduralma mellett második érv a *nők megvetésével* kapcsolatos. Amerikai szerzők (Kupers, 2001; Sabo és mtsai., 2001) az állítást részben azzal támasztják alá, hogy a státuszpiramis alsóbb szintjein található szerepeket az elitéltek a férfiaság hiányával határozzák meg, és a nőkre jellemzőnek tartott karakterisztikumokkal festik le. A megerőszakolásra vonatkozó kifejezés – „I'll make a woman out of you!” – ugyancsak jelzi, hogy a megcsontított férfiaság lényegében az alárendelt nőiességgel egyenértékű. Látzólag hasonló logikát fejez ki egy magyar elitelt írása is: „Akik gyáván elhullanak edzésen, lánynevet kapnak azonnal. Z. is feladta, ha néha játszottam vele, ezért őt is úgy hívtam: a kurvám. A vamzerok is azonnal kurvák meg köcsögök.”

Noha úgy tűnhet, hogy a megvetettek nőként való megjelölése egyben a nőkkel szembeni értékítéletet is kifejezi, a börtönélet egyéb területeiről származó példák megkérdőjelezzik ezt a következtetést. Az *Ezel – Bosszú mindhalálig* című szappanopera recepcióját vizsgáló kutatásom eredményei (Fiáth, 2012) inkább a nőkkel szembeni gáláns, lovagias attitűdökre utalnak. Hasonlóképpen a drogpreevenációs csoport számára kiadott egyik írásbeli feladatban, amelyben a résztvevőknek be kellett mutatniuk a „férfias férfit”, szinte valamennyi elitelt a „családjáért mindent megtesz”, illetve „kényezteti a feleségét” jellegzetességekkel írta le a „macsót”. Az edzésről író elitelt szóban elmondta, hogy nem gondolja, hogy akár ő maga, akár a rabtársai többsége lenézne a nőket. Ezekben az esetekben inkább a férfiak *gyengesége* van ki-pellengérezve (az pedig számára egyértelmű és mindenfajta értékítélettől mentes kijelentés, hogy a nők fizikailag gyengébbek, mint a férfiak). A „kurvának” címkézés ettől eltérő probléma: ilyenkor nem egyszerűen nőnek minősítenek valakit, hanem olyan embernek, aki *eladja* magát, mint ahogy ezt például az árulók teszik.

Hogy a „nőnek” címkézésben nem feltétlenül a nők megvetését érhetjük tetten, mutatja azoknak a fogvatartottaknak a viselkedése is, akik a „pszichológusi meghallgatásuk” során valamilyen, a „női fül” számára feltételezhetően sértő eseményről számolnak be: „Ne haragudjon, hogy így mondom, de, hm... Szóval így együtt voltunk éppen a feleségemmel, amikor elfogtak a rendőrök.”, „Most nem akarom maga előtt mondani, hogy mit csinált a zárkatársam, mert maga mégiscsak egy nő, ne tessék haragudni, de berivóztott és így... Odahugyozott az ágya mellé.” Ezzel párhuzamos J. István története is, akivel egyik nap a lépcsőfordulóban találkoztam. Rémülten mesélte, hogy néhány szem gyógyszer találtak a ruhájába varrva, ami tulajdonképpen az unokatestvéréé volt. Tartott attól, hogy a fegyelemsértés miatt kikerülhet a védett körletrésről: „Nem akarom megsérteni azzal, hogy így mondom, de az alsónadrágomban találták – mondta zokogva,

majd hozzátette: – Ne haragudjon, hogy sírok.” A történetekből kiderül, hogy nem csupán olyan esetekkel találkozhatunk, amikor egy férfit az elvárt maskulin viselkedés hiánya miatt nőnek címkézik. Az idézett fogvatartottak éppen amiatt kértek tőlem mint nőtől bocsánatot, mert „férfiasítottak” azáltal, hogy „férfifülnek való beszédeket” kellett végighallgatnom tőlük. A genderproblematika J. István esetében tárul fel leginkább, aki – a saját ítélete szerint – két szabályt is áthágott. Az alsónadrágja emlegetésével „maszkulinizált” engem, hiszen idős roma emberként ilyesmiről nőekkel nem beszélhetett volna, másrészt a saját viselkedését sem tartotta megfelelőnek, mivel férfiak „nem szoktak” sírni.

A „maszkulinak” a „feminintől” történő szigorú elválasztását mutatják az alábbi helyzetek is: „A nőies viselkedésük azonnal kapják az ívet – számol be a „nem helyénvaló” cselekvésekről egy fogvatartott. – Vannak pózok álláskor, üléskor, fekvéskor, amelyeket egy férfi egyszerűen nem tehet meg, mert rögtön megy a vérért. Ilyenek például a keresztbe tett lábbal ülés, a pucstás, a váll fölötti hátranézés, amit inkább nők szoktak.³ [...] Nőies tevékenységnek számít a mosás és a takarítás is, de hát ezt mindenkinek meg kell csinálnia, bár van, aki inkább fizet azért, hogy ne kelljen. És valóban lehet ezt is nőiesen csinálni. Volt egy srác, aki kimondottan szeretett takarítani. Előfordult, hogy bejött a zárkánkba, és nem tetszett neki, ahogy fel volt takarítva. Mindenkit helyrezavart, és megcsinálta az egészet egyedül. Hozzá kell tennem, egyébként tényleg buzis volt a srác. Talán még a masszírozás sorolható ide. Ez is nőies, és ezt sem csinálják már egy rangon túl. Ennél talán közrejátszik az is, hogy néhány homoszexuális kapcsolat a masszírozatásból indult ki.”⁴

A „nőiestől” való merev elhatárolódás hátterében a homoszexualitástól és a melegnek bélyegzéstől való félelem is szerepet játszik, amiről a vonatkozó fejezetben részletesen szót ejtek még. Az *expresszív* – elsősorban a személyközi kapcsolatokra és érzelmekre koncentráló, finom, megértő, empatikus stb. – nőiességgel szemben a fogvatartottak által kívánatosnak tartott férfiasságot *instrumentális* jellemzőkkel – határozott, a céljait követő, aktív stb. – írhatjuk le (Eagly és mtsai., 2000). Több, a börtönközösséggel foglalkozó vizsgálat megemlíti az érzelmkifejezésnek mint a gyengeség vállalásának tilalmát férfi elítéltek között (pl. Sabo, 2001; Jewkes, 2005). Természetesen az emóciók kimutatásának szabályai az egyszerű elutasításnál jóval

³ Ahogy később a sírás kifejezésének szabályaival kapcsolatban is látni fogjuk, a különböző viselkedések megcímkezésekor nem mindegy, hogy ki az a személy, akinek a magatartását maskulinaként vagy femininként értékeli. Nem egyszerűen a cselekvés járul hozzá a rabhierarchiában betöltött pozícióhoz, hanem fordítva is így áll a helyzet. Bizonyos fogvatartottak a presztízsük elvesztése nélkül is megtehetnek egyébként nőiesnek tartott dolgokat, míg másoknak sokkal óvatosabbnak kell lenniük a stigma elkerülése érdekében: „Érdekes volt ma egy beszélgetés a fizioterápia várójában – írja egy elítélt. – Beszélgettünk egy sráccal a gyógytornáról, és panaszkodott, hogy ha a zárkán csinálja a gyakorlatokat, mindig csúfolják és kinevetik. Nem egy rossz gyerek, mégis kinevetik. Ezzel szemben, amikor én csinálom a zárkámon a gyakorlatokat, soha nem nevetnek, sőt sokszor odajönnek beszélgetni a feladatokról.”

⁴ A „nőnek” címkéztől való félelmet a börtön személyzete is kihasználhatja, ahogy ez legutóbb egy verekedés kapcsán történt. Mivel az elítéltek nem voltak hajlandóak megnevezni az elkövetőket, a nevelő kiállította őket a folyosóra: „Elkezdte szidni a rabokat, hogy csak csoportban erősek, egyedül meg sírnak, mint a lányok, meg ilyeneket – számol be a történetekről egy fogvatartott. – Erre az egyik fel is szólalt, és elkezdte védeni magát, hogy ő igenis férfi. Jó, akkor jöjjön csak! És már vitték is kihallgatni.”

sokrétűbbek. A *harag* például az az érzelem, amellyé számos egyéb, a lelki fájdalomra és megtörtésre utaló emóció – félelem, aggodalom, szomorúság – átalakítható. Az elítéltek halálhír hallatán vagy egy-egy kudarcos kedvezménytárgyalást követően sok esetben inkább „idegesnek” érzik és mutatják magukat, mint csüggedtnek. „Dominancia kifejezésére nagyon jó a harag – írja egyikük – vagy a színlelt harag. Erre néhány éve jöttem rá. Eljátszottam, hogy haragszom valakire valamiért. Jól sikerült. Ezután jól fel tudtam használni mások irányítására. Azt hitték, ideges vagyok rájuk, és visszaléptek.” Úgy tűnik tehát, hogy az érzelmerkifejezés korlátozottsága mellett bizonyos, férfiasnak tartott érzelmeket kimondottan bátorít az elítéltközösség, sőt a férfias férfi attribútumának is tart.

A lelki kínra utaló, a keménység normájával szemben álló érzelmek kifejezésének megvannak a maga forgatókönyvei: „Gyász vagy hasonló tragédia miatti sírás megengedett, ha valaki sírni akar. Másért nem lehet, nem is nagyon szoktak. Ha valaki sírna valamiért – mondjuk, nem bírja a börtöt, nem jött csomagja vagy hasonló –, az biztos, hogy kapna vérszívást. Egyszer volt egy fiatal gyerek a zárkánkban, és a többiek szívták a vérét a buziskodással. Volt egy ügye, amiben sértett volt. Keresztkérdésekre végül elismerte az erőszakot, kicsit sírt is. Ezután ment a vérszívás, és nemcsak a sírás miatt. Egy másik gyerek is sírt, de ő amúgy is gyenge volt. Persze nem lett elfelejtve a sírás sem. Nem volt presztízsük egyébként sem, majdhogynem mindegy is volt nekik.”

Előfordult olyan eset is, amikor a „gyengébbeknél” nagyobb tekintéllyel bíró jogyerek fakadt sírva, azonban úgy tűnik, az adott helyzetben érthető és megengedett volt az ellágyulás: „Ma volt az anyák napi ünnepség, a zárkatársam lenn volt, ő mesélte az egészet. Néhányan versekkel készültek a fiúk közül. Amikor az anyák bevonultak, már akkor volt, aki bekönnyezett, aztán a fegyházas T. (*egy viszonylag nagy tekintélynek örvendő elítélt – F. T.*) a vers közben elsírta magát. Innentől kezdve elszabadult valami, mert mindenki könnyezett. Az anyáknál ez végül is természetes. A zárkatársam és a mellette ülő spanja azt mondták, tartani fogják magukat. Nem sikerült. Az anyja a kemoterápia után fejkendőben jött be hozzá, nem csodálom, hogy sírt. Jól tudom tartani magam ilyen helyzetekben, de ha anyám is így jönne be, azért bepárásodtam volna én is. Ez amúgy is olyan alkalom és helyzet, ahol nem férfiatlan dolog a sírás.” Különösen akkor, tegyük hozzá, amikor egy, a hierarchiában magasan álló fogvatartott a saját példáján keresztül fosztja meg a sírást a „férfiatlanság” bélyegétől (hiszen T.-t senki sem nevezné „femininnek”).

Kimmel szerint (idézi Evans, Wallace, 2008) a maskulinitást leginkább érvénytelenítő érzelem a *félelem*. Ezt leküzdendő gyakran tanácsolják tapasztaltabb elítéltek az újoncoknak, hogy még azokban az esetekben is „álljanak ki magukért”, amikor az erőviszonyok felmérését követően azonnal láthatóvá válik, hogy elveszítik a küzdelmet. A „rettenthetetlenség” gyengébb fizikumúak esetében ugyanakkor a „bolondsággal”, „elmebajjal” is egyenértékűvé válhat. A megmérettetés vállalásának performansa általában a sérülésekkel szembeni „abnormális” közönyt és a beszámíthatatlanságot hangsúlyozza, például amikor egy kisebb termetű elítélt üvöltözni kezdett a zárkán a társaival: „Leszarom, hogy ötvenes karotok van, fogom a késem, azt elvágom a torkotokat! Ha kell, száz évet ülök Szegeden, hol érdekel?!”

A reális veszélyhelyzetekben félelmet nem érző „bolond” az ehhez hasonló esetekben éppen azáltal válik védetté, hogy lehetetlen bejósolni, mire számíthatnak tőle a többiek (hiszen kiválóan tapint rá a legerősebbek gyenge pontjaira, például arra, hogy éjszaka, alvás közben nem képesek megvédeni magukat egy késszúrástól). Az egyébként gyengeségként értékelt pszichiátriai abnormitás így erővé, hogy úgy mondjam, egy más típusú maszkulinitássá alakítható át. Hasonlóképpen: noha a félelem a legkevésbé férfias érzelmek egyike, a kint maradtokért való aggodás, az úgynevezett „féltség” szintén lehet maszkulin, amikor az illető családjához való erőes kötődésének és elkötelezettségének bizonyítéka.

Az érzelm kifejezés szabályait a hatalmi viszonyok mellett az etnicitás is árnyalhatja. Roma fogvatartottak körében gyakori például a hallgatóéneklés⁵ a zárkákban: „Ilyenkor előfordul, hogy sírnak is, de általában együtt teszik – írja egy nem roma elítélt. – Azt mondják, mivel cigányok, bennük több érzés van, és ezt gyakran eltúlozva meg is mutatják.” A romaidentitás ezek szerint képes átírni a börtönben egyeduralkodó(nak képzelt) maszkulinitásnormát, bizonyos helyzetekben lehetővé téve az emóciók közösség előtt történő nyílt vállalását. Érdekes ugyanakkor a nem cigány fogvatartottak ítélete. A hallgatókat éneklő, síró romák ebben a kontextusban nem „nőiesekként”, hanem „túlzóként”, hiteltelenekeként értékelődnek (mint ha a cigányságra általánosságban jellemző volna az érzelmeknek a benyomáskeltés érdekében történő felerősítése). Mindebből láthatjuk, hogy a „hazudós, képmutató cigány” sztereotípiája jelen esetben felülírja a nemek bináris oppozícióját. A férfινό ellentétpár kibillen, és az érzelmeket kifejező romák sokkal inkább *cigányokként* jelennek meg a kategorizációban, mint „nőies, puhány férfiaként”.

A hierarchikus viszonyok többértelműsége, az érzelm kifejezésre vonatkozó szabályok vagy a nőikkel kapcsolatos vélekedések alapján levonható következtetések arra utalnak, hogy a férfiasság konstrukciója a zárt intézetekben jóval bonyolultabb, mint ahogy azt a hegemon maszkulinitás szabályrendszeréhez való egyszerű igazodás teóriája sugallja. A börtönközösség rétegzettsége, a változatos helyzetek, illetve a különböző intézetek, körletek – például a fiatakorúak börtönei vagy az *overprotective* részlegek férfiasságnormáinak különbségei, vö. Sim, 2006 – az alkalmazkodás eltérő formáit igénylik, ezzel párhuzamosan pedig a maszkulinitás különböző „performanszait” hozzák létre. „Nem sokat gondolkozunk arról, mennyire férfias a viselkedésünk – írja egy elítélt. – Talán a minél nagyobb dominancia kimutatása a férfias. A hang, a beszéd nagyon fontos. El szokták torzítani sokan. Minél mélyebb és határozottabb, annál férfiasabb. A telefonnál viszont tetszik, amikor hallom, hogy valaki beszél, és meg lehet mondani, hogy kivel. Nővel lágyabban,

⁵ Michael Stewart antropológus egy oláh cigány közösségben végzett terepmunkája kapcsán az alábbiakat írja a közös éneklésről: „Ezeknek a daloknak a szövege általánosságban a roma élet sztereotíp vagy ideologikus módon hangsúlyozott pillanatait jeleníti meg. A szomorúságról szólnak, az árvaságról vagy a börtönről, a cigány anyák fájdalomról az elváláskor, arról, hogyan vágnak vissza a romák a nyomorúságnak, amikor az evés-ivás révén megfordítják a testvéreik kedvét, a vásári alkuról, a cigány nőkről és arról, hogyan csalják meg a férjüket. Hangulatuk szomorú, és a férfiak gyakran közbekiáltanak az élet »nagy szomorúságát« (*bari briga*) emlegetve. A dalok gyakran szó szerint sírásba fulladnak, és könnyekre fakasztják a romákat is” (Stewart, 1993).

kedvesebben, szülővel másképp, barátokkal lazábban, mert úgy férfias. A telefonálás után egy alárendelttel megint másképp. Az arc is változik: az összeszűkített szem, a mérges kifejezés a férfias. De ha ebből mindegyiket túljátssza valaki, akkor gyakran látható lesz az »álmenő«. Ebben az esetben viszont csökken a dominanciája, mivel ezt sokan észre is veszik, és már gyengének érzik, vagy csak hülyének.”

Hasonlóan érdekesek azok a beszélgetések, amikor a fogvatartottak az ártatlanságukat bizonyítandó arról mesélnek a „pszichológusi meghallgatások” során, hogy a bűncselekmény elkövetésének időpontjában „rosszor voltak rossz helyen”. Ilyenkor – annak ellenére, hogy egy kérdőíves vizsgálatom eredményei alapján kiderült, hogy az *önirányítottság* a legfontosabb érték férfi fogvatartottak körében – egyértelmű, hogy a beszélő úgy konstruálja meg a helyzetet, hogy lemond az autonóm cselekvésről, és a körülmények áldozataként tekint magára. A jogkövető bv. dolgozóval szemben ülve fontosabbnak tűnik a törvényeket betartó, ugyanakkor időnként balszerencsés és sodródó személy képének megalkotása, mint a cselekvéseiért felelősséget vállaló férfié.

Transzneműek a rács mögött

Néhány héttel ezelőtt láttam egy videofelvételt egy vidéki férfibörtön *Ki mit tud?* előadásáról. A legutolsó műsorszám végén Éva, egy ott elhelyezett transznemű elítélt – miután erősen kisminkelve, miniszoknyában táncolt egy ideig – egyszer csak odalépett a nyilvánvalóan a személyi állományhoz tartozó operatörhöz, és vad csípőkörzések kíséretében egy pillanatra elé guggolt. Az orális szex imitációja természetesen nagy derűtséget keltett nemcsak a börtönökben tilalmas szexualitás produkcióba emelése által, hanem mert egy olyan fogvatartott, aki az identitásában átírja a férfi–nő oppozíciót, a kamerát tartó őrral szembeni mozdulatával szétfeszítette a felügyelő–felügyelt közötti hierarchikus viszonyt is. A jelenet erősen emlékeztetett a Bahtyin által leírt középkori karneválra, amely „a legteljesebb egyenlőség eszméjén alapult. Lefolyása idején zárójelbe tett minden alá-fölérendeltségi viszonyt, felfüggesztette a hétköznapi normákat, s egy rövid időre átélhetővé tette az egyetemes szabadság és bőség utópiáját. A hatalmasokat ilyenkor lerángatták a sárba, az erény őreit kikacagták, a tilalmakat megszegték, s az elesettek, koldusok vagy a fiatalok köréből pünkösdi királyt választottak” (Klaniczay, 1990).

„A börtönöket mint a társadalmi kontroll intézményeit már a legelső megjelenésüktől fogva a nemekről alkotott elméletek befolyásolták, szó szerint és képletesen is” (Britton, idézi Jenness, 2010). A zárt intézeteknek a nemek elválasztásával kapcsolatos logikája már a börtönök kialakításában is tetten érhető: férfiaknak férfibörtönöket, nőknek női börtönöket építünk, majd azokat a nemekről alkotott elképzeléseinknek megfelelően rendezzük be. (Pl. a Kalocsai Fegyház és Börtön speciális részlegein elhelyezett nőknek úgynevezett „tankonyha” áll a rendelkezésére, ahol előzetes bejelentkezést követően főzhetnek; ehhez hasonló lehetőséggel hazai férfibörtönben még nem találkoztam, ami egyúttal nyilvánvalóvá teszi, mit gondolunk a nők és férfiak számára „megfelelő” vagy „kívánatos” elfoglaltságokról). A büntetés-végrehajtási intézetek természetesnek tűnő, merev kategóriái és szokásrendszere egy pillanat alatt megkérdőjeleződnek, amikor a férfibörtön folyosóján megjelenik Éva vagy Cindy, il-

letve amikor Daninak vagy Robinak kellene zárkát találni egy női intézetben. Amint a karneválpárhuzammal kapcsolatban utaltam rá, a transznemű elítéltek nemcsak amiatt „veszélyesek”, mert kihívást jelentenek a gender-teóriáinknak: a jelenlétük már önmagában kikezdi az uralkodó hatalmi viszonyokat mind az elítéltközösségen belül, mind a személyzet képviselőivel szemben.

A „transznemű” kifejezés felöleli mindazokat, akik a biológiai nemüktől eltérő nemi identitást fogadnak el sajátjukként (az úgynevezett transzszexuálisokat); azokat, akik szívesebben viselik a másik nemre jellemzőnek tartott ruhákat (a *cross-dressereket*), valamint azokat, akik visszautasítják a gender bináris természetét, és szabadon keverik a nemek kulturálisan meghatározott karakterisztikumait (Taylor, 2007). Ebben az írásban transzneműeknek azokat az embereket nevezem, akiket férfiként vagy nőként soroltak be – legtöbbször a születésükkor, a nemi szerveik alapján –, és akik ezt önmagukra nézve téves vagy hiányos megjelölésnek találják. Foglalkozni fogok a férfibörtönökben elhelyezett, magukat nőként meghatározó elítéltekkel, illetve a női börtönökben élő „fiús lányokkal”. Találkoztam már olyan férfi fogvatartottal is, aki önmagát „férfiként” határozta meg – sőt rendszerint nőikkel szembeni szexuális erőszak miatt ítélték el –, ugyanakkor titokban női alsóneműt csempészett az intézetbe, és azt viselte a formaruha alatt. Mivel rajta kívül más *cross-dressert* nem ismerek, erről a csoportról e helyütt nem esik szó.

Cindy, a férfibörtönben elhelyezett transznemű elítéltek egyike – akiről részletes esettanulmányt tett közzé Csicsayné Solymosi Mária (2011) – nagy sikert aratott néhány éve a farsangi műsoron. A szemét filctollal húzta ki, szemhéjpúder híján hamuval árnyékolta, és egy, a testére szabott, szűk formaruhában énekelt és táncolt Lady Gaga slágereire. Annak ellenére, hogy a produkciót hangos éljenzés és taps fogadta, egy későbbi csoportfoglalkozáson az elítéltek megjegyezték, hogy nem volt szép tőlem, hogy ráadásszámot kértem a „művésznőtől”, hiszen ők férfiak, ezért nem lehet őket arra kényszeríteni, hogy egy „ilyet” nézzenek. Cindy meglehetősen erotikus mozgása nem véletlenül váltott ki ellentmondásos reakciókat: a fogvatartottak, miután észrevették magukon, hogy „nőként” tekintettek a táncosra, az elutasítással igyekeztek korrigálni a „hibát”. Mindez felveti annak a kérdését, hogy a zárt intézetek „ultraszexkulin világában” hogyan fogadhatatja el magát valaki, aki a nemi identitásának meghatározásakor nem követi az uralkodó normákat.

A formaruhák átalakításáról szóló írásomban (Fiáth, 2011) részletesen kifejtetem, hogy a transznemű elítéltek elsősorban a „férfiassal” szembeállítva igyekeznek meghatározni és kialakítani a megjelenésüket. Míg a maskulin külső elsősorban az erős és kidolgozott felsőtesten, azaz a testméret *növelésén* alapul, addig a feminin elsősorban a törekenységre és ezt kihangsúlyozandó, a combot és a lábszárat kiemelő, szűkített nadrágokra épül. A gender megjelenítésében természetesen óriási szerep jut a nemnek megfelelő viselkedésnek is (vö. Butler, 2005; 2006). A transzszexuális elítéltek annak érdekében, hogy nőként fogadják el őket, nem egyszerűen hosszú haját elvesztenek, vagy kifestik az arcukat, hanem a hagyományos női szerepek ritualizált, ismétlődő eljátszásával próbálják kikényszeríteni a környezetük elismerését.

Zárkaközösségekben többnyire ők végzik a hagyományosan női tevékenységeket: „Én szívesen kitakarítok – mesélte Zsuzsa –, de csak akkor, ha szépen meg-

kérnek rá. Felszólításra nem csinálnám. Gyengébb és kisebb vagyok, mint a többiek, ezért mindig elmondom nekik, hogy veletek az erő, velem meg a nevelő. Ezt így, mindjárt az elején.” Láthatjuk, hogy ebben az esetben a személyzet informálásának kilátásba helyezését Zsuzsa nem „vamzerkodásként” értékeli, hanem mint a kisebbségi helyzet természetes velejáróját vagy kényszerét, amelyet megpróbál a saját interpretációjában elfogadtatni a többiekkel.⁶ Andi hasonlóképpen utasít vissza egy alárendelt szerepet akkor, amikor a mindennapi munkák elvégzésekor a női identitására hivatkozik: „Takarítok, mosok, megcsinálom a kávékat vagy a szendvicset, nekem ez így normális. Mondjuk azt megbeszéltük, hogy alsógatyát meg zoknit nem mosok, azt mindenki megcsinálja magának. Ez nem csicskaság, mert nem kényszerít rá senki, és engem tiszteletben is tartanak ezért.”

A „vamzer” vagy a „csicska” minősítések visszautasításának elfogadtatása a többiekkel egyben egy jóval alapvetőbb kérdést is felvet: a női azonosságtudat elismertetését. Jenness (2010) beszámol egy, a kaliforniai börtönkutatása idején lejátszódott incidensről. Az egyik felügyelő az elítélt többszöri kérésére sem volt hajlandó *Miss*nek hívni az illetőt, mondván, hogy férfiházban lett elhelyezve, ahol a *Mr.* az előírt megszólítás. Magyarországon jóval gyakoribb, hogy a transznemű fogvatartottakat a személyzet is a választott keresztnévükön szólítja, a többi elítéltről már nem is beszélve. Ebből a szempontból különösen érdekes Cindy története, aki elmesélte, hogy a környezetének és a családtagjainak rosszállásától tartva tinédzserként nem vállalta a másságát. 19 évesen került először előzetes letartóztatásba, ahol egy tapasztalt transznemű elítélt, Panni vette a szárnyai alá. A börtön lett az a közeg, ahol először húzott fel feminin ruhadarabokat, ahol sminkelni kezdte magát, és ahol a társaival és a személyzettel szemben nyíltan nőként határozta meg magát. Érdekes módon a szabadulása után elpárolgott a bátorsága: „Kint féltem, nem tudom pontosan, mitől. Nem mertem így menni az utcán, és a családom előtt is szégyelltem. Fiúként indultam el bulizni otthonról, aztán a diszkó előtt bedobtam a palicuccot a bokorba, és oda már mint nő mentem be”. Kérdés, hogy a hegemon maszkulinitás normájával jellemzett zárt intézet miért tűnhetett biztonságosabb terepnek Cindy számára akkor, amikor a női identitás vállalására került sor. Toleránsabb lenne a börtönközeg, mint a falakon túli világ?

A válasz az elhelyezés problematikáját is érinti. Amikor feltettem a kérdést, hogy ha választhatnának, szívesebben töltenék-e a büntetésüket női börtönben, a transznemű elítéltek mindegyike azonnal igennel felelt, később azonban néhányan pontosítottak: „Vagy nem is tudom – mondta Zsuzsa. – Ott meg biztos én lennék a pali, talán meg is erőszakolnának. Itt sincs semmi baj, elvagyok. Maradnék.” A bv. intézetek többsége a női identitással rendelkezők számára felajánlja a védett körletré-

⁶ A saját nézőpont elfogadtatása elsősorban akkor sikerül, amikor a zárkatársak valamiféle kárpótlást kapnak a transznemű elítélt „elviseléséért” cserébe. Sokan állítják például, hogy transzszexuálissal nem költöznenek közös zárkára. Azok válaszaiból viszont, akik Zsuzsát vagy Cindyt elfogadták, nyilvánvalóvá válnak az együttélés előnyei is. A takarításon, mosáson, pakoláson kívül előfordul, hogy a transznemű fogvatartott *testét* tiltott tárgyak becsempészésére használják fel a többiek. „A beszélőről kellett felhoznia valamit – mesélte egy elítélt. – Mivel neki nem gond valamit feldugni, gondolom, hát egyébként is ezt csinálja, nem? Közülünk meg senki sem vállalt ilyesmit, nehogy buzinak nézzék, úgyhogy jó volt, amíg velünk volt.”

szekeken való elhelyezés lehetőségét – az elítéltek egy része azonban mégsem él ezzel. Alighanem arról lehet szó – vagy arról is –, hogy a heteroszexuális kapcsolatoktól megfosztott férfiak körében olyan sikerélményekhez jutnak a női identitásuk elfogadtatásakor, amelyeket a rácsokon kívül jóval nehezebben érnének el. Zsuzsa például beszámol arról, hogy új zárkába kerülve valaki – akinek a szándékait már a szemkontaktus gyakori felvétele is jelzi – néhány napon belül biztosan elkezd szerelmes levelekkel bombázni. Cetliket rejt a párnája vagy a takarója alá, így a viszony egy ideig rejtve maradhat a többiek szeme elől. Mások arról számolnak be, hogy a transznemű fogvatartottak gyakran „fel-alá vonulnak” becsempészett, erotikus női fehérneműikben a fürdőben. „A travik mindig nagy feltűnést keltenek, amerre járnak – állítja egy fogvatartott. – Végül is nőknek tekintjük őket a férfiak között. Bár tényleg vannak, akik egyszerűen csak buzinak titulálják őket. [...] Egy ismerősöm kiment a tusolóba, H. pedig belibbent piros tangában. Végigsétált az összes fahoz, mire jöttek a beszélősök, hogy milyen csinos. Erre visszaroht a zárkájaiba, és bejött fekete tangában. Ez persze csak az önreklám része, később lehet a fürdőben látni az akciót is.”

A női identitás elfogadtatásának egyik legfontosabb bizonyítéka a „férjtalálás” és az erotikus kapcsolatok kialakítása. Azoknak, akik akár egyetlen alkalommal is szexuális viszonyba kerültek transzneműekkel, a legfontosabb érvük a homoszexualitás vádjával szemben éppen az, hogy „tulajdonképpen egy nővel” voltak együtt: „Egyik zárkatársamról, Andrásról tudom, hogy a Katival szexelt bent. Nagyon ráment az Andrásra, viszont – az ő elmondása szerint, én nem láttam – a Kati annyira nőies, hogy nem is kellett nőre gondolnia közben.” Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a nőiesség jelzései és performansa, azaz a „férfias” ellenében kialakított megjelenés és az ismétlődő viselkedések segítségével a transzszexuálisoknak időről időre sikerül függetlenné válniuk a biológiai nemüktől a többiek szemében is. Amikor az aktus során a férfiként bebörtönzött transzszexuális testét női testként határozzák meg és fogadják el, nyilvánvalóvá válik, hogy a *biológiai* adott észlelése felülíródott a *konstruált* elfogadásakor.

Az alkalmi együttlétek férfibörtönökben jóval gyakoribbak, mint a tartós párkapcsolatok (minderről a későbbiekben még részletesen szót ejtek). Arról, hogy egy-egy szexuális aktus hogyan/milyen alapon jön létre, megoszlanak a vélemények. Egyes transzneműekről azt állítják, hogy kizárólag a saját szájjal szerint választanak, és csupán „szerelemből” hajlandóak a szexre. Másokról nyíltan kijelentik, hogy prostituáltak:⁷ „H. általában fejre mondja meg az árat. Az átlag az egy kávé és egy dohány,

⁷ Prostitúáltakal készített interjúi kapcsán Bódis Enikő (2012) megjegyzi, hogy azok az értékek és elvárások, amelyeket az adatközlők a kérdezőnek tulajdonítanak, nagymértékben befolyásolják a válaszait is. Amikor börtönkörülmények között érdeklődtem transzneműeknél arról, hogy előfordult-e, hogy bent anyagi javakért, kávéért, dohányért létesítettek szexuális kapcsolatot másokkal, valamennyien tagadó választ adtak, még azok is, akik később elmesélték, hogy civilben dolgoztak prostituáltként. „Sokszor elég megalázó bent másnak lenni – válaszolta Andi. – Ha még minden ribancnak is elhordanának, az csak rosszabb lenne. Én nem csinálom.” Nyilvánvalóan nem feladatom, hogy „igazságot tegyek” a transzneműek, illetve az állítólagos szolgáltatásaikat igénybe vevő többi elítélt között. A főszöveg további része, amelyben a transzneműek prostituálásáról esik szó, ezért elsősorban annak fényében olvasandó és értelmezendő, hogy az érintettek velem mint a bv. intézet pszichológusával szemben nem vállalták, hogy áruba bocsátották volna a testüket a börtönben.

valakinek több, valakinek kevesebb. Naponta több fuvarra is elviszik. Nem mind üzlet, van benne néhány, baráti alapon megcsinált szopás. Néha azért megy le az árral, mert neki is szüksége van valakire, férfiakra, szóval van, akire ő is ráhajt. Ezek persze ingyenesek. Az árukészlete, amit a szekrényében felhalmoz, legenda. Sokszor alig van valamije. Sok az ingyermelő, és a barátja is leakaszt a maradékból.”

A prostitúció börtönbeli működése az elítéltektől származó információk alapján a „civil életbeli” szexuális szolgáltatások logikáját követi. „Sikerült egy strigót szóra bírnom (majdnem azt írtam, hogy »mikrofonvégre kapnom«, de ebben a szöveggörnyezetben ez igencsak félreérthető lenne!) – írja egy fogvatartott, akit megkértem, segítsen feltérképezni a zárt intézetekben zajló „szexmunkát”. – Megkérdeztem, miért nem próbálkozott itt bent is futtatással, úgyis ért hozzá. Azt mondta, a börtönben lehetetlen az ő számára. Kint és bent is kétféleképpen lehet prostikat dolgoztatni. Vagy megy szerelemből, vagy kényszerítés hatására. A kényszerítés bent is évekkel jár, kettő-nyolcas, ezért ez nem igazán pálya. Ez a strici pedig nem homokos, így még csak a látszat kedvéért sem volt hajlandó udvarolni vagy szexelni valamelyik travival vagy buzival. A lényeg, hogy a szex kötelező a futtató oldaláról. [...] Beszélgettem Z.-vel, kiderült, hogy ő is próbálta futtatni itt az egyik lányt, H.-t. Most éppen senki sem próbálja dolgoztatni a csajt, mert nem hagyja. Egyszerűen feldobja azt, aki próbálkozik. B.-t is dörzsölte, nem ezzel konkrétan, persze, hanem minden mással. Z. bevallotta, hogy ő is meg akarta fogni a nőt. Mivel tudta, mit kell csinálnia, kicsit udvarolt neki, majd bevitte a vécébe, és megszopatta. H. látszólag bele is ment az üzletbe. Később felesben osztottak, azt mondta, napi három-négy fuvar jött össze. Z.-t végül egy hét után dobta fel valamivel, úgyhogy ő is dobta a témát.”

A prostituálttól, a futtatótól és a kliensektől származó narratívák különbségei – amint arra a lábjegyzetben is utaltam – nagyszerűen feltárják azokat a normákat, amelyekhez a megkérdezettek igazodni próbálnak. Elképzelhető például, hogy a „kurvaság” bélyegének elkerülése érdekében azok, akik állítólag különféle árukért nyújtanak szexuális szolgáltatásokat, a kapott holmikra afféle „ajándékokként” tekintenek (a szexre pedig cseretárgyként, amit szívesen megtesznek azzal, aki velük szemben is jótékonyaságról tett tanúbizonyságot). Úgy tűnik ugyanis, hogy a falakon kívüli prostitúció egyértelműnek látszó cseréjéhez képest a börtönben nagyobb hangsúly kerül a személyközi viszonyokra. Erre utal az árúbőségtől/áruhiánytól vagy a kliens személyétől függő díjszabás, illetve a szolgáltatás igénybevételekor előforduló bevezető rítus, az udvarlás: „Üzenem neki viccből, hogy mennyibe kerül egy fuvar – állítja H.-ról egy elítelt. – Visszaüzent, hogy először is küldjek neki egy zöld tollat az iskolába.” Az ilyen típusú ismerkedés nyilvánvalóan különbözik a börtönön kívüli prostitúció személytelen üzletszerűségétől.

A futtatók – a kliensekhez hasonlóan – elsősorban a homoszexualitás stigmáját akarják elkerülni. Szívesebben tetszelegnek a „sikeres üzletember” pózában, ami ily módon inkább erősíti, semmint csökkentené a férfiasságukat: „Volt ott egy nagyon jó travi – mesélte egyik korábbi börtöntapasztalatával összefüggésben egy elítelt. – Szőke, hosszú haj, kék szemek, még melltartót is szereztem neki. Na, bevédtem, és ezért nekem dolgozott. Nagyon ment a bolt, de én persze nem nyúltam hozzá. Nem bántotta senki, ez nekem volt köszönhető, cserébe fizetett.” Előfordul olyan helyzet

is, amikor a fogvatartott igyekszik elkerülni, hogy futtatója legyen: „Itt nem csinálom, de volt egy korszakom, amikor tényleg mindenkivel lefeküdtem a börtönben – mondja egy transzsnemű elítélt –, viszont ha kaptam valamit, az az enyém volt. Csak a hülyék tartanak stricit, akik nem veszik észre, hogy mire megy ki a játék. Kezdődik a szerelemmel, így imádlak kicsim, úgy imádlak, aztán amikor kifogynak az áruból, akkor kezd is a pali, hogy jaj, szerelmem, hát kettőnkért meg kéne tenned. Na, erre a hátulról mellbe dumára nekem nincs szükségem. Tartsa el mindenki saját magát!”

Attól függetlenül, hogy amagukat „ravasznak”, okosnak tartó transzszexuálisok igyekeznek elkerülni, hogy kihasználják őket, felmerülhet a kérdés, hogy ha nem akarnak védett körletrészre kerülni, mi biztosítja számukra, hogy ne essen bántódásuk. A személyzethez forduláson kívül hatékonyak lehetnek a verbális technikák. A transzsneműek – és a homoszexuális férfiak, azaz a szexualitásuk szempontjából kisebbségben élők – kiváló érzékkel tudnak olyan pontokat eltalálni a férfiaság páncélján, amelyek megváltoztatják a fennálló hatalmi viszonyokat. Ahogy Bosworth és Carrabine (2001) a személyi állománnyal szemben álló elítéltközösség ellenállást célzó technikáival kapcsolatban megjegyezte, a hatalom instrumentális/célirányos elemeivel szemben megkülönböztethetjük a hatalom *expresszív* aspektusát. Természetesen a felügyelők utasíthatják a fogvatartottakat ilyen-olyan cselekvések elvégzésre, szabályok betartására stb., ugyanakkor a bebörtönzöttek visszahódíthatnak egy szeletet a hatalomból akkor, amikor gúnyt űznek az őreikből, vagy megszégyenítik őket.

Az „alárendelt férfiasságot” képviselő csoportok, a meleg és transzsneműek gyakran azáltal kerülnek hatalmi pozícióba, hogy megkérdőjelezzik a felettük állók hagyományos maszkulinitását. „Egy másik börtönben volt – mesélte egy fogvatartott –, hogy a jogyerekek menősködtek az udvaron, egy buzi meg kikiabált az egyik kigyúrt csávnak, hogy »Köcsögöm voltál Tökölön!« Na, el is vörösödött a gyerek egyből.” Hasonló történet akkor, amikor egy transzsnemű elítélt szólt ki egy magas pozíciót elfoglaló rabtársának az ablakból: „Hú, de leszopnám ezt a kigyúrt srácot!” A történetek logikája amiatt érdekes, mert amíg a transzsneműekkel szexuális kapcsolatba kerülőt sokszor nem tartják homoszexuálisnak, addig a kikiabálások csattanója éppen az, hogy már a transzsneművel való érintkezés gyanúja is kibillentí a heteroszexualitás normakövetésből a domináns férfiakat. Egyesek éppen ezért ódzkodnak a transzszexuális zárkatársak elfogadásától,⁸ illetve csak rövid ideig mernek beszélgetni velük a sétaudvaron.

Az agresszív társakkal szembeni védekezésnek egy további, kiváló technikájáról Cindy mesélt: „Én tényleg bárkinek visszaszólok, nem ijedek meg már

⁸ Előfordul, hogy egy-egy fogvatartott miatt követ el szándékos önsértést, mert nem helyezik másik zárkába, amikor nem hajlandó elfogadni a szexuális másságot. S. Róbert például a „pszichológusi meghallgatásán” közölte, hogy „bele fog szaladni az ablakba”, mert becsmérlő levelet kapott a nővérétől. A testvér azt írta, hogy Róbertről a zárkatársa miatt elkezdtek pletykálni a faluban („biztos buziskodott bent” stb.). A személyzetnek természetesen nincs könnyű dolga: az esetek jó részében a költözéssel kapcsolatos kérések mögött – amikor a transzsnemű társal szemben azzal érvelnek, hogy a családtagok kitagadják őket, ha rájönnek, kivel kerültek össze – más indokok állnak (például hogy olyan helyre szeretnének költözni, ahová több csomag érkezik egy hónapban).

senkitől. Volt, hogy betámadtak, de akkor olyan élesen kezdtem el visítani, hogy rendszeren megijedtek tőlem a palik. Hülye picca, azt mondták, és békán hagytak.” Cindy stratégiája erősen emlékeztet az „elmebajt” segítségül hívó, gyengébb fizikumú férfiak helyzetkezelésére. A befolyásolhatatlan, illetve a váratlanságával meglepő „női örülettel” (vö. Felman, 1997) szemben tehetetlenné váló férfiak egyszerre rádöbbennek, hogy nincsenek eszközeik a helyzet pontos meghatározására és kezelésére. Cindy a számára veszélyes szituációban az *idegenségen* keresztül konstruálta meg a nőiességét: ami nem igazodott az elvárt férfinormákhoz, azt az adott helyzetben egyszerre „nőiként” ismerték fel a támadók (ami egyúttal azt is lehetetlenné tette, hogy Cindyvel mint férfival verekedjenek össze; a „hülye picca” címke pedig szintén a nőként való elismertetést mutatja).

A férfibörtönökben elhelyezett transzszexuálisok életeseményeit figyelemmel kísérve egyre kíváncsibb lettem arra, hogyan küzdenek meg a nemi identitásuk másságával a női intézetekben élő „fiús lányok” (akiknek verekedésbeli ügyességéről egyébként legendák szóltak a férfiházak folyosóin is). 2011 júniusától lehetőségem nyílt arra, hogy kétheti rendszerességgel egyéni és csoportos foglalkozásokat tartsak a kalocsai elítéltek részére. Annak ellenére tehát, hogy női fogvatartottakkal jóval ritkábban találkozom, az azóta eltelt időszakban bepillantást nyerhettem a „fiús lányok” és feleségeik mindennapjaiba is.

Az úgynevezett „tisztességes nőkkel” ellentétben – akik a bebörtönzésüket követően is a heteroszexuális normákhoz tartják magukat – a fogvatartottak egy része szexuális kapcsolatot létesít a rabtársaival, és elkezd „azt az életet” élni. Szándékosan használom az elítélt nők saját terminusait a „leszbikusság” említése helyett. Ahogy a transzszexuálisok szolgáltatásait igénybe vevő férfiak többsége nem gondolja magáról, hogy homoszexuális lenne – hiszen lényegében „egy nővel volt együtt” –, úgy azok a női fogvatartottak, akik egy „fiús lány” párjaként tekintenek magukra, sokszor visszautasítják a lesbikus jelzőt. „Én mondtam a Robinak, hogy hiába szerelmes belém, nem tudok érzelmileg kötődni hozzá – mesélte az egyik „fiús lánnyal” való kapcsolatáról egy feltűnően nőies, hosszú hajjú, erősen sminkelt elítélt, Anita. – A szex nagyon jó vele, igazából a férjemmel vagy más férfiakkal sohasem élveztem ennyire, de azt mondtam neki, hogy Robi, úgy nézel ki, mint egy pasi, és én a férfit látom benned, de a végén valahol megint tudom, hogy te nő vagy, és nem tehetek róla, de érzelmileg visszahúzódok, mert nem vagyok lesbikus. Vagy már az sem tudom, mi vagyok, tényleg...”

A női börtönben a férfiközösségeknél lényegesen nagyobb hangsúly kerül a *hitelességre*. Míg férfiak között egy-egy transzszexuálissal kapcsolatban sohasem merül fel, hogy civilben nőként vagy férfiként élt-e – egyértelműnek tartják, hogy Zsuzsa vagy Cindy kint is „nők” voltak –, addig Kalocsán az autenticitás kérdése jelentős szerepet játszik a férfiként való elismertetés, illetve a tisztelet kivívása során. A „fiús lányok” többsége férfiak részére előállított tusfürdőt/parfümöt használ, a hajukat szinte kopaszra nyírják, kizárólag nadrágban és bő szabású ingben vagy lezser pólóban járnak, a sétaudvaron elhelyezett toloncokon pedig rajtuk kívül senki sem húzódik ki. Cindyvel vagy Andival ellenétben – akik igyekeznek minél vékonyabbra fogyni – a céljuk láthatóan az erőt sugárzó test kialakítása. A külső

megjelenés azonban önmagában kevés. Néhány „fiús lányt” gyorsan elismernek: ők azok, akikről tudható, hogy civilben is férfiként, női partnerekkel éltek együtt, és a fiúnevük sem változott az évek során. Rajtuk kívül azonban meglepően sokan pályáznak férfiszerepre – természetesen az ő dolguk a nehezebb.

Misi magas, vékony elítélt. A haja rövidere vágott – de nem kopaszra! –, reggelenként rendszeresen „David Beckham-esre” zselézi. Elmondja, hogy civilben hosszú haja volt, csipőnadrágokban és rövid szoknyákban járt leginkább, és férfitartnerei voltak. Csaknem tízéves ítéletet tölt, három év után kezdte el „ezt az életet élni”. Beleszeretett egy lányba, és úgy döntött, innentől kezdve *férfi lesz*. Amíg Cindy, Zsuzsa vagy Andi elsősorban a nőesség *vállalását* érzik a saját választásuknak – a „női identitást” azonban nem: azt születésüktől kezdve „belső érzésként”, „adottként” határozzák meg –, addig Misi és azok a „fiús lányok”, akik korábban nőként tekintettek magukra, a férfi-identitás felvételét a saját elhatározásukhoz kapcsolják. (Mindez nem jellemző azokra, akik gyerekkoruktól kezdve, tehát civilben is fiúkként éltek.) Annak érdekében, hogy megvilágítsam, miért választ valaki férfiszerepet egy nőielítélt-közösségben, érdemes megvizsgálnunk a „fiús lányok” és partnereik közötti társas interakciókat.

„Itt bent farkastörvények vannak – magyarázza Misi. – Egy lányos lány nem beszélgethet csak úgy egy másik fiús lánnyal, aki nem az ő párja, mert kap az urától. Én is vertem már meg csajomat, jól felpofoztam, mert bement egy másik zárkába, ahol kettesben maradt a Zolival. [...] Más lett volna, ha ott van egy tisztességes nő, de így nem lehet tudni, mi történt!” Hasonló esetről számol be Renáta, egy „lányos lány” a partnere agressziójával kapcsolatban: „A fiús lányok sokszor megverik a barátnőjüket. Vagy azért, mert nem megfelelő a kaja, vagy nem úgy van kimosva a ruha, ahogy ők akarták. A múltkor engem is jól megpofozott a párom. Nem ver rendszeresen, de néha bevisz a vécébe, és megüt párszor. Az volt, hogy van a zárkán egy nő, akit csak Anyának szólítunk, az Erzsi. Már nem tudom, miért, de azt mondta a páromnak, hogy „Eszem a faszod!” Igazából viccnek szánta, de bosszús is volt egy kicsit. Erre a párom tett valami mozdulatot, így intett a kezével, ilyen nőiesen, Anya meg azt mondta rá, hogy kislány. Ezen elkezdtem röhögni, és a párom iszonyú ideges lett, és kérdezte, hogy ezt most viccesnek találod? Na, akkor most jön valami igazán vicces! Ott megpofozott a többiek előtt, aztán bevitt a vécébe, és annyit ütött rám, hogy már nem is számoltam. [...] A férfiaságában aláztam meg. Azt várta tőlem, hogy kiálljak érte a többiekkel szemben, ahelyett, hogy én is röhögök rajta.”

A benti „farkastörvények” értelmében az agresszió monopóliuma a „férfi” – ami különösen annak tudatában meglepő, hogy a „fiús lányok” között akadnak olyanok, akiket férfi ismerősei korábban megerősakoltak. „Egy barátom csinálta velem, vagyis csak hittem, hogy a haverom – mondja Robi. – Terhes is lettem tőle. [...] A gyerekem anyának szólít, de van, hogy megkérdezi, hogy a buszon miért mondják nekem az emberek, hogy jaj, apuka így, apuka úgy. Olyankor azt mondom, hogy azért, mert most nincs itt az apád. [...] Én így a szex szempontjából utálok a férfiakat, nem bírom elviselni, ha hozzám érnek. De az igaz, hogy én is ütöttem már meg barátnőmet, fogdán is voltam emiatt. Mert egy kurva volt, és hülyének akart nézni. De igazából nem bírom ezt az erőszakoskodást. Én inkább tisztellem a nőket!” Imi, aki ugyancsak gyerekkora óta „fiú”, hasonlóképpen vélekedik: „Jól megvagyunk a mostani párom-

mal. Én nem vagyok az a verekedős típus, mint a sok műanyag pali itt. Nőt sohasem szabad megütni, meg lehet beszélni a dolgokat. [...] Fiús lánnyal ütöttünk már össze, de ez sem az én stílusom". Robinak és azoknak a „fiús lányoknak” a szavaiból, akik civilben is férfiként határozták meg magukat, úgy tűnik, hogy attól függetlenül, hogy elismerik: sokszor maguk is erőszakosan viselkednek, lényegében egy más típusú férfiasságot igyekeznek megvalósítani. Misivel ellentétben az agressziót nem érzik a férfiasságkonstrukció *elengedhetetlen* tartozékának.

A „fiús lányok” férfikepe első ránézésre a patriarchális modellt követi: a kapcsolatokban többnyire a „lányos lányok” azok, akik a hagyományosan női tevékenységeket végzik. Takarítanak, tálalnak, az étkezéseket követően pedig ők viszik a tálcákat helyükre.⁹ A „háztartás vezetéséhez” képest úgy tűnik azonban, hogy a szexuális együttlétek során kevésbé egyértelmű, kié az alárendelt, kiszolgáltatottabb pozíció. A benti szabályok értelmében egy „lányos lánynak” tilos a partnerét a nyak vonalánál lejjebb megérinteni. Amíg a férfibörtönök transzszexuális elítéltejei esetében a férfitest nőiként való elismerése során az „adottat” felülírta a „konstruált”, addig a „fiús lányokkal” való együttlétekkor még a lehetőség sem teremődik meg arra, hogy egy „lányos lány” közel kerülhessen a partnere testéhez. A „fiúk” sohasem vetkőznek le a feleségeik előtt. „Hogy miért nem érhet hozzám a csajom? – kérdez vissza Robi. – Hát, ebben a zárt világban ez hatalmas szégyen volna. Hogy egy fiús lányt megcsináltak!” Az ujjaival utánozza a behatolást, fintorog, aztán folytatja: „Ez ugyanakkora szégyen, mint amikor férfibörtönben csinálnak ilyet, ezt magának tudnia kell.”

A „fiús lány” teste éppen az érinthetetlensége által válik *férfitestté*.¹⁰ A közös fantáziában megszülető testhez a partner sohasem nyúlhat, nem veheti a birtokába. A „fiús lány” többféleképp is kielégítheti a partnerét, ez azonban fordítva nem történhet meg (hiszen az a legnagyobb szégyen volna – a férfibörtönök gyakorlatához hasonlóan a férfitest nőiként való felhasználásán, nőivé alakításán keresztül). „Azt mondja, neki elég ennyi – állítja Robi szeretője. – Hogy ő fejben kielégül, és ez a fontos!” „Én is élvezem a szexet – magyarázza Imi –, és ki is elégülök közben, persze nem úgy, és nem attól, ahogy a barátnőm. Hogy mondjam... Fekszem rajta, mozgok, és élvezem az egészet. Máskülönből miért csinálnám? De ezt én intézem magamban, a csajom nem nyúlhat hozzám.” Mindezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a szerepek és cselekvési lehetőségek egyenlőtlensége nem teszi-e kiszolgáltatottá a „fiús lányokat” a többieknek.

Arról, hogy a „fiús lányokat” szexuális szolgáltatásokért cserébe megfizetnék – ahogy ez férfibörtönökben a transzszexuálisokkal állítólag előfordul –, senki-

⁹ Természetesen egyéni különbségekkel találkozhatunk: Robi például szívesen mos, „leköti magát” a ruhái tisztán tartásával, azt nem hagyná a barátnőjére. Imi ellenben éppen a mosást várja el leginkább a partnerétől: „Segítek neki, ha kell, de jobb, ha a nő csinálja. Főzni sem tudok. Amikor egyedül élek, nem halok éhen, de a nőim mindig megfőztek helyettem.” A közös pont alighanem az, hogy a „fiús lány” fogalmazhat meg elvárásokat a barátnőjével szemben, és ő az, aki meghatározza, hogy miben hajlandó *segíteni*.

¹⁰ Azt, hogy a férfitest éppen a női – a mellek és a nemi szervek – érintésének tilalma által teremődik meg, támasztja alá az is, hogy a „fiús lányok” egyöntetűen állítják: ha sikerülne férfivá operáltatniuk magukat, az említett „Nyaktól lefelé tilos!” szabály értelmetlenné válna.

nek sincs tudomása, sőt. „Mit gondol, miért akarnak az olyanok mint a Misi, inkább fiúk lenni? – kérdezte egy „tisztességes nő”. – Ezeket itt úgy hívjuk, hogy cuccbuzik. Nincs árujuk, nem nézik őket semmibe, és akkor azt gondolják, hogy ha férfinak állnak, akkor meglesz a tisztelet.” Mások is megerősítették, hogy a férfiszerep vállalása azzal az előnnyel jár, hogy a csomagot kapó, tehetősebb „lányos lányok”, akik érzelmileg erősen elkezdnek kötődni a párjukhoz, kötelességüknek érzik, hogy anyagilag is támogassák a partnerüket. A „férfiasság” a hatalmi pozíción keresztül egyúttal a szükséges árucikkekhez való egyszerűbb hozzáférést is biztosít, továbbá a feleséggel szembeni domináns helyzetet figyelembe véve a korábbinál magasabb státuszhoz juttatja az illetőt.

A férfidominancia utáni sóvárgás jelenik meg azokban az esetekben, amikor egy-egy „lányos lány” váltani szeretne (az elítélt nők ezeket „vegyesköretnek” vagy „vetésforgónak” nevezik, utalva a szerepcserére). „Olyan elegendem lett az egészből, amikor megütött – mesélte Anita –, hogy elhatároztam, hogy én is fiúsítom magam. Próbálkoztam ezzel a »ki ha én nem« tartással, zsebre raktam a kezem így, meg nem vettem szoknyát, nem festettem ki magam két napig, de rájöttem, hogy ez nem én vagyok. Nem szerettem úgy kinézni, nem tetszettem magamnak, visszacsináltam az egészet. [...] Fiús lány viszont nem kell többet. A szexfilmekben nekem mindig tetszett, ahogy két nő csinálja, miért ne lehetne ilyesmi itt is, nem? Most úgy néz ki, összejövök egy csajjal, aki nagyon nőies, és vele máshogy leszünk együtt, nem úgy, mint ahogy egy lányos lány egy fiússal szokott.”

Az eddig mondottak alapján azok a gyakorlatok, amelyek segítségével a női elítéltek létrehozzák a „férfit”, sok szempontból hasonlítanak a „hegemón maszkulinitás” férfikonstrukciójára, ugyanakkor itt-ott el is térnek attól. A „lányos lányok” ritkán kérdőjelezik meg a férfi domináns pozícióját. Ha ez mégis megtörténne, akkor többnyire a nemekkel való játék egésze is kibillen. Renáta például, akit szókimondó, asszertív nőként ismertem meg, arra a kérdésre, hogy előfordul-e, hogy ellentmond a párjának, így felelt: „Néha, amikor nagy igazságtalanság történik. De akkor már nem érdekel az egész, hogy ki a fiú, meg ki a lány. Akkor csak Renáta van, és kész! Ha nagyon kiakadok, szembeszállok a fiús lányokkal, mert hát azok is nők, végül is!” A „férfiuralom” a szexuális aktus során látszik egyedül meginogni (a „fiús lány” nagyobb aktivitása, illetve a „lányos lány” tradicionális passzivitása ebben az esetben ugyanis nem jár együtt a „férfi” egyszerűbb vagy „automatikus” testi kielégülésével). Úgy tűnik, hogy a maszkulin dominancia, illetve a merev nemiszerep-struktúra megalkotása és fenntartása érdekében a „fiús lányok” a testi kielégülés bizonyos formáiról lemondanak – a „nőies test” tabuvá/érinthetetlenné nyilvánításán keresztül ugyanakkor létrehozhatnak egy *imaginárius férfit*, ami az élet más területein képessé teszi őket az uralkodó pozíciójuk megszilárdítására.

A szolgálati kutya alkalmazása a büntetés-végrehajtásban

A szolgálati kutyák jelenlegi helyzete

A büntetés-végrehajtási intézetek elsődleges feladata a fogvatartottak folyamatos őrzése, az intézetek napi életének zökkenőmentes megszervezése, irányítása, valamint az intézetek biztonságának fenntartása. A fenti feladatoknak való megfelelés érdekében – a bv. szervek épületeinek, építményeinek egyre romló műszaki állapotából, a fogvatartotti kör folyamatosan „keményedő” összetételéből és nem utolsósorban a jogszabályi előírások változásaiból eredően – a büntetés-végrehajtásnál napjainkra elengedhetlenné vált a szolgálati kutyák alkalmazása.¹

A büntetés-végrehajtási szervezet jelenleg 170 db szolgálati kutyával rendelkezik, közülük kilenc kábítószer-kereső, kettő nyomkereső, a többi kutya pedig őr-járőr feladatot lát el. Annak ellenére, hogy a 2008. november 26-án az igazságügyi és rendészeti miniszter által jóváhagyott, a büntetés-végrehajtási szervezet *„Felelősen, felkészülten”* fejlesztési programjának *„Rend, biztonság”* pillérében célként jelent meg a szolgálati kutyák számának növelése, ez anyagi források hiányában eddig sajnos nem valósult meg, így továbbra is komoly gondot okoz a rendszerből kivont, leselejtezett kutyák megfelelő szintű pótlása.

A büntetés-végrehajtási intézetek nemzetközi elvárásoknak való megfeleléssel összefüggő átfogó vizsgálat megállapításairól szóló 1040/2011. (III. 9.) Korm. határozat 3. pontja szerint *„A Kormány egyetért a biztonságos őrzéshez szükséges tárgyi feltételek biztosításával, de ezek részletes költségvetési kihatását be kell mutatni.”* A kormányhatározathoz készült előterjesztés 16 millió forintot tervez szolgálati kutyák beszerzésére és kiképzésére az alábbiak szerint:

- 2012-től 2016-ig évente 3 db kábítószer-kereső kutya beszerzése és kiképzése (évente 2,4 MFt);
- 2012-től 2016-ig évente 7 db őr-, járőr-kutya (évente 0,7 MFt);
- 2017-ben 5 db őr-, járőr-kutya (0,5 MFt).

A fenti fejlesztésre azért is szükség van, mert a büntetés-végrehajtási szervezet kábítószer-kereső kutyáinak helyzete lassan a 24. órába lép, nem halogatható tovább az előrelépés, a darabszám növelése. Ma már mindössze 9 db ilyen, speciális képzettségű kutya van a bv. szervek állományában, számuk az utóbbi három év alatt folyamatosan csökkent, a meglévő állomány elöregedése miatt a Szegedi Fegyház és Börtönben, valamint a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben is várhatóan rövid időn belül le kell selejtezni a kutyát. Az ilyen jellegű, speciális képzettségű kutyákra pedig a kábítószeres vagy az egyéb pszichotróp anyagok előtérbe kerülésében feltétlenül szükség van a börtönökben.

¹ Frigyer László – Gregori Attila: Szolgálati kutya alkalmazása. Budapest, IRM, 2007. 3. oldal

Kábítószer-kereső kutya beszerzésére és vezetőjével együtt történő kiképzésére utoljára 2008-ban volt lehetőség. Korábban a büntetés-végrehajtási szervezet kábítószer-kereső kutyáinak és vezetőiknek a képzését, továbbképzését, illetve évenkénti egyhetes összevont képzését a Nemzeti Adó- és Vámhivatal elődje, a Vám- és Pénzügyőrség kutyás szakemberi végezték. Jogszabályi akadályok miatt 2010-től az akkori VPOP már nem tudta a képzéseket elvégezni, csak a kutyák éves minősítésére volt lehetőség. Az eltelt időszakban folyamatosan kerestük az együttműködés lehetőségét mind a VPOP-val, mind pedig új irányvonalként a rendőrség dunakeszi kutyakiképző központjával, azonban a megbeszélések nem vezettek eredményre. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a képzések költségét elsődlegesen fogvatartotti munkával kellett volna kompenzáltunk, de erre nem nyílt lehetőség.

Ezirányú szakmai kapcsolatunk az azóta a VPOP és az APEH összevonásából létrejött Nemzeti Adó- és Vámhivatallal végleg megszakadni látszik, mert az a saját állományával kapcsolatos megnövekedett feladatai miatt sajnos már nem tudja a bv. intézetek kábítószer-kereső kutyáinak képzését elvégezni. Ebből adódóan a büntetés-végrehajtási szervezet a kábítószer-kereső kutyák képzésével kapcsolatos feladatokat a jövőben a rendőrséggel együttműködve kívánja végrehajtani.

Jogszabályi háttér

A szolgálati kutyák alkalmazásával kapcsolatos jogszabályok áttekintését a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 1. § (1) bekezdésében foglaltakkal kell kezdeni: „A bv. szervezet a külön törvényben meghatározott szabadságelvonással járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetőeljárásai kényszerintézkedéseket, a szabálysértés átváltoztatása folytán megállapított elzárást végrehajtó állami, fegyveres rendvédelmi szerv.”²

A fentiekben leírt feladatok megvalósításához a büntetés-végrehajtási szervezet kényszerítő eszközökkel rendelkezik, amelyek alkalmazására a törvény feljogosítja: „A bv. szervezet hivatásos szolgálati jogviszonyban álló tagja feladatának jogszerű teljesítése során – amennyiben más intézkedés nem vezet eredményre – ez e törvényben meghatározott kényszerítő eszközök alkalmazására jogosult és köteles.”³

A büntetés-végrehajtási szervezet részére a törvény a testi kényszert, a bilincset, a könnygázt, az elektromos sokkolót, illetve a gumibotot, valamint a szolgálati kutyát és a löfegyvert nevezi meg, mint alkalmazható kényszerítő eszközt. Itt meg kell jegyezni, hogy a 15. § (2) bekezdése alapján „Ha a rendszeresített kényszerítő eszköz nem áll rendelkezésre, vagy a használatára nincs lehetőség, más eszköz is igénybe vehető, amennyiben a helyettesített eszköz alkalmazásának feltételei fennállnak, és az alkalmas az intézkedéssel elérni kívánt cél megvalósítására.”⁴

A 21. § meghatározza a szolgálati kutya alkalmazásának eseteit:

„(1) Szájkosárral ellátott szolgálati kutya – pórázon vagy anélkül – akkor alkalmazható, ha a testi kényszer alkalmazásának a feltételei fennállnak.

(2) Szájkosár nélkül szolgálati kutya pórázon akkor alkalmazható, ha az intézet, illetve a fogvatartás biztonságát veszélyeztető csoportosulás enyhébb kényszerítő eszközzel nem

² 1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről 1. § (1)

³ 1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről 1. § (2)

⁴ 1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről 15. § (2)

oszlatható szét, vagy ha az a személyi állomány tagjának az intézkedésével szemben tanúsított aktív ellenállás leküzdéséhez szükséges.

(3) Szájkosár és póráz nélkül szolgálati kutya

a) személyi sérüléssel fenyegető támadás, illetve az életet vagy a testi épséget közvetlenül fenyegető magatartás elhárítására,

b) az elzárást töltő személy kivételével a fogvatartott szökésének a megakadályozására és a megszökött fogvatartott elfogására alkalmazható”.⁵

A szolgálati kutyák alkalmazásának jelentőségét jelentősen növelte, hogy a 2007. évi XXVII. törvény, amely a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és más büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról rendelkezett, hatályon kívül helyezte az 1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről 22. § (3) g) és h) pontját, amely szerint lőfegyver volt használható: „g) a fogvatartott szökésének megakadályozására; h) a megszökött fogvatartott elfogására, amennyiben a fogva tartás oka szándékos emberölés, vagy az alábbi bűncselekmények elkövetése: az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, rombolás, kémkedés, népirtás, közveszély okozás, terrorcselekmény, légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése, továbbá, ha a lőfegyverhasználat e törvény szerinti egyéb feltételei fennállnak.”

A fentiek alapján a fogvatartott szökésének megakadályozása és a megszökött fogvatartott elfogása során alkalmazható lőfegyverhasználat szabályainak szigorításával egyértelműen előtérbe került a szolgálati kutyák alkalmazásának kérdése. Ezt a büntetés-végrehajtás is felismerte, így a „Felelősen, felkészülten” fejlesztési program „Rend, biztonság” pillérében célként jelent meg a szolgálati kutyákkal végzett őrzés-védelem és járőrözés, továbbá a nyomkövetés és a kábítószer-keresés feladatainak eredményesebb ellátása, valamint a szervezet saját kutyatenyészetének kialakítása.

A programban meghatározottak, az állatok tartásával kapcsolatos jogszabályok időközbeni változása, illetve a szolgálati kutyák alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai alapján 2010-ben időszerűvé vált az akkor már több mint 10 éve hatályos, a büntetés-végrehajtási szervezetenél a szolgálati kutyás tevékenységet szabályozó, a szolgálati kutyák alkalmazásáról szóló 1-1/60/1999. OP intézkedés és az annak mellékleteként kiadott Módszertani Útmutató átdolgozása, illetve szakutasítás formájában történő kiadása.

Az új szabályozás elkészítésének szükségességét felismerve az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese munkacsoportot hozott létre a szakutasítás kidolgozására. A munkára az Országos Parancsnokság Biztonsági Főosztálya szakemberei mellett olyan, szakmai és gyakorlati tapasztalattal rendelkező kutyatelep-vezetők és kutyavezetők kaptak felkérést, akik tisztában vannak egyrészt a kutyás szakma ismereteivel, másrészt azokkal a problémákkal, amelyek a napi szolgálatellátás során keletkeznek.

A bizottság előkészítő munkáját követően 2012. május 1-én lépett hatályba *A büntetés-végrehajtási szervezet szakutasítása a szolgálati kutyák rendszeresítésére, beszerzésére, tartására, kiképzésére és alkalmazására* (a továbbiakban: Szakutasítás).

⁵ 1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről 21. §

Az új szabályozás magát a Szakutasítást és annak négy mellékletét – Értékelési szabályzat a szolgálati kutyák minősítő vizsgájához; A szolgálati kutyák nyilvántartásához kapcsolódó nyomtatóanyagok; Képzési célú kábítószer kezelési szabályzat; Oktatási segédlet a büntetés-végrehajtási szervezet járőr szolgálati kutyáinak képzéséhez – tartalmazza.

A Szakutasítás hatályba lépésével bekövetkező fontosabb változások

A bizottság munkája során alapvető szempont volt, hogy az addig jól működő gyakorlatok, mechanizmusok továbbra is megmaradjanak, de egyértelművé vált, hogy több kérdésben is fontos változtatások bevezetésére van szükség. Figyelembe kellett azt is venni, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetnél a szolgálati kutyákat nem csak kényszerítő eszközként, hanem objektumörzésre, biztosítási feladatok ellátása, nyomkövetésre, illetve keresőmunkára is alkalmazzuk.

A szabályozás kidolgozásában részt vevők egyöntetű véleménye szerint – a fentiek figyelembe vételével – szükséges volt meghatározni azokat a kutyafajtákat, amelyek alkalmasak a büntetés-végrehajtási szolgálatra, az azzal járó feladatok megoldására. A Szakutasításban foglaltak alapján a jövőben a büntetés-végrehajtási szervezetnél csak német juhász, rottweiler és malinois fajtájú kutyákat lehet beszerezni és alkalmazni. Külső jegyeik, illetve belső adottságaik alapján a bv. szervek korábban is döntően ezeket a fajtákat alkalmazták, de akadtak olyan intézetek, amelyek sikertelenül kísérleteztek különböző fajtájú pásztorkutyák és dogok rendszerbe állításával. Ezek a próbálkozások egytől-egyig sikertelennek bizonyultak, a kutyákat le kellett selejtezni, ezáltal rengeteg ráfordított pénz, energia és idő veszett kárba.

A jövőben minden szolgálati kutyának csak egy vezetője, egy kutyavezetőnek pedig legfeljebb két, érvényes minősítéssel rendelkező kutyája lehet. Ez néhány, kisebb bv. intézetnél, ahol többgazdás kutyákat alkalmaztak, átszervezéssel, kényelmetlenséggel jár, de erre a változtatásra feltétlenül szükség volt, hiszen gondoljunk bele, hogy mennyit ér az az ör- vagy járőr kutya – amely kényszerítő eszközként is használható –, ha több gazdától, szélsőséges esetben akár fogvatartottaktól is elfogad utasításokat. Az érvénybe lépett szabályozással ez a probléma kiküszöbölhető.

A Szakutasítás kiadásával az Országos Parancsnokság feladatai között több új elem jelent meg: számos feladat, így a beszerzés, a minősítés, illetve a selejtezés is központi irányítás, ellenőrzés alá került, továbbá a bv. intézetek által beküldött adatok alapján lehetővé válik az országos szolgálati kutyás állománytábla létrehozása.

Egy szolgálati kutya kiképzése komoly összegbe kerül, ezért a büntetés-végrehajtásnak alapvető érdeke, hogy olyan állatokat szerezzen be, amelyek hosszabb távon alkalmasak a szolgálat ellátására.

A Szakutasítás kiadását megelőzően a szolgálati kutyák beszerzése – a bv. szervek anyagi forrásainak hiányában – elsődlegesen ajándékozás vagy jelképes összegért való vásárlás formájában valósult meg. Az új szabályozás az ajándékozás útján történő beszerzésre már nem ad lehetőséget, hanem az csak vásárlással, illetve komoly feltételekhez kötött saját tenyésztés útján történhet. Annak érdekében, hogy a bv. szervek csak megfelelően előképzett, minőségi kutyákat szerezzenek be, azokat a vásárlás előtt az Országos Parancsnokság által felállított bizottság szemrevételezi.

A bizottság vezetője a BVOP Biztonsági Főosztálya beosztottja, tagja a vásárló bv. szerv biztonsági osztályvezetője vagy kutyatelep-vezetője, továbbá egy másik bv. intézet kutya-telepvezetője. Megvásárolni csak 1-3 év közötti kutyákat lehet.

Az előzetes szemlén a bizottság vizsgálja a kutya megjelenését, küllemét, mozgását, elsődleges reakciót, ösztönös adottságait, fogáskészségét; a kialakult vélemény alapján jegyzőkönyv felvétele mellett dönt a megvásárlásának lehetőségéről. Garanciális elemként lett bevezetve a 30 napos karantén időszak, amit az adásvételi szerződésben ki kell kötni. Ez idő alatt el kell végeztetnie a bv. szervnek azokat, a Szakutasításban egyértelműen, tételesen meghatározott egészségügyi vizsgálatokat, amelyek közül a legfontosabb a csípőröntgen. Mivel ennek a vizsgálatnak az elvégzése korábban nem volt előírva, költségtakarékosság miatt több bv. szerv nem végeztette el, pedig ennek a másképp ki nem szűrhető rendelkezésszerűen a fennállása szolgálatra alkalmatlanná teszi a kutyát.

A beszerzés vonatkozásában szintén új elemként jelentkezett, hogy a megvásárolt kutyákat csak akkor lehet állományba venni, ha azonosító chippel látták el őket.

Ezek az előírások, intézkedések nyilvánvalóan költségeket jelentenek a bv. szervek részére, de garantálják, hogy a büntetés-végrehajtási szervezetenél hosszú távú szolgálatra alkalmas, jó minőségű és egészséges kutyákat alkalmazzunk.

A munkacsoport az aktuális vezetői elvárásnak, illetve a bv. kutyás szakma igényének megfelelően megvizsgálta a központi kutyatelep és a saját tenyészet kialakításának lehetőségét, feltételeit. Felmértük a fentiek kialakításához alkalmas bv. szervek infrastrukturális és személyi feltételrendszerét, továbbá egyeztetéseket folytattunk a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Karának szakembereivel is.

Ezeknek az egyeztetéseknek, valamint a rendelkezésre álló feltételeknek az értékelése után a bizottság a központi kutyatelep kialakításának lehetőségét – elsősorban a hiányzó személyi és anyagi feltételek miatt – elvetette. Az új szabályozásba ugyanakkor bekerült a bv. szervek által történő saját tenyésztés lehetősége, azonban olyan feltételek közé szorítva, amely arra inspirálja az intézeteket, hogy elsősorban vásárlással szerezzenek be kutyákat. A bv. szervek a vonatkozó jogszabályi előírások betartásával, a szükséges személyi, tárgyi, anyagi feltételek megléte esetén a BVOP Biztonsági Főosztálya vezetőjének engedélye alapján kezdenek kutyatenyésztésbe. Az azzal kapcsolatos további feltételekre a későbbiekben részletesebben kitérek.

A szolgálati állatok selejtezése is központi irányítás alá került. Ennek célja az esetleges visszaélések megelőzése, az egészséges, szolgálatra alkalmas kutyák indokolatlan selejtésének megakadályozása. A selejtezési eljárás – a beszerzéshez hasonlóan – bizottság felállításával, illetve az állat szemléjével, a kapcsolódó iratok, állatorvosi vélemények áttekintésével zajlik. A bizottság ezek megtekintése után jegyzőkönyvben nyilatkozik a kutya további alkalmasságát illetően.

A megfelelő személyi és tárgyi feltételek hiányában a szolgálati kutyák alkalmazásának jelenleg az egyik legproblémásabb pontja a képzések, minősítések rendszere. A lefolytatott cél-, valamint átfogó szakterületi ellenőrzések tapasztalatai alapján számos bv. intézetben akadályokba ütközött a különböző szintű képzések végrehajtása. Több bv. intézetben nem tartották meg a szinten tartó képzéseket, elsősorban arra hivatkozva, hogy a szolgálati feladatok miatt erre nem volt elég idő, illetve nem álltak ren-

delkezésre a képzéshez szükséges akadályok, eszközök és felszerelések. A szinten tartó képzések megtartásának hiányában a szolgálati kutyák hadrafoghatósága csökken.

A másik megoldásra váró probléma a szolgálai kutyák évente kötelező minősítésével kapcsolatosan állt fenn. A már hatályon kívül helyezett, a szolgálati kutyák alkalmazásáról szóló 1-1/60/1999. OP intézkedés alapján ezt a bv. intézet erre a célra létrehozott bizottsága végezte el. A bizottság vezetője az a gazdasági vezető vagy annak helyettese volt, aki az esetek döntő többségében szakmai hozzáértés hiányában, főként gazdasági megfontolások alapján ítéltethetett a kutyák alkalmazhatóságáról, selejtezésének szükségességéről, ezzel összefüggésben a kutyavezető esetleges felelősségre vonásának szükségességéről is.

A kutyás szakmai munka színvonalának emelése érdekében rendet kellett tenni ezekben a kérdésekben, ezért a Szakutasítás a szolgálati kutyák minősítésével kapcsolatos feladatokat központi irányítás alá helyezte, a képzések vonatkozásában pedig komoly, alapvető változtatásokat írt elő.

Kialakításra került a büntetés-végrehajtási szervezeten belül egy olyan képzési rendszer, amely szerint a szolgálati kutyák és vezetőik részére alap-, szinten tartó, valamint továbbképzéseket kell tartani. Nagyon fontos változás, hogy az alapképzés időtartama a korábbi 6 hetes intervallumról 12 hétre nőtt, és csak olyan bv. szervnél lehet végrehajtani, amely rendelkezik kutyateleppel és hivatásos állományú kutyakiképzővel. Az alapképzés időtartamának növelése lehetőséget ad arra, hogy a kutya és a kutyavezető között mélyebb kapcsolat alakuljon ki, ami a képzés hatékonyságát és a későbbi munkát is nagyban befolyásolja. A másik fontos dolog a kutyavezetők elméleti képzése. Minden kutyavezetőnek tisztában kell lennie az alapvető képzési tematikák tartalmával, ismernie kell a szolgálati kutyák alkalmazásának jogszabályi hátterét, és azt a szolgálatellátás során, megfelelő, illetve határozott intézkedéskultúra mellett alkalmaznia kell.

Jelenleg csak a tököli Fiatakorúak Bv. Intézete rendelkezik hivatásos állományú kutyakiképző beosztással, az ott dolgozó szakember már korábban is sikeresen vett részt más bv. szervek kutyáinak képzésében. Természetesen más bv. szervek részére is lehetőség van kutyakiképző státusz létesítésére, ehhez azonban a kutyák képzésében jártas szakemberre, illetve megfelelő infrastruktúrára van szükség. Ennek megvizsgálása, elbírálása a BVOP Biztonsági Főosztálya hatásköre.

Az alapképzés elméleti és gyakorlati része a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben kutyatelep-vezetői beosztást ellátó Kolerics Péter bv. zászlós által összeállított, fényképekkel illusztrált Oktatási segédlet alapján történik. Az alapképzést követő vizsga és a minősítés központi felügyelet mellett zajlik majd a jövőben.

A szinten tartó képzésekre a korábbinál többet, heti 4 órát kell fordítani, úgy, hogy az elvégzett gyakorlatok 60%-a szituációs elem legyen. A végrehajtott képzéseket tervezni, illetve dokumentálni kell. Ezek a változtatások egyértelműen a szakmai munka színvonalának emelésére irányulnak, még akkor is, ha ez a szolgálat tervezése, szervezése során nehézségeket okoz. Ebben a szakmában a sikereket csak és kizárólag munkával lehet elérni.

A továbbképzések megszervezése a BVOP Biztonsági Főosztálya feladata. A jövőbeli elképzelések között regionális jellegű összevonások megszervezése,

továbbá a kábítószer-kereső kutyavezetők éves, egyhetes időtartamú továbbképzésének ismételt megtartása is szerepel.

A szolgálati kutyák minősítését az alapfokú tanfolyam végeztével, azt követően pedig 12 havonta kell elvégezni. A minősítés végrehajtása szintén központi irányítás alá került, azt a Biztonsági Főosztály által kijelölt bizottság hajtja végre. Ennek tagja a Biztonsági Főosztály beosztottja, az érintett bv. szerv kutyatelep-vezetője vagy biztonsági osztályvezetője, illetve egy másik, kijelölt bv. szerv kutyatelep-vezetője.

A vizsga a Szakutasítás mellékletét képező Értékelési szabályzatban meghatározott feladatok végrehajtásával és az ott leírt módon történő értékelésével fog zajlani. Az Értékelési szabályzat tartalmazza a fegyelmező, az ügyességi, az őrző-védő és a szituációs gyakorlatok végrehajtásának módját, a hibákat, valamint az értük levonható pontszámokat.

A központi minősítés bevezetésére 2013. január 1-jétől kerül sor. Az első évben, véleményem szerint, több kutya és vezetője esetében fog a bizottság alkalmatlan minősítést kiadni, bár nem ez az elsődleges cél. Azt tartom fontosnak, hogy két-három éven belül a szakmai színvonal olyan szintre emelkedjen, hogy alkalmatlanság vagy képzetlenségből eredő hiányosságok miatt ne kelljen kutyát leselejtezni, vagy a minősítő vizsgán megbuktatni. Az elképzelések szerint a minősítő vizsgákat regionálisan fogjuk végrehajtani, olyan bv. intézetekben, amelyek megfelelő és felszerelt kiképzőpályával és szituációs gyakorlatokra alkalmas helyiségekkel rendelkeznek. A minősítő vizsgák részletes kidolgozása még folyamatban van.

Fentebb már kitértem rá, hogy a bizottság megvizsgálta a saját tenyészet kialakításának a lehetőségét, amelyet végül elvetett. A Szakutasítás azonban elvben lehetőséget ad a bv. szervezeteknek a tenyésztésre – amellet, hogy kijelenti: a bv. szervezet kutyaállományának pótlása, a kutyák számának növelése elsősorban vásárlás útján történik –, azonban csak központi engedéllyel és csak a rendszeresített fajták vonatkozásában, a Magyar Ebtenyésztők Országos Egyesületének aktuális tenyésztési szabályzata alapján. A tenyésztési engedéllyel rendelkező intézeteknek a tenyésztési kívánt fajta függvényében fajtaklub tagsággal kell rendelkezniük, és a tenyésztésnek, a tenyészegyek kiválasztásának minden tekintetben meg kell felelnie a fajtaklub aktuális tenyésztési szabályzatának, a szabályzat egészségügyi és egyéb előírásainak. Az együttműködéshez rendelkezni kell tagsággal, illetve a tenyésztési kívánt kutya fajtatagságával is.

Ezekre a garanciákra azért volt szükség, mert a bv. szervezetek nem rendelkeznek olyan személyi és technikai feltételekkel, amelyek szükségesek a megfelelő minőségű egyedek tenyésztésére.

Összegzés

A Szakutasítás kiadásával a büntetés-végrehajtási szervezet nagyot lépett előre a szolgálati kutyás tevékenység szabályozása, egységesítése terén, amelynek eredményei, véleményem szerint, két-három éven belül fognak jelentkezni. Ennyi idő alatt el kell jutni oda, hogy a bv. szervezetek állományába tartozó szolgálati kutyák és vezetők azonos szintű tudással, képzettséggel rendelkezzenek, amelyet a központi minősítő rendszer és a megnövekedett időtartamú, egységes alapképzés garantál. Természete-

sen a cél eléréséhez sok munkára lesz szükség, amely vonatkozik mind az Országos Parancsnokság munkatársaira, mind pedig a végrehajtó állományra is.

Az új szabályozás hatályba lépése óta viszonylag rövid idő telt el, azonban a kutyák selejtezése és beszerzése során szerzett tapasztalatok kedvezőek voltak, továbbá a kutyás végrehajtó állomány tagjai is pozitívan nyilatkoztak a Szakutasításról, amelynek a kiadását ők maguk is időszerűnek tartották.

Kisebbségi „fanyalgás” csak az alapképzés időtartamának 12 hétre történő felemelésével kapcsolatosan hallatszott, mondván, hogy családos emberek részére túl hosszú ez az időszak, amit a jelen körülmények között Tökölön kell eltölteni. Ez valóban így van, de egyrészt a képzési idő megnövelésére szükség volt a szakmai munka színvonalának emelése érdekében, másrészt pedig más bv. szervezeteknek is lehetőségük van hivatásos kutyakiképző beosztás létesítésére, ami megoldaná nem csak ő, de a régiójukba tartozó bv. intézetek ilyen jellegű gondjait. Nyilvánvaló, hogy ehhez – mint fentebb is jeleztem – megfelelő személyi és tárgyi feltételekre van szükség.

Évek óta visszatérő probléma a leselejtezett kutyák megfelelő pótlása, amely csak elegendő anyagi forrás mellett biztosítható. Az lenne ideális, ha a büntetés-végrehajtási szervezet is potenciális vásárlóként tudna megjelenni a kutyás piacon, nem pedig sok esetben szerencsével, elsődlegesen a vételárat szem előtt tartva tudjon alkalmas, előképzett kutyákat beszerezni.

A másik, egyre égetőbb probléma a kábítószer-kereső kutyák számának folyamatos csökkenése és a meglévő állomány elöregedése. Tekintettel arra, hogy a büntetés-végrehajtás nem rendelkezik megfelelő személyi és tárgyi feltételekkel az ilyen jellegű, speciálisan képzett kutyák saját berkeken belül történő képzésére; fejlődés és előrelépés kizárólag a szükséges anyagi forrás biztosításával, valamint megfelelő, a kiképzésben, illetve a képzésben segítséget nyújtó partner szerepvállalása esetén következhet be. Ennek hiányában rövid időn belül eltűnhetnek az ilyen jellegű kutyák a büntetés-végrehajtási szervezet rendszeréből.

Végezetül meg kell említeni, hogy az elmúlt időszakban előrelépést tudtunk elérni a nemzetközi kapcsolatok terén. A szlovák büntetés-végrehajtási szervezet által szervezett kábítószer-kereső és járőrversenyekről most már elmondható, hogy rendszeresen részt veszünk rajtuk, de szlovákiai kollégáink is minden évben eljönnek a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön által rendezett szolgálatikutyá versenyre. Nagy örömet jelentett számunkra, hogy a tavalyi évben Sopronkőhidán a Budapesti Fegyház és Börtön állományába tartozó Nagy Henrik bv. törzsőrmester az őrző-védő kategóriában le tudta győzni szlovák ellenfelét, ami annak tükrében különösen szép eredmény, hogy északi szomszédunk büntetés-végrehajtási szervezete jelenleg mind az anyagi, mind pedig a tárgyi feltételek terén előrébb jár nálunk. Az általuk képviselt szakmai színvonal elérése nálunk is megvalósítható kemény munkával és nem utolsósorban anyagi források bevonásával, amire a 1040/2011. számú kormányhatározat elfogadásával remény mutatkozik.

Véleményem szerint a Szakutasítás kiadása új lendületet adhat a kutyás szakmában dolgozó állomány tagjai részére, akik eddig is erőn felül teljesítve kiváló munkát végeztek, ami a büntetés-végrehajtás jelen körülményei között különösen értékelendő, tiszteletre méltó magatartás.

A fogyatékkal élő fogvatartottak fogdai befogadásának jogi aggályai¹

A fogyatékkal élők érdekérvényesítésével kapcsolatos legfontosabb európai dokumentum a 2002-ben megszületett Madridi Nyilatkozat, amely szerint szemléletváltás történt az európai gondolkodásban, eszerint a fogyatékkal élő emberekkel való együttgondolkodás alapja, hogy a fogyatékos emberek nem jótékonykodást, hanem esélyegyenlőséget akarnak, így a hangsúly a rehabilitációról áttevődik a társadalom alakításának globális filozófiájára, amely minden személy, beleértve a fogyatékos embereket is, szükségleteinek befogadására és ellátására irányul.

Ez a gondoskodás nem csak a hétköznapi életben illeti meg embertársainkat, hanem abban az esetben is, ha a fogyatékos a jogtalanság talajára lép, és emiatt az is előfordulhat vele, hogy a tett súlya miatt fogvatartottként kerül kapcsolatba a rendőrséggel. A tanulmány ezért a fogyatékos fogvatartottak befogadásakor jelentkező problémakört járja körül.

A Budapesti Rendőr-főkapitányság Központi Fogdája (Budapest, II. Gyorsocsi utca 31.) 2007 óta az egyetlen üzemelő rendőrségi fogda a fővárosban. Itt kerülnek elhelyezésre a BRFK területi és helyi szerveinek, illetve – együttműködési megállapodások alapján – a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, a Repülőtéri Rendőri Igazgatóság, a Központi Nyomozó Ügyészség, a Budapesti Nyomozó Ügyészség által, továbbá egészségügyi állapot alapján, valamint egyedi esetekben a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság és a Nemzeti Nyomozó Iroda által őrizetbe vett, illetve bírói döntés alapján a fenti szervek által eljárás alá vont, előzetes letartóztatásban lévő személyek.

A BRFK Központi Fogdája – ideális körülmények között – négy fogdaszinttel üzemel, befogadóképessége az alábbiak szerint alakul:

Földszint:	22 fő – 11 zárka
I. emelet:	45 fő – 22 zárka
II. emelet:	33 fő – 16 zárka
III. emelet:	33 fő – 16 zárka
Összesen:	133 fő – 65 zárka

2009 óta két fogdaszint (az I. emeleti és a II. emeleti) működött, ez elegendő volt a fogvatartottak elhelyezésére. A harmadik szint megnyitására csak három esetben került sor – mindössze egy-egy éjszakára. (Ennek oka nem a befogadottak nagy létszáma, hanem az elkülönítési szabályok, illetve a fertőzés és fertőtlenítés miatt „a forgalomból ideiglenesen kivont” zárkak magas száma volt.)

2010 augusztusában a szabálysértési jogszabályok változása miatt a szabálysértési őrizetben lévő fogvatartottak részére megnyitottuk a földszinti fogdaszin-

¹ A tanulmány hasonló című, de tartalmában részben eltérő változata megjelent a Belügyi Szemle 2012. évi 5. számában.

tet, amely azóta folyamatosan üzemel. A bűnügyi fogvatartottak elhelyezése az I., a II. és a III. emeleti fogdaszinten történik.

2010-ben a Központi Fogda 4 642 fő bűnügyi és 666 fő szabálysértési fogvatartottat, 2011-ben 4 171 fő bűnügyi, illetve 742 fő szabálysértési őrizetbe fogadott be. Ez azt jelenti, hogy napi átlagban több mint 11 bűnügyi és két szabálysértési őrizetben lévő személy befogadását, illetve ugyanennyi fogvatartott elbocsátását végzi a fogda személyzete.

A kerületi rendőrkapitányságok objektumaiban található rendőrségi fogdák egy részét 2005-ben, majd a még működőket 2007-ben ideiglenesen bezárták, fogdaként nem üzemelnek. Hazánkban az Európai Unió soros elnöksége során jelentkező biztosítási feladataival kapcsolatosan 2010 első felében felmérték a korábbi fogdák állapotát, mivel megfelelő nagyságú előállító helyeket kellett kijelölni. Az előállító pontok kijelölése ugyan megtörtént, de a vizsgálat megállapította, hogy a helyiségek huzamosabb tartózkodásra már nem alkalmasak a kor mai követelményei szerint, fogdaként történő megnyitásuk csak jelentős anyagi ráfordítással járó felújítási munkák elvégzése után lehetséges.

A fogvatartottak jogainak érvényesülését a rendőrség szervezetén belül az erre jogosultakon és kötelezettekben, valamint a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészen kívül számos nemzetközi szervezet, így

- az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága,
- az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága,
- a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmód Megelőzésére alakult Európai Bizottság (CPT) és a
- jogszabályok által az emberi, állampolgári jogok védelmére feljogosított szervezetek

is folyamatosan ellenőrzik.

A címben jelzett probléma vizsgálatát is egy ügyészi ellenőrzés indította el.

A büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész 2010. október 28-án az egyik kerületi rendőrkapitányság előállító helyiségében hajtott végre ellenőrzést, melynek tárgya a fogvatartás törvényessége volt.

Az ügyész az ellenőrzés során megállapította, hogy Sz. L. őrizetbe vett személyt a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 33. § (3) bekezdésében, valamint a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. IRM rendelet 51. §-ában meghatározott szabályok megsértésével 12 órát meghaladóan helyezték el az előállító helyiségben.

A jogszabálysértés kivizsgálásakor megállapítást nyert, hogy Sz. L. ellen a Fővárosi Bíróság Büntetés-végrehajtási Csoportja elfogató parancsot bocsátott ki, amely szerint nevezettet elfogását követően 72 órán belül a bíróság elé kell állítani.

A körözött személyt a rendőrkapitányság beosztottjai elfogták és az előállító helyiségben helyezték el, majd 2010. október 27-én 19.19 órától őrizetbe vételére került sor. Ezt követően a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet (a továbbiakban: Rendelet) 1. §-a alapján a BRFK Központi Fogdájába szállították, ahol a fogdaorvos a lefolytatott vizsgálatot követően „fogdán nem elhelyezhető”-nek minősítette egészségügyi állapota

miatt. A minősítés okául a következőket jelölte meg: „jobb lábszár térd alatt amputálva, levehető ortézissel; művégtag és segédeszköz nélkül önmagát el látni nem tudja”.

Emiatt az őrizetbe vett személyt – anélkül, hogy a fogdára történő befogadást megkísérelték volna – visszaszállították a rendőrkapitányság előállító helyiségébe és a bíróságra történő előállításáig – 2010. október 28. 09.25 óra – ott helyezték el.

A rendőrségi előállítóban az előállítás idején helyezhető el a fogvatartott (maximum 8 + 4 óra). Az őrizetet (72 óra, illetve 120 óra) rendőrségi fogdán kell foganatosítani, ez a Rendelet 1. §-ából levezethető. Az előzetes letartóztatás végrehajtása – a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 135. §-a alapján, az ott meghatározott esetek kivételével – büntetés-végrehajtási intézetben történik.

A vizsgálat kapcsán az ellenőrzést végző ügyész megállapította, hogy a fogdán szolgálatot teljesítő fogdaorvos, valamint a fogda személyzete jogellenesen járt el, amikor Sz. L. őrizetbe vett személy befogadását megtagadta. Álláspontja szerint a büntetőeljárás, szabálysértési, valamint a közbiztonsági eljárások során a hatóságok által a vonatkozó törvények alapján foganatosított kényszerintézkedéseket – jelen esetben az őrizetet – végre kell hajtani. A végrehajtás érdekében minden érintett szervnek hatáskörében közre kell működnie, hiszen törvény által meghatározott intézkedést kell végrehajtaniuk. Amennyiben a kényszerintézkedés végrehajtását gátló körülmény (pl. egészségügyi ok, testi fogyatékos állapot) merül fel, akkor az azt elhárító, illetve az annak megfelelő intézkedéseket meg kell tenniük. A fogdaorvos azt nem teheti meg, hogy pusztán megállapítja a „fogdán nem elhelyezhető” minősítést, és semmilyen intézkedést nem tesz az őrizet más körülmények közötti foganatosítására, hiszen ez esetben megakadályozza a kényszerintézkedés végrehajtását. Abban az esetben, amikor az őrizetbe vett személy testi fogyatékos, a fogdaorvos nem minősítheti „fogdán nem elhelyezhetőnek”, hanem a fogda személyzete részére elő kell írnia a vele való bánásmódot.

A fogda személyzete az ellenőrzést végző ügyész álláspontja szerint azért sértette meg a befogadásra vonatkozó szabályokat, mert a fogdaorvosi szolgálattal nem egyezettette, hogy az orvos olyan esetekben is a fogda befogadó részlegébe irányítsa az őrizetbe vett személyeket, amikor „fogdán nem elhelyezhető” minősítést alkalmazott. Hiszen a fogda személyzetének ilyen esetekben külön intézkedéseket kell tennie az őrizetbe vétel egyéb körülmények közötti foganatosítására. A fogda személyzete nem teheti meg, hogy ne foganatosítsa az őrizetbe vétel végrehajtását, mert az ilyen eljárással törvényt sért.

A Rendelet szabályozza a fogvatartottak befogadását, a 17. §-a a következőket határozza meg:

(1) *A fogvatartottat zárkában elhelyezni csak előzetes orvosi vizsgálat után, az orvosi vélemény figyelembevételével lehet.*

(2) *Az előzetes orvosi vizsgálat során az orvosnak írásban kell állást foglalnia abban, hogy a fogvatartott egészségi állapotára figyelemmel elhelyezhető-e a fogdában, illetőleg elkülönítése indokolt-e.*

A fogdaorvosi szolgálat részére jelenleg nincs hatályban olyan szabályzó, amely a befogadhatóság és a fogvatarthatóság témakörében szakmai álláspont kialakításával segítséget nyújtana az egységes gyakorlat kialakításához, illetve ami tartalmazna egy olyan segédletet, amely konkrétan meghatározza, ki fogadható be rendőrségi fogdába és ki nem. Ez egyrészt előny, mivel orvosi szabadságot ad a befogadáshoz szükséges orvosi vizsgálatot végző orvosnak, másrészt hátrányt is jelent.

Az elmúlt években a BRFK Központi Fogdájára különféle állapotú fogvatartottakat állítottak elő, akik ugyan aktuális állapotuk miatt nem igényeltek orvosi beavatkozást, de a normálistól eltérő egészségügyi állapotban voltak.

Egészségügyi szempontból a befogadhatóság és fogvatarthatóság megítélésénél alapelv, hogy az a személy nem helyezhető el, illetve nem tartható rendőrségi fogdán, akinél a fogvatartás körülményei – az adott fogdában biztosítható egészségügyi ellátás ellenére – az egészségi állapotának rosszabbodását eredményeznék vagy az adott személy a többi fogvatartottat, valamint az őrszemélyzetet – reálisan – fertőzésveszélynek tenné ki. Ugyancsak nem helyezhető el fogdán olyan személy, aki testi, szellemi fogyatékosága okán önmaga biztonságos ellátására nem képes.

Mindezek alapján felvetődik a kérdés: Mi történjen egy fogyatékkal élő őrizetessel, ha őt az előzetes orvosi vizsgálat során az orvos „fogdán nem elhelyezhető”-nek minősíti?

- Polgári egészségügyi intézménybe – folyamatos őrzés mellett – nem elhelyezhető, mivel kórházi ellátásra nem szorul.
- A rendőrségi fogda megfelelő felszereltség és a fogdaország speciális képzettségének hiánya miatt nem alkalmas a fogyatékkal élők befogadására.
- Büntetés-végrehajtási intézetbe még nem befogadható, mivel előzetes letartóztatásáról, illetve szabadon bocsátásáról az eljáró bíró 72 órán belül dönt.
- A személy szabadon nem bocsátható.

Vizsgáljuk meg részletesen a fentieket!

Fogvatartott polgári egészségügyi intézetben (közkórházban) akkor helyezhető el, ha sürgősségi ellátást igényel. A folyamatos őrzéséről természetesen gondoskodni kell. A kórházak leterheltsége miatt általában nincs lehetőség arra, hogy a személyt a többi betegről elkülönítsék. A többágyas kórteremben történő elhelyezés az őrzésbiztonságot nagyban veszélyezteti, illetve a többi betegben és látogatóikban felháborodást válthat ki, konfliktusokhoz vezethet. A fogvatartottakkal való bánásmód egyik elvárása, hogy minél kevésbé kell kitenni őket a nyilvánosságnak és megfelelő intézkedéseket kell tenni anonimitásuk megőrzése érdekében.

A kórházak részéről érthető az elutasítás a fogyatékkal élő fogvatartottak elhelyezésével kapcsolatban, hiszen ellátásra nem szorulnak, tulajdonképpen részükről csak fekvőhely biztosításáról, illetve ápolószemélyzet közreműködéséről lenne szó.

Lehetőségként felmerült, hogy a rendőrség egy kórházzal megállapodást kötne arra vonatkozóan, hogy a kórház biztosít néhány kórtermet, amelyek őrzésbiztonsági szempontból kizárólag a fogvatartottak elhelyezésére szolgálnak.

Az 1998. évi XXVI. törvény – a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról – 5. § (1) bekezdése meghatározza: *A fogyatékos személynek joga van a számára akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre.*

Esetünkben a Budapesti Rendőr-főkapitányság Központi Fogdájáról beszélünk, amely – mint említettük – a BRFK egyetlen működő rendőrségi fogdája. A Gyorskocsi utcai ingatatlan építése az 1920-as évek elején fejeződött be, a fogda utolsó felújítása, korszerűsítése több mint 10 éve történt. Az orvosi rendelő a magasföldszinten található, míg a befogadó egység egy másik épületben, a fogdaépület alagsorában van. Az orvosi rendelőtől a befogadóig két lépcsősoron kell lemenni és egy udvaron áthaladni. A segédeszközzel (mankó, járókeret) közlekedő mozgássérült fogvatartott részére ez nehezen leküzdhető akadályt jelent, már itt esély adódik az egészségromlásra.

A fogdaórság nem rendelkezik speciális „ápolói” képzettséggel. A fogvatartott mozgásának segítése esetén előfordulhat, hogy szakszerűtlen segítségnyújtással inkább árt, mint használ. Nem várható el továbbá, hogy a fogdaóri feladattal megbízott rendőr segédkezzen a testi fogyatékkal élő tisztálkodásában, egészségügyi szükségletei elvégzésében.

A büntetés-végrehajtási intézetekben a fogyatékkal élő személyek elhelyezése biztosított. Akadálymentesített zárkák, a fertőző személyek elkülönítésére szolgáló zárkák, betegszobák állnak rendelkezésre, valamint a Büntetés-végrehajtás Központi Kórháza Tökölön és a nagyfai krónikus utókezelő részleg biztosítja a fogvatartottak egészségügyi ellátását. Országos szinten a büntetés-végrehajtási intézetekben összesen 21 akadálymentes, mozgáskorlátozott fogvatartottak számára kialakított speciális zárka áll rendelkezésre 39 férőhellyel.

A fogvatartás (örizet) megszüntetésére csak korlátozott esetben van lehetőség. Amennyiben (mint a tárgyalt esetnél is) például nem rendőri szerv bocsát ki elfogató parancsot az illető személy ellen – akinél ha az elfogás hivatali időn túl történik, az illetékes bíróval csak a következő munkanapon van lehetőség kapcsolatfelvételle –, az őrizetet elrendelő nem jogosult a fogvatartás megszüntetésére.

A cikkben tárgyalt esettel kapcsolatosan 2010 decemberében egy értekezletet tartottunk a BRFK fogdájában foganatosítandó kényszerintézkedések – őrizetbe vétel – maradéktalan végrehajtásával kapcsolatban. Az értekezleten részt vettek a BRFK és az ORFK részéről a fogdaorvosi szolgálat vezetői, az érintett fogda vezetői, a fogda szakterülettel foglalkozó kiemelt főelőadók, valamint meghívottként a hiányosságot feltáró büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész. Közös álláspontra jutni nem sikerült, a felmerült javaslatokat (külső kórházzal, illetve bv. intézettel történő együttműködési megállapodás megkötését) az ügyész nem támogatta, a rendőrségi fogdában speciális körletrész kialakítását javasolta.

Az eset kapcsán megvizsgáltam az ország területén működő rendőrségi fogdáknak a fogvatékkal élő – elsősorban a mozgássérült – fogvatartottak elhelyezését, illetve annak lehetőségét. Megállapítottam, hogy jelenleg a megyei rendőr-főkapitányságok rendőrségi fogdái közül egyikben sincs kialakítva akadálymentes zárka. A fogdák többségében a vizesblokk (mosdó, WC) a zárkában található meg, ami nagyban lecsökkenti a mozgássérült személy mozgását.

A megyei fogdáknak csak elvétve, vagy egyáltalán nem szembesültek olyan befogadással, amelyben a fogva tartott személy mozgáskorlátozott volt. A megkérdezett 14 rendőrségi fogda közül mindössze négy fogdában tettek említést ilyen befogadásról:

- egy múltbball rendelkező fogvatartott, aki az ortézisével egyéb segédeszközök nélkül is tudott biztonságosan mozogni;
- egy felső lábszárból amputált lábú személy, aki két mankóval közlekedett;
- egy fogvatartott, akinek mindkét karja hiányzott;
- egy – garázdaság miatt – őrizetbe vett személy, akinek mindkét lábát combtöbblől amputálták, és egy kerekkel ellátott (kézzel hajtott) segédeszközzel közlekedett.

A fogvatartottak a rendőrségi fogdára a fenti esetekben – orvosi vélemény valamint ügyészi „ajánlás” alapján – befogadásra kerültek. A két utolsóként említett esetben a fogdaszemélyzet zárkatársak mellé helyezte a fogvatartottakat, és őket kérték meg szükség esetén a fogvatékkal élők segítségére.

Befogadtunk további négy olyan fogvatartottat, akik a biztonságos közlekedéshez segédeszközt (botot, könyökmankót) használtak. A zárkákban történő elhelyezés gyakorlata ezekben az esetekben is eltérő volt. Két esetben a segédeszközt a fogvatartott a zárkába nem vihette magával, azt csak a zárkán kívüli mozgatsnál (zuhanyozás, eljárási cselekményre történő kísérés) során használhatta. A másik két esetben engedélyezték az eszköz bevitelét a zárkába is, egyik helyen azonban a fogvatartottat zárkatárs mellé, míg a másik esetben elkülönítve, egyedül helyezték el a zárkában.

A Rendelet melléklete meghatározza a fogvatartott birtokában tartható tárgyak körét, amelyek között a gyógyászati segédeszközök is szerepelnek: „7. Gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök: az egészségügyi szolgálat által írásban engedélyezett gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök, vitaminok, tápszerek, az orvos engedélyével.” Ugyanakkor szintén a Rendelet szabályozza, hogy befogadásakor a fogvatartottól el kell venni, és letétben elhelyezni minden olyan tárgyat, amely támadásra vagy önvészély okozására alkalmas.

Az alábbiakban két, befogadásakor készült orvosi rendelvénnyből idézek:

„Mivel mankó nélkül saját maga ellátására képtelen (mozgás, járás, tisztálkodás, WC-használat stb.), segédeszköz nélkül pedig súlyos egészségkárosodás veszélyeztetné (instabilitás miatt elesés illetve végtagtörés) valamint a csípőízület teljes terhelésekor az ízfelszín további beroppanása illetve állapotromlás áll fenn. Mankó nélkül NEM BEFOGADHATÓ. Mindezen felül emberi jogokat is sért, ha az Helsin-

ki deklarációt² veszem figyelembe. Fogdán nincsenek meg a mozgássérültek ellátására a megfelelő körülmények. Olyan fogdászabályzatot sem ismerek, mely lehetővé tenné a támbot, járókeret vagy mankó bevitelét a fogdára, melyet potenciális támadó eszköznek használhat... Fogdán nem elhelyezhető” [...] „Amennyiben mankó fogdára bevihető, akkor befogadható. Fogdán elhelyezhető”

Fentiekből kitűnik, hogy a szabályozás pontatlansága, illetve hiánya eltérő gyakorlat kialakításához vezet. A „mankó a fogdára bevihető” kitétel esetében tehát helyesen jár el az a fogdaőr is, aki a zárkán kívül helyezi el a segédeszközt, és az is, aki a zárkában is engedélyezi a használatát?

A rendőrségi fogdákon túl felvettem a kapcsolatot a Magyarországon működő őrzött szállások vezetőivel is. Megtudtam, hogy a Békéscsabán üzemelő őrzött szállás egy földszinti körlete akadálymentes, országos szinten itt helyezik el a mozgássérült befogadottakat. A szállás vezetője elmondta, hogy eddig csak egy esetben fogadtak be mozgásában korlátozott személyt.

Mindent egybevetve úgy tűnik, hogy a probléma a fővárosban összpontosul. A BRFK Központi Fogdájában éves szinten 8-10, mozgásában korlátozott személyt fogadunk be. Ennek oka lehet, hogy a témában tárgyalt (mozgásában korlátozott) fogvatartotti kör 90%-a a hajléktalan személyek közül kerül ki. Az életvitelszerűen az utcán tartózkodó emberek (számuk Budapesten a legnagyobb) egészségi állapota köztudottan leromlott, rendszeres orvosi ellátásban nem részesülnek, közgyógyellátásra jogosító kártyával nem rendelkeznek, az általuk használt segédeszközök többségét nem szakorvos írta elő.

A fogyatékoság fogalma orvosi értelemben valamely testi vagy mentális képesség károsodását jelenti. Ez egy rendkívül tág fogalom, ezért szeretném a téma címéből esetleg adódó félreértéseket eloszlatni. Nem minden fogyatékkal élő személy befogadása jelent problémát. Hallássérült, siketnéma, egyik szemére nem látó, bicegő, mentálisan enyhén sérült – és még sorolhatnám tovább – személyek befogadása gond nélkül megoldott. Részükre a fogyatékoság ellenére is biztosított az élhető környezet.

Ezzel ellentétben viszont nem minden „nem fogyatékkal élő” személy befogadása problémamentes. Néhány példa:

- Befogadásra kísérték egy női fogvatartottat, aki elmondása szerint 13 hónapos gyermekét folyamatosan szoptatja, a csecsemő kizárólag anyatejjel táplálkozik. A gyermeket az őrizetes nővérénél helyezték el átmenetileg. A befogadás előtti orvosi vizsgálatot végző doktornő több kórházat, illetve átmeneti csecsemőotthont megkeresett, ám az anya és gyermeke elhelyezését sehol nem biztosították, mivel ebben az esetben ismét jelentkezett az a probléma, hogy mint a nő, mind gyermeke megfelelő egészségügyi állapotban volt, nem szorult egészségügyi ellátásra. A Központi Ügyelet tájékoztatta a fogdát, hogy a gyermek megfelelő ellátása megtörtént, evett és a fogvatartott nővére a továbbiakban is gondját viseli. Egy szoptatós anya nem beteg, ellátásra nem szorul, tehát kórházba nem elhelyezhető,

² Az Orvosok Világszövetsége (WMA) Helsinkai deklarációja: Etikai irányelvek az embereken történő orvosi kutatások terén

azonban szoptatás, illetve fejés (melyhez a steril körülmények a fogdán nem biztosítottak) hiánya egy-két órán belül emlőgyulladást idézhet elő, ami egészségkárosodást okozhat. Egyéb lehetőség hiányában a nő egy éjszakára befogadásra került.

- Férfi fogvatartott előzetes orvosi vizsgálata során az orvos egy súlyosan elfertőződött nagyméretű kelést észlelt a vizsgált személy testén, ezért fertőzés veszélye miatt kórházi ellátását tartotta indokoltnak. A kórházban egy kötést helyeztek a sebre, és „szükség esetén a kötés cseréje javasolt” utasítással visszairányították az orvoshoz. Ezek után a személy befogadása megtörtént.
- Súlyos inkontinencia miatt – mivel a fogdánkon a WC-k a zárkán kívül található – „nem befogadható”-nak minősített egy őrizetbe vett személyt az orvos, és további ellátásra kórházba utalta. Onnan „Kórházi ellátás nem igényel” véleménnyel visszaküldték, a személy befogadásra került.
- Az előzetes orvosi vizsgálat során az orvos írásban rögzítette, hogy az őrizetbe vett személy fogdán elhelyezhető, de alvása során a légzést segítő készülék használatát biztosítani kell. A készülék kizárólag árammal működtethető. Mivel a Központi Fogda épületében sem a zárkákban, sem a folyosókon nem biztosított az áramforrás, így a befogadást a fogda megtagadta.

Időközben szintén a BRFK Központi Fogdáján végrehajtott – a fogvatartottak elhelyezési körülményeit vizsgáló – ügyészi ellenőrzés során a csoportvezető ügyész olyan hiányosságokat tárt fel, amelyek a fogda építészeti kialakításából adódnak, megszüntetésükre csak átépítés, korszerűsítés, illetve teljesen új tervezésű és építésű fogdai épületek átadása esetén lenne lehetőség. Az ügyészi ellenőrzés megállapította, hogy

- a zárkák nagy részében a mozgástér nagysága nem megfelelő. A rendőrségi fogdák rendjéről szóló BM rendelet 14. § (1) bekezdése szerint: „A zárkákban fogvatartottanként legalább 10 m^3 légtér és lehetőleg 4 m^2 mozgásteret kell biztosítani”;
- a zárkákban elhelyezett ágyak mérete 195×65 centiméter, ami nem felel meg egy felnőtt ember pihenési szükségleteinek;
- a felsőruházat tárolási lehetőségei hiányoznak;
- a zárkákban a törölközők és a szárítandó ruházat tárolásához szükséges tárgyak hiányoznak;
- a zárkák megvilágítása és szellőzése nem felel meg a 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet 87-93. §-aiban meghatározott értékeknek.

Összegezve: A fogdában az elhelyezési körülmények az emberséges bánásmód követelményeinek csak részben felelnek meg, emiatt a fogdát jelentősen korszerűsíteni kell. Ennek során különös figyelmet kell fordítani a zárkákban a szabad mozgástér növelésére, a természetes szellőzés és megvilágítás biztosítására. Korszerűsíteni kell a zárkák berendezését és felszereltségét, különös tekintettel az ágyak méreteire és minőségére.

A fogda felújítása, korszerűsítése keretében kerülhetne sor az akadálymentes „speciális” körlet kialakítására.

A BRFK Központi Fogdán az adott körülmények között is fő törekvésünk a fogvatartás során érintett alkotmányos jogok

- a jogállamiság elvéből levezethető jobbiztonság követelménye,
- az élethez, az emberi méltósághoz való jog,
- a kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód tilalma,
- a diszkrimináció tilalma és az esélyegyenlőség elve,
- a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog

érvényesítése, kiemelt figyelemmel a fogyatékkal élő fogvatartottakra.

2009-ben az országos rendőr-főkapitány az állampolgári jogok országgyűlési biztosát arról tájékoztatta, hogy a rendőrségi fogdák – a megfelelő felszereltség és a fogdaórság speciális képzettségének hiánya miatt – nem alkalmasak a fogyatékkal élő személyek befogadására, ezért szakmai egyeztetést kezdeményezett az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumnál. Álláspontja szerint jogszabály-módosításra lenne szükség annak érdekében, hogy a fogyatékkal élőket – az előzetes orvosi vizsgálatot követően – rendőrségi fogdába ne, hanem csak büntetés végrehajtási intézetbe (bv. egészségügyi intézménybe) lehessen befogadni.

Az itt említett probléma kiegészül azzal, hogy a rendőrségi fogdákat – legalábbis a fővárosban – olyan rendőrségi épületekben alakították ki, amelyek több évtizede épültek, így még átalakításokkal is nehezen felelnének meg a mai kor elvárásainak, illetve szabványainak. A cikk elején említett – az EUnölköség biztosításával kapcsolatban végzett – bejárás során a bizottság megállapította, hogy mindösszesen két olyan ideiglenesen bezárt, korábban fogdaként működtetett előállító helyiséggel rendelkezik a BRFK, amelyek egy kisebb átalakítás után ismét alkalmasak lennének arra, hogy fogdaként működtessük őket.

Ebből a tényből kiindulva álláspontom szerint ezeknek az épületeknek az átalakítása során lehetne kialakítani egy olyan speciális körletet, amelyben a vizesblokk is kialakítható lenne, és akadálymentes megközelíthetőséggel rendelkezne. Ezzel a technikai problémák már kiküszöbölhetők lehetnének, de ebben az esetben még mindig fennállna az a korábban említett tény, hogy a fogdaóri személyzet nem rendelkezik a fogyatékkal élők ellátásához szükséges speciális képzettséggel. A korábban említett példák is azt mutatják, hogy bármilyen alapos felkészítés esetén sem garantálható, hogy a fogdaóri személyzet ne találkozhasson olyan esettel, amelyre nem kapott felkészítést, illetőleg további gondként jelentkezhethet, hogy – a Központi Fogdával ellentétben – nincs lehetőség állandó orvosi felügyeletre, amely bizonyos esetekben a fogvatartott állapotának romlásához vezet.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a probléma fent említett megoldása csak jelentős anyagi ráfordítással és a fogdaóri állomány képzésével oldható meg. A probléma megoldása felé vezethet ugyanakkor olyan jogszabály-módosítás is, amely lehetővé teszi, hogy bizonyos esetekben az őrizet időtartamára

is lehetővé válna a fogvatartottnak a büntetés-végrehajtási intézetbe történő elhelyezése. Ebben az esetben szükséges lenne egy olyan segédlet kidolgozása is a fogdaorvosok számára, amely országosan egységes elvek szerint szempontrendszert állítana fel a fogyatékos fogvatartottak megvizsgálása és állapotuk szerinti intézetbe utalásuk segítésére.

A tanulmány megpróbálta szemléltetni a fogyatékkal élő fogvatartottak fogdai befogadása kapcsán felmerülő gondokat. A probléma megoldása fontos, hiszen egy Winston Churchillnek tulajdonított mondás szerint egy társadalom civilizáltságának legfontosabb fokmérője az, miként bánik a börtöneiben fogva tartott személyekkel.

A mozgáskorlátozott és fogyatékos fogvatartottak bv. intézeti elhelyezése¹

Tóth Izabella r. alezredes, a Budapesti Rendőr-főkapitányság Központi Fogdája (Budapest II., Gyorskocsi utca 31.) vezetőjének cikke² egy igen aktuális és konkrét problémát vet fel: hogyan viszonyul egymáshoz a büntető igazságszolgáltatás szempontjából szükségszerű szabadságelvonás, az ezt kiszolgáló infrastruktúra, rendszer és jogszabályi környezet, illetve az érintett egészségi állapota, annak sérthetlensége és megőrzése, továbbá emberi méltósága. Konkrét példákon keresztül elemzi azt a dilemmát, hogy az orvos és a jogász gyakran ellentétes álláspontja között a végrehajtó milyen nehézségekkel áll szemben.

Mint gondolatébresztő, figyelemfelhívó tanulmány, Tóth Izabella írása sok ponton egybevág a büntetés-végrehajtást is érintő kérdésekkel. Ugyanakkor az általa javasolt megoldás, amely szerint a mozgáskorlátozott és fogyatékkal élő őrizeteket a rendőrség helyett a büntetés-végrehajtás helyezze el, meglátásom szerint nem lehet aktuális, részben éppen a szerző által leírt problémák és anomáliák miatt. Ezek rövid felsorolására vállalkozom a következő pár oldalon, hogy az érdeklődő a két cikket együtt tanulmányozva átfogóbb képet kaphasson a rendőrségi fogdák és a bv. intézetek hasonló, vagy éppen különböző elhelyezési problémáiról.

A büntetés-végrehajtási szervezet évek óta elhelyezési problémákkal küzd, amely az egyes bv. szervek tekintetében eltérő mértékű és eltérő biztonsági, működési kockázatokat rejt magában, ugyanakkor általános jellegűnek tekinthető. Közismert adat, hogy a bv. intézetek telítettsége (kevésbé szakmai terminológiával élve zsúfoltsága) 138%-os, azaz országos átlagban a vonatkozó jogszabályok szerint³ megállapított 100 férőhelyen 138 fogvatartott elhelyezése valósul meg. Ezt azonban szükséges tovább bontani a jogszabályokban foglalt, kötelező differenciálási szabályok miatt. A szabadság elvonása során az egymástól elkülönítendő fogvatartottak elhelyezésére olyan módon kell felkészülni, hogy a várható létszámokhoz és áranyokhoz igazodó körletrészeket kell kialakítani az elhelyezési körleten belül (nemenként, végrehajtási fokozatonként), ezekben pedig szükséges dohányzó és nem dohányzó zárkák kijelölése is. A szakmai munka miatt szükséges speciális rezsimek (mint az átmeneti vagy a gyógyító-nevelő csoport, a drogprevenciós körlet-rész) szintén elkülönülnek, így az egyes börtönök befogadóképessége (kapacitása) sokszor tucatnyi kisebb egység összességéből tevődik össze.

Ebből következően az egyes bv. intézetekben csak elméletileg lehetséges az éppen 100%-os kihasználtság, mert a fogvatartottak összetétele dinamikusan változik a befogadások, szabadítások, átszállítások által, nem igazodik az elkülöní-

¹ Ezúton is köszönöm a cikk írásához nyújtott segítségét dr. Harsányi Kornélia bv. o. alezredes, bv. főtanácsos, főosztályvezetőnek, aki több háttéranyaggal és javaslattal látott el.

² „A fogyatékkal élő fogvatartottakkal kapcsolatos fogdai befogadás jogi aggályai”

³ A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996 (VII. 12.) IM rendelet 137. § (1), (2) alapján.

tési szabályok szerint kialakított körletrészek befogadóképességéhez. Ezek hozzáalakítása a mindenkor aktuális létszámviszonyokhoz csak kisebb mértékben, és a személyi állomány komoly előkészítő munkája alapján lehetséges,⁴ tehát a telítettségi problémára nem adhat megoldást. Az egyes rezsimekben és bv. intézetekben tehát különböző mértékben jelentkező túltelítődést helyi szinten csak korlátozottan – a rendelkezésre álló kapacitások rugalmasabb felhasználásával – lehet kezelni. Másrészről kiemelt jelentősége van annak, hogy a megállapított befogadóképességen felül jelentkező elhelyezési és fogvatartási feladatokat a bv. intézetek között a lehetőségekhez mérten egységesen osszuk meg. Ennek érdekében a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 2008. október 1-jétől célzott programot indított,⁵ amelynek keretében a zsúfolt bv. intézetek állományából egy négylépcsős kiválasztási rendszer szerint kijelölt fogvatartottakat a rendszeres heti körszállításokkal más, kevésbé telített bv. szervekhez csoportosítják át.

Összefoglalva tehát elmondható, hogy a túltelítődés valamennyi bv. intézetre és szinte valamennyi bv. végrehajtási fokozatra, speciális rezsimre jellemző, amelyet újabb büntetés-végrehajtási férőhelyek létrehozása⁶ nélkül a rendelkezésre álló kapacitások minél egységesebb terhelésével igyekszünk kezelni, amelynek módszere a bv. intézetek telítettségét kiegyensúlyozó program.

A fenti logika hangsúlyosan igaz a mozgáskorlátozott, illetve valamilyen fogyatékkal élő fogva tartott személyekre. Az utóbbi években egyre nagyobb igény mutatkozott arra, hogy a büntetés-végrehajtás ezen fogvatartottak számára is alakítson ki megfelelő, kulturált, speciális helyzetükhöz igazodó elhelyezési körülményeket, ami abból a jogelméleti alapvetésből következik, hogy a büntetés a szabadság elvonását, és annál nem többet jelent. Ezáltal önmagában a mozgáskorlátozottság, fogyatékoság nem jelenthet többletbüntetést a végrehajtás során. Így az ilyen problémákkal rendelkező fogvatartottak számára is biztosítani kell, hogy a helyzetükből fakadó kivételektől eltekintve a fogvatartotti jogviszonnyal kapcsolatos jogaikkal élhessenek.

Hogy ezen követelményeknek megfeleljünk, három fő tulajdonsággal kellett a feladatban érdekelt bv. intézetek, intézmények kijelölt körletrészeit felruházni:

- Az épített környezet legyen a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvényben rögzített módon akadálymentes, érzékelhető és biztonságos.
- A folyamatos elhelyezés során időszakosan vagy folyamatosan álljon rendelkezésre a fogvatartottak ellátására, felügyeletére, gondozására felkészült egészségügyi szakszemélyzet.

⁴ Az egyes bv. intézetek építészeti sajátosságai szintén alapvetően meghatározzák, hogy milyen típusú és befogadóképességű körletek kialakítására van lehetőség.

⁵ A büntetés-végrehajtási intézetek telítettségét kiegyensúlyozó program keretében eddig mintegy 15 300 fő fogvatartott átszállítására született intézkedés.

⁶ Dr. Pintér Sándor belügyminiszter a korábban, költséghatékonysági megfontolásokból kiűrt bv. objektumok ismételt betelepítésére adott engedélyt 2010-ben és 2011-ben, illetve a kormány a 1040/2011. (III. 9.) számú határozata alapján készített vizsgálat elfogadásával támogatta az új bv. férőhelyek kialakításának szakmai előkészítését.

- Biztosítsa a szabadságvesztés-büntetés céljának megvalósulását, a fogvatartotti jogviszonyból eredő jogok érvényesülését.

Az elvárásoknak maradéktalanul megfelelő körletrészek és/vagy zárkák kialakítása – főképpen a pénzügyi erőforrások szűkösége okán, de a korlátozott férőhelyek miatt is – nem valósulhatott meg valamennyi bv. intézetben. A lehetőségek függvényében azonban sikeresnek mondhatóak a büntetés-végrehajtás ezirányú fejlesztései, amelyek alapján az alábbi végrehajtási helyeken és mennyiségben állnak rendelkezésre férőhelyek a fogyatékos fogvatartottak számára.

Bv. intézet	Férőhelyek száma
Fővárosi Bv. Intézet	8
Sopronkőhidai Fegyház és Börtön	2
Veszprém Megyei Bv. Intézet	2
Tiszalöki Országos Bv. Intézet	20
Szombathelyi Országos Bv. Intézet	7
Pálhalmi Országos Bv. Intézet	14
Szegedi Fegyház és Börtön (Nagyfai Krónikus Utókezelő)	80
Összesen	133

Egyes, a mozgáskorlátozottak számára kialakított zárkák részletei

Látható, hogy a mozgáskorlátozott, illetve fogyatékos fogvatartottak elhelyezésére alkalmas bv. intézetek és körletrészek elhelyezkedése és befogadóképessége meglehetősen nagy szórást mutat. Az újabb kihívásokra reagálva mindkét 2008-ban, PPP-konstrukcióban létesített bv. intézet (Tiszalök, Szombathely) rendelkezik ilyen speciális rendeltetésű férőhelyekkel, amelyek az összes kapacitás 20%-át teszik ki.

A legáltalánosabb és legismertebb ugyanakkor a Szegedi Fegyház és Börtön III. objektumában működő Krónikus Utókezelő Részleg, amely a bv. intézet elkülönült részegységként, kifejezetten egészségügyi jellegű körlet, működését is a speciális igényű, ápolásra szoruló fogvatartottakra tekintettel alakították ki. A 80 fős befogadóképesség az összes kapacitás 60%-át jelenti. A krónikus utó-

kezelő – mint a büntetés-végrehajtás egyik egészségügyi szerve – ugyanakkor nem kizárólag mozgáskorlátozott és/vagy fogyatékos fogvatartottak elhelyezésére szolgál, hanem egyéb, orvosi szempontból indokolt esetekben is biztosítja fogvatartottak elhelyezését és kezelését. Ennek megfelelően (egybehangzóan a fentebb leírtakkal) a kapacitásokat itt is meghaladják az elhelyezési igények, amelyeket az országos parancsnokság Egészségügyi Főosztálya koordinál egy várólista vezetésével.

Képek a Nagyfai Krónikus Utókezelő Részlegről

Az egészségügyi szakterület 2011 májusában egy komplex felmérést készítet a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott személyek egészségi állapotáról, amelynek részeként vizsgálták a valamely segédeszköz használatára szoruló fogvatartottak számát is. Ezen személyek elhelyezése – hasonlóan a Tóth Izabella által leírt esetekhez – bv. körülmények között is problémás, mivel a segédeszközök miatti komfortcsökkenést⁷ a normál zárkaközösségek nehezen tolerálják.

⁷ A segédeszköz helyet foglal az amúgy is telített zárkában, lakóhelységben, ugyanakkor támadásra, rendkívüli esemény okozására lehet alkalmas, továbbá folyamatos működése/hordása zajos, vagy kellemetlen szagokkal jár.

A segédeszköz megnevezése	Betegszám
könyök- vagy hónaljmarkó	38
járóbot	21
járókeret	6
ülőkocsi	12
támbot	32
gyógycipő	8
gurulós járókeret	5
gerinc korzett	6
sztómazsák	4
inkontinencia-betét/pelenka	18
állandó vizeletkatéter	4
alvási apnoe készülék	13
oxigénpalack	3
hallókészülék	22
egyéb	22
Összesen	214

Ezen fogvatartottak jelentős részénél indokolt lehetne a speciális elhelyezés, ami ugyanakkor a kapacitások szükségessége miatt nem megoldható minden esetben. Más nézőpontból közelítve: az 1998. évi XXVI. törvény rendelkezései szerint kell kulturált, érzékelhető környezetet biztosítani a fogyatékos fogvatartottaknak, akikről a felmérés szintén tartalmaz adatokat:

Súlyos vagy középsúlyos fogyatékos fogvatartottak	
Fogyatékoság	Fő
látásfogyatékos	151
hallásfogyatékos	32
mozgásszervi fogyatékos	73
értelmi fogyatékos	195
halmozottan fogyatékos	8
beszédfogyatékos	2
Összesen	461

Ha fentiek közül az értelmi fogyatékosokat nem is számítjuk (tekintettel arra, hogy az ő elhelyezésük legtöbbször normál bv. körülmények között megvalósítható, esetükben a bánásmód és a folyamatos figyelem kap kiemelt szerepet), akkor is 266 fő súlyos vagy középsúlyos fogyatékos fogvatartottal kell számolnunk, ami éppen kétszerese a fentebb részletezett kapacitásoknak.

Mindezeket összefoglalva kimondható, hogy a büntetés-végrehajtás az elmúlt években sokat tett azért, hogy a speciális elhelyezési igényű fogvatartottak számára minél több helyen megfelelő elhelyezési körülményeket biztosítson, ezek számát bővítse, ugyanakkor az igények még mindig meghaladják a kapacitásokat.

A korábban leírt hármás kritériumcsoport (környezet, személyzet, jogérvényesülés) második és harmadik eleme szorosan kapcsolódik az elsőhöz. Az egészségügyi szakszemélyzet akkor tud megfelelő munkát végezni, ha ehhez a körülmények adottak, illetve megfordítva: ott van direkt a célhoz rendelt egészségügyi személyzet, ahol ilyen speciális körletrész került kialakításra.⁸ A jogok érvényesülése ugyancsak összefügg az épített környezettel, annak minőségével, de ebben a kérdésben a személyi állomány hozzáértése és hozzáállása sokat javíthat az elhelyezési körlet esetleges hiányosságain.

Tóth Izabella tanulmányában több helyütt is lehetséges megoldásként említi, hogy az őrizetek közül azokat, akiknek rendőrségi fogdán való elhelyezése problémás, esetleg büntetés-végrehajtási intézetben lehetne elhelyezni. E megoldás mellett meglátásom szerint egyetlen pozitív (de semmiképp sem elhanyagolható) érv említhető, mégpedig hogy a kérdés a fogdák felújítása, átalakítása, tehát komoly költségvetési kiadások nélkül, jogalkotással lenne rendezhető.

A megoldás ellenében viszont több érv is felsorakoztatható:

- A büntetés-végrehajtás rendelkezésre álló kapacitásai a saját igények kielégítésére is csak igen komoly szakmai koordinációs munka alapján alkalmasak.
- Újabb feladatok átvétele esetén az érintett fogvatartottak (előzetesen letartóztatott, elítélt, elzárást töltő, kényszergyógykezelt) még kisebb hányada kerülhetne megfelelő elhelyezési körülmények közé, amely ellentétes a büntetés-végrehajtás céljával.
- Az őrizetbez esetleg dedikált kapacitások több hatásköri, illetékességi és logisztikai problémát vetnek fel: a be- és kihelyezés engedélyeztetésének ügyintézése, a fogvatartott mozgatása,⁹ előállítás, orvosi szakvélemények eltérése.¹⁰

⁸ Más végrehajtási helyeken a standard feladataikon felül kell a mozgáskorlátozott, fogyatékos fogvatartottakkal foglalkozniuk az egészségügyi kollégáknak, amely fokozott leterheltség mellett is kisebb hatásfokkal működhet csak.

⁹ A kevés számú végrehajtási hely miatt valószínűsíthető, hogy vidékre kellene szállítani a fogvatartottat a befogadás érdekében, ami tetemes idő- és költségráfordítást jelentene a rendőrség számára.

¹⁰ Mi a teendő abban az esetben, ha a civil orvos szerint a fogvatartott „fogdán nem elhelyezhető”, de a bv. egészségügyi befogadást végző orvos szerint az illető speciális zárkán történő elhelyezése nem indokolt?

- Az őrizet átvétele nem korlátozódhatna egy adott rendőrségi fogdára, tehát országosan kellene átadni a feladatokat, amely azonban központi koordinációt igényelne.
- Bármekkora létszám átvétele tovább növelné a bv. intézetek zsúfoltságát, kiváltképpen mivel az őrizetesek külön rezsimet alkotnának, részükre körletrészt kellene leválasztani, amely szintén jelentős ráfordítással lenne csak megvalósítható.¹¹

Záró gondolatképpen hadd jegyezzem meg, hogy nem célunk, hogy tagadjuk a rendőrségi fogdák elhelyezési problémáinak valóságát és fontosságát, vagy, hogy elzárkózzunk bármilyen segítségnyújtás elől. Hasonló helyzetekkel, a jogi és az orvosi kritériumok ellentmondásával a bv. intézetek személyi állománya is gyakorta találkozik. De amíg a rendőrségi fogdán végrehajtott őrizet célja a gyanúsítottnak jelenlétének biztosítása az előzetes letartóztatásról való döntésig, a büntetés-végrehajtás célja ettől eltérő. A szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés valamint a generál- és a speciálprevenció fontos eleme az önbecsülés fenntartása, fejlesztése, amelyhez alapvető fontosságú a kulturált környezetben történő elhelyezés, igazodva akár a fogvatartott testi fogyatékoságaihoz vagy mozgássérültségéhez. E tekintetben magunk is a szükségesnél kevesebb alkalmas zárkával rendelkezünk, így az őrizetesek átvétele esetén részükre sem tudnánk feltétlen biztosítani a megfelelő elhelyezést, ellátást.

Megvalósíthatónak tartom ugyanakkor a BRFK és a BVOP célzott együttműködését a tárgyban, amely kapcsán tájékoztatást nyújthatnánk például a mozgáskorlátozottak számára kialakított zárkák sajátosságairól, a kialakítás során felmerült költségekről.

---

¹¹ További törvényi differenciálási szempontok szerint kellene kialakítani külön férfi és női, fiatalkorú és felnőtt korú elhelyezési körletrészt, amely ismét költségekkel járna.

Példaértékű együttműködés és aktív pályázati tevékenység Márianosztrán

Már egy ideje tudomásul kellett vennünk, hogy a világ megváltozott. A takarékoskodás, a meghúzott nadrágszj nem csak az átlagember, de minden gazdasági szereplő problémája is. A büntetés-végrehajtási szervezet működtetése ugyan az állam feladata – így annak költségeit is az fedezi –, de ez fedezet a legtöbb esetben csak a fenntartásra, a mindennapos működtetésre elegendő. Ha a bv. intézet az elvárásoknak megfelelően valami pluszt szeretne nyújtani – „lakói”, dolgozói, vagy akár a településen és a közelben élők, akár az odalátogatók számára –, nem elég a sült galambot várnia, fel kell vennie a versenyt a civil szférával, és üzleti vagy pályázati tevékenységgel „hasznot kell termelnie”. A haszon nem mindig és nem elsősorban anyagi jellegű. Szellemi és erkölcsi haszonnal egyaránt lehet gazdagabb a társadalom.

Helyi adottságok

Márianosztra egy hátrányos helyzetű Pest megyei kistérség alig 900 fős zsáktelepülése. A kis falu csupán csodaszép természeti adottságaival és templomával tudja figyelmünket felkelteni. A környéken a legnagyobb gazdasági szereplő, munkaadó a börtön, amely annak ellenére, hogy egyre jobban nyit a társadalom felé, még mindig egy zárt és történetekben, hiedelmekben gazdag mikrovilágot ad a falunak.

A Márianosztrai Fegyház és Börtön az egyik legrégebbi magyar büntetés-végrehajtási intézet, nem a büntetések végrehajtására létesített építményben kezdte meg működését. Az épületegyüttes története a XIV. században kezdődött. Az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, a pálos rend, 1352-ben Nagy Lajos királytól kapott a Börzsöny hegység sűrű erdővel borított részén megfelelő területet és értékes építőanyagot kolostora felépítésére. A rendet II. József 1786-ban feloszlatta, a kolostorépület a kincstár tulajdonába került, az épület elhagyatottá vált. Az 1848–1849-es szabadságharc leverése után Magyarországon az osztrák büntetőjog lépett hatályba, ennek megfelelően létrehozták a magyar központi fegyintézetek hálózatát. Az országos börtönök elsősorban volt várból, kolostorokból, oktatásra, illetve kórháznak szánt egyéb, arra alkalmas építményekből alakították ki 1854–1858 között. Az üresen álló márianosztrai kolostorépületet is ilyen célra jelölték ki. A szükséges építési munkák elvégzését követően 1858. október 17-én kezdte meg működését Magyarország első országos női börtöne, amelyet a század végére háromemeletes zárkacsarnokkal és kórházépülettel egészítettek ki.

A börtön törvényes rendeltetését betöltve 1944-ig többé-kevésbé zavartalanul működött, a II. világháború itt is éreztette hatását. 1949-ben az intézet üzemeltetését átvette az állam az addig ott dolgozó vincés nővérektől – onnantól kezd-

ve már nem nőket, hanem férfiakat őriztek itt. A fogvatartottak létszáma ekkor elérte a 2 000 főt. Az 1950-es években zömmel politikai elítélteket helyeztek el Márianosztrán. Az 1970-es évek végén jelentős beruházások történtek: üzemcsarnok, kazánház épült, kiépítették az egész intézetben a víz- és csatornahálózatot, új munkahelyek létesültek. A közüzemi létesítmények kialakítása a falu fejlődésére is jelentős hatással volt.

Az intézet felújítása, korszerűsítése napjainkban is folyamatosan zajlik. Az utóbbi öt évben kiépült az esővíz és a szennyvíz szétválasztásának lehetőségét biztosító rendszer, büfét és őri étkező épületet hoztak létre egy romos raktárépület átalakításával, és megkezdődött az ún. tüzvízrendszer, illetve az ivóvízrendszer felújítása. A Norvég Civil Támogatási Alap pályázatának támogatásából 2010-ben a börtönkápolna újult meg, falára az antiknak látszó freskókat a projekt keretén belül speciális tanfolyamon részt vevő fogvatartottak készítették különleges technikával.

Cikkem apropóját a közelmúltban végzett – nagy sajtónyilvánosságot kapott – alkotó- és felújító munkák sora adta, amelyek lezárására 2012 májusában került sor.

Igények, lehetőségek és megvalósításuk

Alapvető emberi igény, hogy környezetünk kulturált, tiszta, rendezett legyen. A fejlett társadalomban már elvárható, sőt kötelező az, hogy ezt a megteremtett rendezett környezetet megújuló energiaforrásokkal, vagy ha nem is azokkal, de mindenképpen energiatakarékos módon működtessük. Ésszerű továbbá az is, hogy ami egyszer létrejött, megépült, ne pusztuljon el. Ha kell, átalakítással, funkcióváltással hasznosítsuk tovább.

A fenti elvárások különösen vonatkoznak a költségvetési forrásból működő szervezetekre, így a büntetés-végrehajtásra is. A Márianosztrai Fegyház és Börtön is ezeket tartotta szem előtt, amikor 2008-ban felmérte meglévő, de használaton kívüli eszközeit és épületeit. Egyértelmű volt, hogy komolyabb fejlesztésre, átalakításra és elsősorban egy átfogó elképzelésre lenne szükség ahhoz, hogy lényeges, értékteremtő változás jöjjön létre. Az is látható volt, hogy ezekre a munkálatokra az intézet költségvetési forrásból nagyobb előirányzatra nem számíthat – pályázni kell. Számos, sikeresen záródó pályázati anyagot elkészített már az intézet szakembergárdája, mégis most jobbnak látták azt, hogy profi csapatot bízzanak meg a feladattal. A pályázatfigyelésre, majd később a pályázatírássra is civil szervezet segítségét vették igénybe.

A 2009-ben megjelent „Versenyképes turisztikai termék- és attrakciófejlesztés” című, KMOP-2009-3.1.1/C azonosító számmal jelzett pályázati kiírás lehetőséget adott több cél megvalósítására is. Az intézet elképzelése találkozott más szervezetek igényeivel, hiszen – egyéb lehetőségek híján – Márianosztra település a már meglévő turisztikai értékét szeretne volna tovább növelni. Ezt az önkormányzat településfejlesztési koncepciójában is leszögezte. Fontos szempont volt, hogy a korábban, szintén uniós pályázat keretében felújított és átalakított egykori bányavasúti pálya már turistákat szállított a Börzsöny hegyei közt a pályázati kiírás idején. A turisták főként a természeti környezet és a Mária Zarándokúton

lévő Magyarok Nagyasszonya kegyhelyként híressé vált templom miatt vállalkoztak, illetve vállalkoznak ma is a túrára.

A fentiekhez kapcsolódva a börtön a következő lehetőségekkel számolt. Az intézet rendelkezett több – a bástyafalon kívüli – rossz állapotú, a mai kor igényeinek nem megfelelő, kihasználatlan épülettel: egy funkciót veszített őri étkezővel (hiszen 2008-ban új étkező készült a falakon belül), egy közösségi, úgymond kultúrteremmel, amelyre szükség lett volna kisebb-nagyobb összejöveteleknél, de az korszerűtlen és fűtetlen volt. Ebben az épületblokkban volt még néhány, közös udvarrészsel rendelkező szolgálati lakás is, amelyek – állapotuk miatt – már évek óta lakatlanul pusztultak. Ezekon kívül pedig nem mellékes, hogy az évek során az intézetben kialakult egy értékes börtöntörténeti gyűjtemény, amelyet sajnos csak kevés látogató tudott megnézni, hiszen a körleten, egy zárkában kapott helyet.

Az elméleti előkészítés után a konkrét munka 2009 IV. negyedévében kezdődött pályázatrírással, azon belül tervek, megvalósíthatósági tanulmányok elkészítésével. A régi épületek több nehézséget is okoztak, többek közt azt, hogy az építési engedéllyel kapcsolatos kérelmek benyújtását külön-külön kellett intézni az eltérő helyrajzi számok miatt. A pályázat beadása október végén megtörtént, november 4-én jött meg az értesítés a regisztrálásról. Ezt követően együttműködési megállapodásokat kötött a börtön az önkormányzattal és a pálos renddel. 2009. december 1-jén befogadták a pályázatot, december 23-án pedig megkezdődött a bírálat, és megjött az első hiánypótlási felhívás is. Az első helyszíni szemle 2010 januárjában zajlott le, ennek ellenére már február 22-én megérkezett a Pro Régió támogató levele, amely 150 305 073 Ft összegű támogatás odaítéléséről szól, 85%-os támogatási intenzitással (az egyes részterületek közt volt 90%-os, illetve volt 30%-os támogatottságú). Az összköltség a támogatási határozat szerint 176 746 501 Ft volt.

A támogatási szerződés megkötéséhez további előírásoknak kellett megfelelni:

- együttműködési megállapodást kellett kötnie a börtönnek a Budapest-Közép-Dunavidéki Regionális Marketing Igazgatósággal;
- turisztikai attrakció szakértőt kellett bevonni a kivitelezéshez;
- részletes marketingtervet kellett kidolgozni az attrakció szakértő bevonásával, illetve annak jóváhagyását kellett kérni a marketing igazgatóságtól.

Ezek elkészülte után még három alkalommal került sor hiánypótlásra a támogatási szerződés aláírásáig. Időközben megérkeztek a jogerős építési engedélyek is. A homlokzatra már korábban volt építési engedély, de mivel az lejárt, meg kellett hosszabbíttatni. Közbeszerzési eljárás lefolytatása után kezdődhetett meg a kivitelezés.

A projekt utófinanszírozású volt, így a kifizetéseket előleg igénybevitelével lehetett csak megoldani. A 26 millió Ft önerő biztosítása sem volt problémamentes, mert azt csak 2011 decemberében kapta meg a börtön az Országos Parancsnokságtól – addig a különbözet finanszírozásáról helyben kellett gondoskodni. Ez a költségvetési helyzet ismeretében – ráadásul év végén – nem kis feladat volt.

A megvalósítás mellett nem csak a végeredményt, hanem annak a környezetre gyakorolt hatását is meg kellett vizsgálni. Így a kivitelezés befejezése után megállapíthatjuk a következőket. A társadalmi hatások mind abból a tényből ve-

zethetők le, hogy a falu központja esztétikailag rendezetté vált, és ezáltal az ott lakók és az ott dolgozók komfortérzete növekedett. A Márianosztrai Fegyház és Börtön számára rendkívül fontos a minőségi munkaerő megtartása, amiben fontos szerepe van a jó munkahelyi körülményeknek. A falu számára új lehetőségek nyíltak meg a rendezett környezet folytán, hiszen a felújított területen mindenféle, a projekthez nem kapcsolódó kulturális és egyéb rendezvények megtartására nyílt lehetőség. A projekt megvalósulása folytán a faluban várhatóan felppezsdlő élet akár új vállalkozások beindítását is indukálhatja.

A gazdasági hatások a leginkább számszerűsíthetők: jelenleg a falunak évente 3 500 látogatója van. Ez a későbbiekben akár évi 20 000 főre is növekedhet. A megnövekedett látogatószám a jelenlegi évi 400 vendégéjszakát a remények szerint akár 5 000-re emeli. (Egy vendégéjszaka 2 800 Ft bevételt jelent.) A faluban jelenleg található 10 vendégágy a többszörösére is növekedhet. Jelenleg a faluban egyetlen családnak sem ad munkát a falusi turizmus, amely a tervek szerint 20 család megélhetését is biztosíthatja a jövőben. Tekintve, hogy mind a faluban, mind a környéken igen szűkösek a munkalehetőségek, a turizmus várható fellendülése valószínűleg csökkenteni fogja a munkanélküliek számát.

A környezeti hatások jelenthetik az egyetlen negatívumot, ugyanis bármilyen beruházás megvalósítása a környezet valamilyen szintű megbolygatásával és terhelésével jár. A látogatószám növekedésében érintett turisztikai projektekre ez különösen igaz, hiszen a látogatók számának nagyarányú növekedése önmagában is, de a gépkocsiforgalom-növekedés miatt is egyértelműen a környezetterhelés növekedésével jár. Meg kell említenünk, hogy a falu több szempontból is felkészült a megnövekedett idegenforgalomra: csatornahálózat épült ki, illetve szelektív hulladékgyűjtő működik a településen. Összességében tehát – a fenti körülményekre tekintettel – a jelen projekt a környezetre a legkevésbé károsnak számít a hasonló turisztikai fejlesztések között.

A megvalósult munkálatok közül (homlokzat-fejújítás; a régi rabtemető felújítása, parkosítása; parkoló, konferenciaterem, pálos rendi és börtönmúzeum, játszóház kialakítása, létrehozása) egyik emelnék ki, amely talán igazi

kuriózumnak számít, és létrejött leginkább hiánypótló. Ez a börtöntörténeti gyűjtemény, amely speciálisan márianosztrai vonatkozású.

A múzeum berendezése teljes egészében az intézet munkája. A képes leírásokat, dokumentumokat a fogvatartottak alkotásai díszítik. Lényeges, hogy nem csak a fogvatartás múltját (mint ahogy azt a „hivatalos” bv. múzeum teszi Sátoraljaúj-

helyen) mutatja be, hanem azt is feltárja a látogató előtt, hogy napjainkban milyen a börtönélet. Jogszabályok alapján bemutatjuk, hogyan telik egy elítélt élete a börtönben; mi történik vele, amikor bekerül, mit csinálhat bent, és amikor közeleg a várva várt szabadulás, mire, hogyan kell felkészülnie. Végül a bemutatózárkában megtapasztalhatja a látogató, milyen érzés, ha becsukódik mögötte a vasajtó.

A cél nem a vérfigyasztó elrettentés volt. Nincsenek középkori kínszerek és kaloda sem, de aki figyelmesen végignézi a kiállítást, mégis az fogalmazódik meg, erősödik fel benne, hogy nem szeretne a rács mögé kerülni. A kiállítás mottója egy bibliai idézet, amely valaha – dokumentumok utalnak erre – a nosztrai börtön falát díszítette: „Szabadíts ki engemet a tőrből, melyet elrejtettek nékem.” (A „tör” itt a bűn, a bűnelkövetés csapdáját jelenti.) Az igazán nagy érték az, hogy az összeállítás nem csak attrakciót, látnivalót nyújt, de a bűnmegelőzés nemes céljához is hozzájárult.

Az előzőekben leírt pályázat kivitelezésével szinte egy időben kezdődött meg a Pálosok terének átalakítása, korszerűsítése. A tér az intézet üzemeltetésében van, azonban a börtön a felújításra vonatkozó pályázati felhívás feltételeinek nem felelt meg, ezért a Márianosztrai Római Katolikus Plébánia nyújtott be pályázatot a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal 135/2008. (XI. 17.) számú közleményében meghirdetett, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó, „A vidéki örökség megőrzése” című felhívására, amelyen végül támogatást nyert a Pálosok tere és a barokk kapu felújítására. A támogatás összege 36 842 525 Ft volt, amelyhez önerőt nem kellett biztosítani. A pályázati célok megvalósítására háromoldalú (pálosok, BVOP, bv. intézet) együttműködési megállapodás került megkötésre. A megvalósítás során – a műemléki környezetre való tekintettel – a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal számos előírásának is eleget kellett tenni.

A munkálatok során a tér közterület jellegének megtartásával az alábbi átalakításokra került sor: használati térelemek (padok, asztalok, hulladéktárolók) kihelyezése, parkosítás (fás és lágyszárú növények ültetése), ivókút telepítése, a megoldatlan csapadékvíz-összegyűjtés és -elvezetés céljából egy elvezető csatorna kiépítése, elektromos vezetékek földfelszín alá történő fektetése.

Eközben bent az intézet, szintén pályázat által finanszírozott energetikai korszerűsítése zajlott. A három munkafolyamat összehangolása és mellette a mindennapi élet működtetése igen megerőltető feladat volt az itt dolgozók számára.

A már említett energetikai korszerűsítés nem volt annyira látványos, mint a másik két beruházás. A bentlakók, valamint az ott dolgozók számára viszont ez az élet-, illetve munkakörülmények javulását jelentette, és a fenntartó számára ez termelte, termeli a legnagyobb hasznot – költségmegtakarítás formájában.

A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által, „Az épületenergetikai fejlesztések és közvilágítás korszerűsítése” tárgyában kiírt KEOP-2009-5.3.0/A kódszámú pályázatára az intézet sikeres támogatási kérelmet adott be, amelynek összege 277 millió Ft-ot tett ki. A központi költségvetési szerv kategóriába tartozó kedvezményezettek esetében a támogatás mértékének felső maximuma 100% volt, tehát önrészt biztosítani itt sem kellett.

A projekt célja a felesleges energiahasználat megszüntetése, a költségmegtakarítás, valamint az, hogy a munkakörülmények javuljanak a munkahelyeken és a fogvatartotti helyiségekben is megfelelő hőmérséklet és megfelelő világítás legyen. Szintén célja a projektnek a környezetterhelés csökkentése.

A börtön legfiatalabb épületrészeinek kora is meghaladta már a 100 évet. Az épületgépészet egyes részei is már több évtizede épültek ki. Nem csoda tehát, hogy elavultak, rosszul működőek vagy akár működésképtelenek. A világításrendszer a fejlesztés előtt elavult, rossz állagú volt, a világítótestek energiapazarló módon működtek. Mivel a börtön funkciója miatt a térvilágítás egész éjjel üzemel, ezért kiemelten fontos ezen berendezések energiatakarékos üzemeltetése, amely eddig csak részben, vagy egyes körleteken egyáltalán nem volt megoldott. A fényforrások kiválasztásánál elsődleges szempont a biztonság fenntartása, így a színvisszaadás fontossága másodlagos, ellenben a világítási teljesítményre jutó energiafelhasználás és az élettartam döntő tényezőknek tekinthetők.

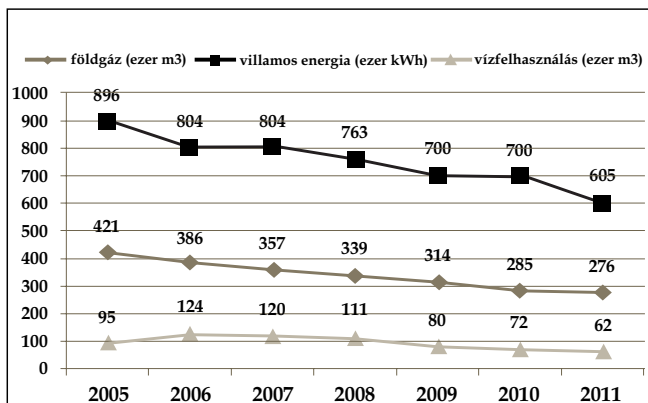
A fűtésrendszer nem felelt meg a mai követelményeknek, a szükségesnél jóval több energiát fogyasztott, és számos hibája volt. A rendszerrel nem volt megoldható a megfelelő, egyenletes hőmérséklet biztosítása az egyes épületrészekben. Ahhoz, hogy a legtávolabbi szárnyakban is elégséges legyen a fűtés, a kazánokhoz közelebb eső épületrészekben a szükségesnél lényegesen több hőt kellett áramoltatni, ami jelentős túlfűtéshez vezetett. Ezt – felesleges veszteségeket okozva – szellőztetéssel kompenzálták. A fűtésvezérlés gyakorlatilag nem volt megoldható, a beépített vezérlőelemek a célra alkalmatlanok voltak, nem működtek. A fűtést és használati meleg vizet biztosító kazánok hatásfoka a mai korszerű kazánoknál lényegesen alacsonyabb volt, állandó felügyeletet igényeltek, az üzemeltetésük drága volt. A távvezetékek elavultak voltak, szigetelésük átázott, felfüggesztésük több helyen szigeteletlen volt, így jelentős veszteségeket okoztak. A fűtőtestek régiiek, de feladatukat tisztítás és megfelelő szelepekkel való felszerelés után ellátják a mai napig is.

Az épületek külső hőszigetelése eddig nem volt megoldva. A falazat kisméretű tömör téglából épült, amelynek a hőszigetelése kicsi. A záróödémek hőszigetelése sem volt megoldott. Szigetelésük az energiatakarékosság szempontjából mindenféleképp indokolt lett volna. Az épületek térhatároló szerkezeteinek hőátbocsátási tényezője nem érte el a szabványos értéket. A fanyílászárók elavultak, sok helyen hibásak voltak, hőszigetelésük nem volt megfelelő. A fémszerkezetű ajtók, illetve a fém keretbe épített egyrétegű üvegfalak hőszigetelése gyakorlatilag a nullával volt egyenlő, igen jelentős hőveszteséget okoztak.

A konyhából jelentős hőmennyiség és zsíros gőz távozott, ami felesleges energiapazarlást és környezetterhelést jelentett. A kazáncserére a fűtési szezon végeztével kerülhetett sor. A külső hőszigetelést szintén a fűtési szezon végeztével lehetett elvégezni, mivel a munkát a nyílászárók cseréjével kellett kezdeni. A gépészeti munkák és az építési munkálatok párhuzamosan indulhattak. A külső hőszigetelés az állványozással kezdődött, majd a védőrácsok biztonsági szempontok szerint történő bontása, a nyílászárók cseréje, ezután a külső hőszigetelés következett. A gépészeti munkák kezdetén a belső kazánházban a meleg

víz előállításra beállított kazánt ideiglenesen ki kellett váltani a külső kazánházból, amíg a belső kazánház bontása, az új kémény kialakítása és a kazánok, illetve a gépészeti berendezések telepítése megtörténik. Az új távvezeték a régi nyomvonalát követve épült ki. A kazánházi gépészeti munkákkal párhuzamosan folyt a radiátorszelepek cseréje. A világitással kapcsolatos munkák szintén párhuzamosan haladhattak a gépészettel.

Az elnyert pályázati forrás az összes fent részletezett problémára megoldást jelentett. A projekt során az alábbi fejlesztések valósultak meg: a II. és IV. körlet, továbbá a műhelyépületek hőszigetelése, nyílászáróinak cseréje; a konyhaépület nyílászáró-cseréje, a konyhai szellőzés átépítése hővisszanyerő szellőzésre; az intézet fűtési rendszerének korszerűsítése (a kazánház átépítése, a távvezeték megszüntetése, a fűtésvezérlés többszintű kialakítása); a nagyteljesítményű fényszórók cseréje, a hagyományos izzók cseréje kompakt fénycsővekre, armatúrcsere az irodaépületben.

Jelenleg a kazánok felügyeletét is már a vezérlő automatika látja el, ami naponta jelentést küld a kazán- és rendszer-távfelügyeletet ellátó cég központi szerverére, meghibásodás esetén hibáüzenetet küld a felelős szerviznek és az intézményen belül a felelős vezetőnek, így a felügyeletet eddig ellátó dolgozók bére megtakarítható, illetve ők más területen alkalmazhatók. A spórolásnak köszönhető, szinte folyamatosan csökkenő tendenciát mutató energiafelhasználás a kivitelezés befejezése után még tovább csökkent. A leginkább látható módon – az energiatakarékos izzók beszerelésével – a villamosenergia-fogyasztás lett kisebb. A figyelmes és tudatos felhasználás pedig további megtakarítással kecsegtet.

Összefoglalás

Pályázatot sokan, sokféle fejlesztés megvalósítására írtak már a büntetés-végrehajtásban. Miért volt ez különleges Márianosztrán? Mindenekelőtt azért, mert egy mondhatni „világvégi” kis faluba életet vitt a börtön. Az épületek, a rabtemető, a Pálosok tere átadása, a kiállítások megnyitása óta ugrásszerűen

megnövekedett a látogatók száma. A vendégek véleményüket is itt hagyják a kiállítások vendégekönyvében, amelyekben nemcsak dicséretet, hanem megszívlelendő jó tanácsok is sorakoznak.

Példaértékűnek azért gondolom ezt a beruházás-együttest, mert megmutatja azt, hogy nem csupán úgy nyithat a büntetés-végrehajtás a társadalom felé, hogy beviszi a nézelődőket a börtönfalakon belülré. A szervezet társadalmi szerepét nem csak a szigor, a zárt ajtók és a fegyelem erősíti, hanem a civil partnerekkel folytatott együttműködés minősége is. Nem kevésbé fontos, hogy ezek mellett egy egységes, esztétikus képet kapott a település.

Összefoglalóm végén természetesen ajánlom Márianosztra felkeresését. Ajánlom a hétvégi turista, a börtönt kuriózumként felkereső látogató és a büntetés-végrehajtási szakember számára egyaránt. Ajánlómhoz Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok méltató szavait hívom segítségül: *„A börtönöknek ma már igenis meg kell tanulni azt, hogy egy működő közösségnek a részei, sajátos igazságszolgáltatási feladataikat úgy tudják ellátni, ha jól együtt tudnak működni a környezetükkel és ott mindenkiel. Márianosztrán úgy gondolom, hogy ez megvalósult: a falu, az egyház meg a fegyház ilyen szempontból szervez egységet képez, és ez a három projekt is azt bizonyítja, hogy ha a helyi erők tisztességesen összefognak, értelmes célokat tudnak kitűzni, akkor ez igenis sikeres lehet.”*

A „Janus-arcú” megszégyenítő büntetések (Vajna Károly emlékezete)

A Vajna Károly születésének 160. évfordulóján Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeumban tartott emlékülésen a néprajz tudomány tiszteletét kívántam kifejezni Vajna Károly, a büntetés-végrehajtás, a hazai börtönügy jeles személyiségének életműve előtt.¹ Az apropót és a keretet kétkötetes összegző munkája, a *Hazai régi büntetések*² jelentette. Ennek előszavában a szerző mintegy a sajátos kutatási terület, a jogi néprajz szellemében fogalmazza meg ars poeticáját: „Mert láttam, hogy milyen édes keveset törődnek nálunk általában a multtal, különösen pedig a hazai börtönügy multjával. A kegyelet készítetett rá, hogy ha hivatottabbak nem teszik, foglalkozzam hát én vele. Erőtelmes fa csak termékeny talajban fejlődhetik. Máról holnapra pedig nem lehet termékeny humusszá érlelni a földet, semmiféle mesterséggel. Az a talaj pedig a mult, a melybe a jövőnek ültetünk csemetét. Honnan tudjuk, hogy mit ültessünk bele, ha nem ismerjük a földet, a melybe ültetni akarunk?”³

A jogtörténet, a néprajztudomány, a jogi néprajz számára különösen értékes a *Hazai régi büntetések* II. kötetének Harmadik része, amely a fenti tudományterületek által vizsgált megszégyenítő büntetésekkel foglalkozik. Jelen tanulmányban erről kívánok szólni – a Vajna által rendszerezett anyagot elsősorban a néprajz/a jogi néprajz gazdag példatárából egészítve ki. Először – új, de a határterület szempontjából konzekvens szemlélettel – a vizsgálandó területet határolom körül, egyúttal pontosítva a fogalomhasználatot. Ezt követően a megszégyenítő büntetések „Janus-arcúságát” vizsgálom. Azt, hogy bár a megszégyenítő büntetések egyrészt állami szankciónak (fő- és mellékbüntetésnek) tekintendők, szigorú közösségi/társadalmi szankció („közvélemény-büntetés”) is társult hozzájuk. Gyakorlati realizálódásukat szintén ez a kettősség jellemezte, valamint olyan kölcsönhatás, amely a műveltségelemek alászállásával is kiegészülve magyarázza jogi népszokásként/néphagyományként történő továbbélésüket. *Vajna Károly kutatás- és tudománytörténeti jelentősége éppen az, hogy forrásfeltáró, gyűjtő- és rendszerező munkája nélkül ezek, a jogtörténet és a néprajz, illetve a jogi néprajz szempontjából lényeges megfigyelések, következtetések nem születhettek volna meg.*

¹ A tanulmány a „Hazai büntető jogi néphagyományok és szokások” címmel elhangzott előadás [Kiskunfélegyháza, 2011. október 17. – Emlékülés Vajna Károly (1851-1931) születésének 160. évfordulóján] alapján készült.

² Vajna Károly magyarországi büntetéstörténeti összegző munkája, a *Hazai régi büntetések* I-II. Budapest, 1906–1907. 181 kép) öt év kutatásainak eredménye. Forrásként Vajna az addig megjelent szakirodalom széles körét, valamint a szegedi és az országos levéltárban található, a fenytőházakra vonatkozó iratokat használta. Gyűjtőmunkája eredménye a nyomtatásban történő megjelentetésen túl az is, hogy 1910-ben a Gyűjtőfogház három termében megnyílt az *Országos Börtönügyi Múzeum*, melynek – többek között az *Ethnographia* folyóiratban is közzétett gyűjtési felhívás alapján gyűjtött – anyagát (pl. a börtönüghöz kapcsolódó írásos emlékeket, börtön-felszerelési tárgyakat, büntetés-végrehajtási eszközöket) börtönügyi tisztviselők oktatására, illetve a bűnelkövetők alaposabb megismerésére is használták. (<http://www.bvop.hu/?lang=hu&mid=67>; Nánási László: Vajna Károly. Kézirat).

³ Vajna Károly: *Hazai régi büntetések* I. Budapest, 1906. 4.

1. A vizsgálandó terület meghatározása, fogalomrendszere

A jogi vonatkozású normák gazdag világát a jogintézmény fejlődése szempontjából is strukturálhatjuk. Megkülönböztethetjük a szokásnormát, a jogszokást, a jogintézményt, a jogi népszokást és a jogi néphagyományokat. Az említettek közül a jogintézmény, a jogi norma egyértelműen az állami jogrendszer része, ahogyan az állam által elismert szokásjog is. Az állami jogrendtől eltérő magatartásszabályokkal is találkozunk a területen (pl. a szokásnorma, az állam által el nem ismert jogszokás, a jogi népszokás és a jogi néphagyományok köre).

A „fent” és a „lent” magatartásszabályai megsértésének következményei eltérőek: a negatív jogkövetkezmény (szankció, kényszer) tekintetében ha jogszabálysértés történik, állami kényszerintézkedéssel, a többi esetben (szokásnorma, jogszokás, jogi népszokás, néphagyomány) viszont társadalmi kényszerrel (közvélemény-büntetéssel) találkozunk.⁴ (Itt jegyezzük meg, hogy a jogérvényesülés során nemcsak negatív, hanem pozitív jogkövetkezmény is lehetséges, pl. a nevelés, a szocializáció révén.)

A megszegyenítő büntetések „Janus-arcúsága” magyarázza azt is, hogy a néprajzi szakirodalomban eltérő vélemények fogalmazódtak meg a tekintetben, hogy a megszegyenítő, megbecstelenítő büntetések a népi büntetőszokások körébe tartoznak-e. Szilágyi Miklós például a legsúlyosabb közvélemény-büntetésnél, az önbíráskodásnál, megbosszulásnál lezárja a megszegyenítő büntetések sorát.⁵ Úgy látja, hogy a további ilyen típusú büntetések állami kényszer nélkül már nem valósíthatóak meg, tehát ezek vizsgálata nem a néprajz tárgykörébe tartozik. A jog felől érkező Angyal Pál, Bruckner Győző, a néprajzos Szendrey Ákos és a jogi néprajzi szintézisbe a témát beillesztő Tárkány Szűcs Ernő viszont a népi büntetőszokások körébe tartozónak tekinti a megszegyenítő és megbecstelenítő büntetéseket. Gelencsér József az 1980-as években a Káli-medencében, a szerző az 1990-es években a Duna mentén végzett gyűjtései szintén a népi büntetőszokások közötti elhelyezést támasztják alá.⁶ Vajna Károly egészen más oldalról, az állami kényszerintézkedések kapcsán vizsgálja a közvélemény-bűnökkel és -büntetésekkel érintkező megszegyenítő büntetéseket. Az eltérő álláspontok egyike sem vonta azonban kétségbe e büntetések határterületiségét, a társadalmi és állami kényszerintézkedések érintkezését, az ebből adódó kölcsönhatásokat, közös jellemzőket.

A megszegyenítő büntetések közös vonása, hogy az állami és társadalmi kényszerintézkedések határán állnak. Egyrészt állami büntetések fő- vagy mellékbüntetésként, és ilyen értelemben az enyhébb állami büntetések közé

⁴ Kajtár István a jogi kultúrtörténet tárgykörében külön is foglalkozik a kérdéssel. (Kajtár István: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe. Budapest–Pécs, 2004.)

⁵ Szilágyi Miklós: Törvények, szokásjog, jogszokás. In: Magyar Néprajz. VIII. Társadalom. Budapest, 2000. 693-759. 735.

⁶ Gelencsér József: Megszegyenítő büntetések a Káli-medencében. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére. Veszprém, 1989-1991. 48-60., Nagy Janka Teodóra: Büntetőjogi hagyományok és szokások. In: Múlt és jelen Bölcskén. Bölcskei tanulmányok 1. (Szerk. Szabó Géza.), Bölcske, 1994.

tartoznak. Másrészt közvélemény-büntetések, amely körben viszont a legszigorúbbaknak számítanak. Az állami és társadalmi/közösségi kényszerintézkedések határán álló megszégyenítő büntetések további jellemzője, hogy 1. a nép körében szélesebb körben kerülnek alkalmazásra; 2. elsősorban a helyi hatalom (leggyakrabban a helyi közigazgatás, a bíró, a kisbíró) realizálja őket; 3. alakításukban, formálásukban az állami oldal mellett a társadalmi oldalnak, a helyi közösségnek is szerepe van (pl. a helyi hatalomnak a hivatalos büntetés-végrehajtással való érintkezése során); 4. megfigyelhető körükben is a műveltségelemek alászállásának folyamata (azaz az állami kényszerintézkedések elemeinek beépülése); valamint 5. közös jellemzőjük a maguk egységében/részleteiben történő továbbélés jogi népszokás, jogi néphagyomány formájában. (Pl. a 18. század utolsó harmadában már II. József megtiltotta a kaloda mint megszégyenítő büntetés alkalmazását, de Somogyban a falvak bíráit még 1864-ben is főispáni leirattal kell eltiltani ennek mindennapi alkalmazásától; Veres Péter még a 20. században is szembesül azzal, hogy egy falubelit megszégyenítő büntetésként az eke elé kötöttek).⁷

A továbbiakban a megszégyenítő büntetéseket először, mint közvélemény-büntetéseket tekintjük át – elsősorban Szendrey Ákos, Tárkány Szücs Ernő és Szilágyi Miklós, a néprajz oldaláról közelítő szemléletmódja alapján –, majd Vajna Károly rendszerezését követve szólunk a megszégyenítő büntetések mint állami kényszerintézkedések formáiról.

2. A megszégyenítő büntetések mint közvélemény-büntetések

2.1. A büntetést megalapozó vétek, bűn

Már első pillanatban szembe ötlő, hogy a közvélemény-büntetést megalapozó vétek, bűn nem mindig esett egybe az állam által meghatározottak kritériumokkal. Bűncselekménynek ugyanis az minősült, amit a jogszabály annak nyilvánított, közvélemény-büntetést megalapozó bűnnek, véteknek viszont azt tekintették, amit a közvélemény elítélt. A lopás, a hamis tanúzás például hiába számított az állam által büntetendő cselekedetnek. Ha az adott közösség nem tartotta annak, nem vált közvélemény-büntetést megalapozó bűnné. A lopás miatt börtönbüntetését kitöltött gazdából utóbb akár még bíró is lehetett egy adott településen.⁸ Hosszú időn keresztül szokás volt például, hogy ha valaki igazmondását meg akarta erősíteni, hozzátette vallomásához: „Én, kérem, nem vagyok bölcskei tanú.”⁹ A hamis tanúzás megítélése egyébként Bölcskén még az 1990-es években sem volt egyértelmű. Arra a kérdésre, hogy bűnnek számít-e a hamis tanúzás, az volt a válasz: „Máma annak számít.” – És régen? – „Bármilyen rabló, amíg el nem fogják, nem bűn. Szomszédasszonyt, míg rajta nem kapják, nem bűn.”¹⁰

⁷ Gönczi Ferenc: A nyakkaloda használatának eltiltása. *Ethnographia* (LII) 1941. 68., Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981. 805.

⁸ Nagy Janka Teodóra: Büntetőjogi hagyományok és szokások. In: *Múlt és jelen Bölcskén. Bölcskei tanulmányok 1.* (Szerk: Szabó Géza), Bölcske, 1994. 264.

⁹ Nagy Janka Teodóra i. m. 266.

¹⁰ Uo.

A közvélemény-bűn, -vétek nemcsak tárgya tekintetében különbözött az állam által bűncselekménynek nyilvánított tettek körétől. Eltért abban is, hogy erőteljesen differenciált volt. Megítélése a hely, az idő és a személy függvényében különbözőképpen alakult. A káromkodás mint bűn súlya, megítélése is eltérő lehetett attól függően, hogy pl. temetésen vagy kocsmában történt-e, hogy egyszer vagy többször fordult elő, illetve hogy pl. kivel szemben valósult meg. A feleség megverése nem minősült olyan súlyos bűnnek a közösség szemében, mint például a bíró bántalmazása, a terhes asszony bármit elvehetett, amit csak megkívánt, nem számított lopásnak, ahogyan Tolnában és Baranyában sem tekintették annak a csónak, illetve a ló kérdezés nélküli használatát (feltéve, hogy azt utóbb visszaadták tulajdonosának). Az említett példák azt is kellőképpen illusztrálják, hogy a közvélemény által bűnként történő megítélés az állami bűncselekménnyé nyilvánítástól eltérően nem volt absztrakt, azaz meghatározó szerepet játszott benne a lokalitás, ahogyan az is fontos eleme volt, hogy dinamikusan változott.

A közvélemény-bűnnel és -büntetéssel a jogtörténészek és a néprajzosok közül többen is foglalkoztak.¹¹ Szendrey Ákosnak köszönhetjük a közvélemény-bűn első átfogó, a taxativitás igényével megfogalmazott meghatározását: „minden illetlen, helyhez, emberi méltósághoz nem illő viselkedés: a ház tisztatlansága, rendetlensége, a tiltott munkanapok megszegése, hiúság, gőg, tiszteletlenség az idősebbekkel szemben, trágárság, káromkodás, részegség, pletykaság, s általában a szokások be nem tartása.”¹² Angyal Pál felveti a viszonyulás kérdését is, Tárkány Szücs Ernő pedig a jogi népszokásokról írott összegzésében igyekszik elhelyezni egyes súlyosabb bűnöket (pl. élet, testi épség, vagyon elleni cselekmény) is a közvélemény-bűnök között – nem utolsó sorban az 1939–1948. közötti jogi népelektutatás eredményeit hasznosítva.¹³

2.2. A közvélemény-büntetés fogalma, sajátosságai

Az állam által bűncselekménynek nyilvánított esetekben állami szankcionálásról és kényszerítésről, azaz állami büntetésről beszélhetünk. A közvélemény-büntetés viszont nem elsősorban az állam, hanem a közösség kifogásoló értékítéletét, nézetét fejezi ki egyéni vagy csoportos eszközökkel, formákkal (büntetésekkel) olyan egyének felett, akik a megszokott rendtől akár tulajdonságukkal, akár magatartásukkal eltértek, akik a közösségi rendet megszegték, megsértették. A közvélemény-büntetés célja tehát a megszokott

¹¹ Csak a tanulmányban általunk is többször idézett szerzőket említve: Szendrey Ákos, Angyal Pál, Tárkány Szücs Ernő, Szilágyi Miklós.

¹² Szendrey Ákos: Népi büntetőszokások. Ethnographia (LCVII) 1936. 65-71.

¹³ Abban Angyal Pál, Tárkány Szücs Ernő, illetve Szilágyi Miklós is egyetért, hogy a közösségi megszegyenítést (közvélemény-büntetést) meg kell különböztetni a fő- vagy mellékbüntetés-ként alkalmazott megszegyenítéstől (állami kényszertől). (Angyal Pál: A közvélemény-büntetés. Budapest, 1933. 62., Tárkány Szücs Ernő i. m. 786-787, Szilágyi Miklós i. m. 731.) Angyal Pál alapján a szakirodalom a kettő közötti alapvető eltérésnek azt tartja, hogy a közvélemény-büntetés esetében nem történik meg a vádlott formális elítélése, nincs bíraskodás, nincs eljárás. (Angyal Pál i. m. 81.) Tárkány Szücs jól érzékelve a határterületiséget éppen Vajna Károlyra hivatkozva veszi számba a közvélemény-büntetések között a hatósági kényszerben való közreműködés formáit. (Tárkány Szücs Ernő i. m. 802-806.)

rend helyreállítása a közösség oldaláról, eszköze pedig a kényszerítés és a megszégyenítés. Ebben az esetben maga a közösség, a közvélemény vállalja fel az értékelés, elítélés, kényszerítés feladatát. A közvélemény-büntetések sajátossága, hogy esetükben hiányzik az eljárászerűség.

2.3. A megszégyenítő büntetések formái

A társadalmi kényszer oldaláról történő közelítés során az enyhébbektől a súlyosabbakig haladva először Szendrey Ákos és Angyal Pál tekintette át a közvélemény-büntetések. Ezek között sorolták fel: 1. a kapcsolat megszakítást, a kinézést; 2. a megszólást, kiszólást, kibeszélést, szóbakerülést, hírbekerülést, kiéneklést, kimuzsikálást, kiáltást; 3. a csúfolást; 4. a szitkot, átkot, esküt; 5. az eltemetést; 6. a testrész külsejének a megváltoztatását; 7. a „charivari”-t, a macskazenét, a zángót, a csatlangolást, a kikolompolást, a didergést; 8. a tuskóhúzását, a bakfazékdobást, a cefrehányást, a kongózást, a szűzgulyahajtást; 9. a megkövetésre kényszerítést; 10. a megfélemlítést; 11. a népítéletet; 12. az önbíráskodást, a megbosszulást.¹⁴

Ezt a folyamatosan súlyosbodó büntetési sort egészítik ki – és zárják – a közvélemény-büntetések legszigorúbb formáiként a megszégyenítő büntetések, amelyeknek a közösség által gyakorolt formái gyakran egybeesnek, vagy jelentős hasonlóságot mutatnak az egyébként állami kényszerként (fő- vagy mellékbüntetésként) alkalmazott megszégyenítő és megbecstelenítő büntetésekkel. Az utóbbiak katalógusát a Trianon előtti Magyarországra kiterjedő hatalmas gyűjtőmunka révén Vajnai Károly készítette el. A büntetések között felsorolja 1. a haj- és szakáll-lenyírást; 2. a megoesszőzést; 3. a kiseprűzést; 4. a szalmakoszorút; 5. a pacalvetést; 6. a kalodát; 7. a pellengért, 8. a szégyenfát, 9. a bitófát, 10. a szégyenoszlopot; 11. a nyakvasat; 12. a szégyenkövet; 13. a kényszerű sétát; 14. a szégyenketrecet, a falovat, faszamarat; 15. a keresztre feszítést; 16. a nyelolakatot; 17. az önmeghazudtolást és 18. az ekléziakövetést.¹⁵

Érdeemes egy-egy példa alapján részletesebben is szólni az egyes büntetési formákról, módokról. A közvélemény-büntetések legenyhébb formáival kezdjük az áttekintést, elsősorban Angyal Pál elméleti közelítése, Szendrey Ákos példaanyaga, Tárkány Szücs Ernő és Szilágyi Miklós rendszerezése alapján – de többször is kiegészítve más (közöttük saját) gyűjtések témánkat jól értelmező anyagával is.¹⁶

1. *A kapcsolat megszakítás, a kinézés.* A kapcsolat megszakítás azt jelentette, hogy nem álltak szóba az érintettel, nem fogadták például a köszönését sem. A kinézés ennél már többet takart: esetleges egyértelmű kifejezését a megromlott viszonyoknak: hátat fordítást, a kézfogás megtagadását, az illető tulajdonát képező eszköz, tárgy kirakását a közös helyiségből (pl. a fonóból a rokka, a tanácskozásból a kalap kirakását).

¹⁴ Szendrey Ákos i. m. 65-66., Angyal Pál i. m. 62.

¹⁵ Vajna Károly: Hazai régi büntetések II. Harmadik rész: Megszégyenítő és megbecstelenítő büntetések. Budapest, 1907. 71-165.

¹⁶ Angyal Pál i. m., Szendrey Ákos i. m., Tárkány Szücs Ernő i. m., Szilágyi Miklós i. m., Nagy Janka Teodóra i. m. A példák kapcsán külön forrásjelölésre csak ezektől eltérő esetben kerül sor.

2. *A megszólás (falu szája), a kiszólás, a kibeszélés, a szóbakerülés, a hírbekerülés, a kiáltás.* A megszólás a falusi közösség erkölcsi, illetve mindennapi életviteli szabályainak megsértése esetén alkalmazott enyhe büntetés volt. Célja – elsősorban a fiataloknál – a nevelés, a közösségi szabályokhoz alkalmazkodás megszilárdítása volt. A megszólás, a kibeszélés történetített titokban, az érintett háta mögött (pl. a templomban, a fonóban, a lakodalomban), de szokás volt pl. a Jászságban mások bűneinek „ki-kiáltása” is pl. a kukoricaszárból rakott máglya mellett Szent Györgynapján, vagy a Duna melletti református Madocsán a szüreti felvonulás alkalmával.¹⁷ Kalotaszegen egyenesen „szapulásnak” nevezték azt a napot, amelyen bárkit szabad volt megszólani. E körbe tartozónak tekinthető a 19. század végén divattá váló „kimuzsikálás, kitáncolás”, amelynek az volt a célja, hogy a sértett vagy visszautasított legény társai segítségével a kitáncoltatással megszegyenítse a kosarat adó leányt a bálból. A híradások szerint egy röszei lány emiatt 1890-ben a Tiszába is ölte magát. Kölesden pedig a meghíúsult jegyesség esetén a vőlegény menyasszonyától kapott díszes jegykendőjét kapcának használhatta, vagy szétszaggatta, és a kerítésre akasztotta.
3. *A csúfolás.* A csúfolás igen változatos formái közül itt és most a közösség által adott ragadványneveket emeljük ki: pl. *pálinka* Jani, *gyilkos* Kovács Sándor, *cégérős* Jutka, *viszi* Berek. E körbe tartoztak a falucsúfolók is: pl. a bölcskeiek a madocsaikat gyors beszédük miatt „gagáknak” nevezték. A rátótiadák tovább színesítették a falucsúfolók változatos formáit (pl. „*Árkot ástak, hogy a harangszó ne hallatsszon át a szomszéd faluba*”).
4. *Az eskük, a szitok és az átok.* Az eskűnek kiemelt szerepe volt a közösség életében: ha valaki különösképpen bizonyítani akarta a szavahihetőségét, akkor esküt tett. (Bár azért előfordulhatott némi „csalafintáság” is. Egy bölcskei atyafinak határvitában kellett tanúskodnia. Még indulás előtt a háza elöl felvett egy marék földet, és a csizmájába, a talpa alá szórta. Így, amikor a bölcskeiek által vitatott, korábban a madocsaik határhoz tartozó földterület kapcsán tanúvallomást tett, bátran állíthatta a hivatalos személyek előtt: „*Esküszöm, hogy az a föld, amelyen állok, bölcskei*”). A szitok enyhe, az átok súlyos büntetés volt. A szitok mindig valami rosszal való fenyegetést jelentett a szómágia alapján. Úgy tartották: „*Nem is kell különösebben szidni valakit, ha megérdemli, úgyis megkapja*”. A szitkok garmadáját olvashatjuk Kajdacs kieb-rudalt jegyzőjének levelében: „*Szakadjon reátok a ház gerendátok, Inséggel küzd-jetek ti és unokátok: Dárdával döfődjék az oldalbordátok, Akaszsa fel magát az öreg bírátok!*”¹⁸ Az átok jóval súlyosabb szankció volt: nem lehetett visszavonni,

¹⁷ „*S hogy esemény nélkül ne teljen vasárnap,/Vitája támadt Ambrusnak s Gatyásnak./Volt egy kis szóváltás, egy kis pofozkodás,/Ezek után pedig orvosi ápolás.*” (A madocsaik szüreti felvonuláson a kisbíró faluszerte kidobolta, azaz „kibeszélte” az elmúlt szüret óta eltelt legfontosabb eseményeket. – Saját gyűjtés, Madocsa, 2011. október 16.)

¹⁸ Nagy Janka Teodóra: A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-Dunántúlon. Szekszárd, 2002. 232-233.

és azt tartották róla, hogy előbb vagy utóbb, de beteljesül. Nemritkán a közösségből vagy a családból való kitagadással járt.

5. *Eltemetés.* A megműveletlen földön jelképes sírt készítettek a mezei munkákat elhanyagoló tulajdonos számára.
6. *A testrészt, a külső megváltoztatása.* Ide tartozott régen a házasságtörő nő esetében a hajlevágás, illetve a megesett menyasszony párta és koszorú nélküli esküvője.
7. *Charivari, macskazene, zángó, csatragolás, kikulompolás, didergés.* Az ország különböző területein élő megszégyenítő közösségi szokások megegyeztek abban, hogy a házastársi életközösség megőrzésének köteleességére emlékeztettek. Azokat gúnyolták ki csörömpölés, dúdolás, éneklés, durrogás közepette, akik megsértették a családi életre vonatkozó normákat (pl. megcsalták házastársukat, vadházasságban éltek, vagy a házastárs halála esetén a gyászidő letelte előtt „összeálltak” mással).
8. *Tuskóhúzás, bakfazékdobás, cefrehányás, kongózás, szűzgulyahajtás.* Az eltérő szokásmegnevezések hátterében a családalapítási kötelezettség elmulasztására figyelmeztetés áll a közösség részéről. A farsangi vénlánycsúfolás történhetett pl. tuskóhúzással (a lány ajtaja elé egy nagy tuskót raktak, hogy ne tudjon kilépni a házból), bakfazékdobással (üres vagy hamuval töltött cserépfazekakat dobáltak a pártában maradt lány udvarára), cefrehányással (amikor a megmaradt cefrével tették ugyanezt).
9. *A megkövetésre kényszerítés.* Az egyházi vagy világi elöljáróság megsértése esetén alkalmazott szankció volt.
10. *Megfélemlítés.* Ennek a közvélemény-büntetésnek rendkívül változatos formáit ismerték az egyes közösségekben. Volt, ahol bemocskolták a ház falát, vagy betörték az ablakot. Ismert volt, hogy döglött macskát tettek a kapu elé, vagy az is előfordult Bölcskén, hogy valaki kísértet formájában akarta megfélemlíteni udvarló társát, hogy elnyerje a kiszemelt lány kezét.
11. *Népítélet.* Elsősorban a gyújtogatók és a boszorkányok ellen jártak el ilyen formában a közösség tagjai. Számos adat szól arról, hogy a vélt vagy tényleges gyújtogatót elfogták, az égő házba vagy az égő kazal tetejére lökték, és – mintegy a tálió elvét alkalmazva – a tűzbe vetették, megégették. A tüzeset okozóját még az 1920-as évek elején is csak a csendőrök közbelépése mentette meg a népítélettől – de a faluba soha többé nem merete betenni a lábát.¹⁹
12. *Önbíráskodás, megbosszulás.* Az önbíráskodásnak nagyon erősek voltak a gyökerei a tradicionális közösségekben. Egy-egy vitás ügy rendezése során, ha hiányzott a megegyezés, erőszak alkalmazására került sor. Az önbíráskodást még az 1990-es években is a vagyoni helyzetre tekintet nélkül alkalmazhatónak tartották a tulajdon, a becsület és az élet védelmében. Az indokok: „Lopott holmit vissza lehet lopni”, „A saját portámon én rendelke-

¹⁹ Gelencsér József: Egykori büntetésen alapuló népi büntetőszokás, a megégetés. *Ethnographia* (CIII) 1992. 251-262.

zem, a becsületesemet meg kell védenem.”²⁰ A megbosszulás enyhébb, Bukovinában gyakorolt, de emlékeiben még az ezredfordulón is élő formája volt, hogy azt az asszonyt, aki elszerezte a másik férjét, a közösség nőtagjai levetkőztették, s a nemi szervét erőspaprika-bors keverékével kenték be.²¹ A vérbosszú is „kiirthatatlanul” jelen volt a mindennapokban – még akkor is, ha az előzményeket nem ismerő kívülállók értetlenül álltak a számukra megmagyarázhatatlan véres tett előtt.²²

13. A megszégyenítés, megbecstelenítés. Elérkeztünk a közvélemény-büntetések legsúlyosabb formáihoz, amelyek elsősorban a 18. századtól, az osztrák büntetőtörvénykönyvek hatására válnak gyakoribbakká a falusi közösségek jogéletében. Már utaltunk arra, hogy a kutatók között véleménykülönbség van a tekintetben, hogy a megszégyenítő, megbecstelenítő büntetések a népi büntetőszokások körébe tartoznak-e. Meglátásunk szerint nem egyszerűen fekete vagy fehér a kép, bármely kategorikus válasz éppen a közvélemény-büntetések a bevezetőben említett sajátos differenciáltságát kérdőjelezi meg. A paraszti társadalomban is alkalmazásra kerültek az egyházi és falusi bíraskodási gyakorlatban az egyébként az állam által alkalmazott büntetések, de ettől még nem feltétlen váltak közvélemény-büntetéssé. Nagyon keskeny és flexibilis a határ a megszégyenítő büntetések egyik vagy másik csoportba sorolása tekintetében. Hiszen abban az esetben, amennyiben a rajtakapott tolvajt és a lopott holmit „köszemlére állították” a közösségi vélekedésnek megfelelően, akkor nem kérdőjelezhető meg ennek a közvélemény-büntetésekhez sorolása – még száz esztendővel a büntetési nem eltörlését követően sem. (A Csanád megyei Dombiratoson például a két világháború között a csendőrök a vasárnapi nagymise után tették meg ezt egy tyúktolvajjal, akinek még mondogatnia is kellett: „Fillárom, trillárom, hopp, hopp, hopp, így jár, aki tyúkot lop.”²³)

3. A megszégyenítő (és megbecstelenítő) büntetések mint állami kényszerintézkedések

Mint említettük, a megszégyenítő és megbecstelenítő büntetések a legszigorúbb társadalmi, ugyanakkor a legenyhébb állami kényszerintézkedéseknek tekinthetők (mely utóbbiak fő- vagy mellékbüntetések lehetnek). Ez a kettősség indokolhatja egyrészt a jogi, néprajzi szakirodalom közvélemény-büntetései közötti tárgyalásukat, másrészt viszont az is helyénvaló, ha a Vajna Károly által rendszerezett állami büntetések körében szólunk róluk. Mivel ez szélesebb teret nyújt

²⁰ Nagy Janka Teodóra 1996. 267.

²¹ Saját gyűjtés.

²² A makói vásár napjának reggelén, 1947 nyarán a helyi kocsmában egy tápéi cigány látszólag minden ok nélkül halálra késelt egy szőregi cigányt. Később mégiscsak fény derült az okokra: a gyilkos és az áldozat apja testvérek voltak, de az áldozat apja megölte a gyilkos apját. A fiúnak a közösség törvényei szerint meg kellett bosszulnia apja halálát. (Péter László: Vérbosszú a magyarországi cigányok között. Ethnographia, 1947. 348.)

²³ Idézi Szilágyi Miklós i. m. 736.

Vajna Károly kutatás- és tudománytörténeti munkája eredményeinek ismertetésére, tanulmányunkban ez utóbbit választjuk.

Vajna először a főbüntetések között veszi számba az önálló büntetési formaként alkalmazott megszégyenítő büntetéseket (pálca, korbács, vesszőcsapás, lapát- vagy furatosütés, csákányütés, kancsukával, bikacsökkal, tövissel való megcsapás, talpbőrrel megverés) és a 11 féle büntetéssúlyosbítás között elkülöníti a megszégyenítő büntetéseket (megbélyegzés, pellengér, közmunka, haj- és szakállnyírás). Ezt követően történik meg a megszégyenítő és megbecstelenítő büntetések rendszerezett bemutatása. Vajna elsősorban a teljesség igénye nélkül, de a reprezentativitás szándékával gyűjtött források (levéltári, kéziratos források, illetve megjelent tanulmányok, cikkek) alapján adatolja az egyes büntetési tételeket – láthatóan az általános és egyedi jellemzők elkülönítésére is törekedve. Ebből szemezgetünk a továbbiakban a szemléltetés szándékával a megszégyenítő és megbecstelenítő büntetések számbavétele során.²⁴

1. *Haj- és szakáll-nyírás.* Megszégyenítő, a hóhér által végrehajtva egyszerűen megbecstelenítő büntetésnek is számított. Vajna a 17. századtól idézett adataival felhívja a figyelmet, hogy a haj levágása az erkölcstelen nők, illetve a megesezt lányok büntetése is volt.²⁵
2. *Megvesszőzés és kiséprűzés.* A haj- és szakáll-nyíráshoz hasonlóan a vesszőzés is megbecstelenítő büntetéssé vált, ha a vesszőzést a hóhér által végzett seprűzés követte. Az egyik legsúlyosabb megszégyenítő és megbecstelenítő büntetés volt, hiszen az akár halálhoz vezető iszonyú testi fájdalomon túl kiközösítéssel, száműzéssel is járt. Ezt a büntetést általában a pellengérenél hajtották végre úgy, hogy az övig meztelen elítéltet átvezették a helység központjából a település határáig, a hóhér pedig váltott vesszőkkel vagy korbáccsal csapkodta. Vajna megjegyzi, hogy az adatok jelentős része a városokból származik.²⁶ A 16. századtól bigámiáért, tolvajlásért, erkölcstelen életmódot, házasságtörésért, boszorkányságért ítélték megvesszőzésre és kiséprűzésre – elsősorban nőket.²⁷

²⁴ A tanulmányban nem térünk ki a kérdés jogtörténeti, jogelméleti hátterére. Erre vonatkozóan lásd: Mezey Barna: Büntetések végrehajtása a feudalizmusban. In: Mezey Barna (szerk.) Magyar jogtörténet. Budapest, 1996., Kabódi Csaba – Mezey Barna – Lőrincz József: A büntetéstan elméleti és történeti alapjai. Budapest, ELTE Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, 2003., Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: Büntetéstan alapfogalmak. Budapest, 2005., Mezey Barna: Régi idők tömlöcei. Büntetések, börtönök, bakók. Budapest, 2010. (Rubicon Könyvek).

²⁵ A „Siroki erdőben” kezdetű balladának azon soraira utal, amely így szól: „A fő szolgabíró Hajam levágatta. Levágták a hajam Még sem vagyok szajha.” – A néprajzi példát Vajna Károly idézi. Vajna Károly i. m. 91.

²⁶ Ezt a történeti, jogtörténeti és néprajzi adatok is alátámasztják. Pl. Kállay István: Városi bíráskodás Magyarországon 1686-1848. Budapest, 1996, Buda város jogkönyve I-II. Közreadja: Blazovich László és Schmidt József. Szeged, 2001. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.), Szendiné Orvos Erzsébet: Jogszolgáltatás Debrecenben a 16. században. (http://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/saba_psa/publikacie/Archivum_Sala_2_HU.pdf), Nagy Janka Teodóra: Jogélet a két vész között (1781-1821). In: Tóth Ferenc (szerk.): Makó néprajza. Makói monográfia 3. Makó, Bába Kiadó, 2008. 816-886.

²⁷ Vajna Károly i. m. 92-96.

3. *A szalmakoszorú.* A megszégyenítő büntetések sajátos változata, elsősorban paráznság esetén, nők büntetési formájaként alkalmazták évszázadokon keresztül. Vajna még egy falusi plébános személyes visszaemlékezésével is gazdagítja a büntetésre vonatkozó leírásokat.²⁸
4. *A pacalvetés.* Ez a megszégyenítő büntetések egy speciális formája volt, amelyet terhessége miatt testi büntetés alá nem vonható erkölcstelen nőkre szabtak ki. Az elítélt nyakába „pacalt” tettek, és így kergették ki a városból.²⁹
5. *A kaloda.* Az elmúlt századok a köznép körében is legszélesebb körben ismert megszégyenítő büntetése. Vajna kitér történeti előfordulásaira, különböző típusaira és használati formáira. A 12. századtól adatolt eszköz tekintetében megkülönbözteti a *gallér* vagy *hegedű alakú nyak- és kézkalodát* (*nyakló vagy hegedű*), az *álló nyak- és kézkalodát* (ez utóbbiak jelölték a második világháború végéig a településen a bíró házát, hiszen a ház előtt helyezték el őket). A *közönséges lábkaloda*, a *láb- és kézkaloda* egészíti ki a „választékot”. A kalodába zárás történhetett a bíró háza előtt, a templomnál, a pellengérnél és a börtönben – maximum négy hétig.³⁰
6. *A pellengér, a szégyenfa, a bitófa, a szégyenoszlop.* A pellengér (illetve további megnevezései) rendszerint a piac, néha a községháza udvarán vagy a cinteremben állt, többnyire kőből készült és a megbecstelenítő büntetések jelképe volt. A becsületvesztés oka lehetett az, hogy a büntetést hol hajtották végre, és ki tette ezt.³¹
7. *A nyakvas.* Nemcsak a pellengérhez volt szokás nyakánál fogva kikötni az elkövetőt, hanem pl. a templom vagy a malom ajtófélfáján is volt egy rövidláncon felerősített vaskarika, amelyet a bűnös nyakára lakatoltak.³²
8. *A szégyenkő, szégyentábla.* Akit pellengérré állítottak, annak szégyenkövet vagy szégyentáblát akasztottak a nyakába. Vajna azt a példát idézi, hogy Budán, a hétközi vásáron kellett végigmennie a szégyenkővel az elítéltnak meghatározott időtartamig, ami már a szégyenkő súlya miatt is „súlyos” büntetésnek számított.³³
9. *A kényszerű séta vagy meghurcolás.* A leggyakrabban a tolvaj büntetési formája volt. A lopott holmit az elítélt hátára kötötték, és így kísérték végig a településen.³⁴ (Bölcskén például a tilalmi időben nyulat ejtő öreg rabszót, csirketolvajt az elfogását követő ünnepnapon táblával a nyakában hajtották végig.³⁵)
10. *A szégyenketreche* zárták be az éjjeli csendzavarókat, a kerti, a mezei és a városi tolvajokat. A ketrecen át lehetett látni – amint Vajna maliciózan meg-

²⁸ Vajna Károly i. m. 98.

²⁹ Vajna Kecskemétről közöl számos adatot. Vajna Károly i. m. 99.

³⁰ Vajna Károly i. m. 100-112.

³¹ Vajna Károly i. m. 113-123.

³² Vajna Károly i. m. 124-126.

³³ Vajna Károly i. m. 128-129.

³⁴ Vajna Károly i. m. 131.

³⁵ Nagy Janka Teodóra 1996.

- jegyzi – „a közönség öröme”. A gazdag levéltári források ismertetésén túl Vajna Károly a lőcsei szégyenketrec sorsát, tulajdonviszonyait is bemutatja.³⁶
11. *A faló, a faszamár.* A faló eredetileg nem testi fenytékül szolgál, hanem az volt a célja, hogy közgúny tárgyává tegye a rajta ülőt. Kezdetben tehát megbecstelenítő büntetőeszköz volt, csak később verték meg a falovon ülőt – aki leggyakrabban káromkodás, szitkozódás miatt ült a lovon. A „faszamárra ültetés” elsősorban iskolai büntetés volt, amely a „bakhúzással”, „bakra ültetéssel” együtt külföldről került át a hazai büntetések közé.³⁷
  12. *A keresztre feszítés* nem a rómaiaknál ismert halálos büntetés volt, hanem a kikötéshez hasonló megszégyenítő büntetés pl. visszaeső káromkodó (1574), tolvaj (1596) esetében.³⁸
  13. *A nyelvolakat.* A rágalmazóknak a nyelvkivágáshoz képest már enyhített büntetésének számított az, hogy „a hóhér lakatot csukott a rágalmazó kihúzott nyelvére”.³⁹
  14. *Az önmeghazudtolás.* A tárnoki jogból Debrecen város jogába átkerült büntetési forma, amely a rágalmazót arra kötelezi, hogy nyilvánosság előtt hangos önmeghazudtolást végezzen. Vajna Károly kivételes előfordulási formáit is ismerteti.⁴⁰
  15. *Az eklézsiakövetés.* Vajna felhívja a figyelmet arra, hogy a fenti megszégyenítő és megbecstelenítő büntetések nem magyar kuriózumok. Párhuzamaik más országokban is megtalálhatóak. Az eklézsiakövetés azonban (az egyetlen!) speciálisan magyar büntetési mód, amely 1563 óta az intés és a figyelmeztetés mellett a református egyház fegyelmezési gyakorlatában szerepelt, és csak később vette át alkalmazását – inkább csak kivételes esetekben – a világi hatalom. Vajna nem részletezi a büntetés alkalmazását, de legfontosabb elemeit ismerteti. Az eklézsiakövetés során az elkövetőt egy fekete székre ültették vagy a szószék mellé állították a gyülekezetnek hátat fordítva. Ha a templomban a bűnös nem vetette alá magát a vezeklésnek, akkor kiközösítették az egyházi és a faluközösségből egyaránt.⁴¹ Az eklézsiakövetést elsősorban paráznaság, veszekedés, székrendsértés, vallástalanság, különélés, vadházasság esetén szabták ki.⁴²

³⁶ Vajna Károly i. m. 131-137.

³⁷ Vajna Károly i. m. 138-140.

³⁸ Vajna Károly i. m. 140-141.

³⁹ Vajna Károly i. m. 142-143.

⁴⁰ Vajna Károly i. m. 144-145.

⁴¹ Vajna Károly i. m. 146-160. Az egyházfegyelmezés, ezen belül az eklézsiakövetés részletes gyakorlatát Illyés Endre dolgozta fel. Illyés Endre: Egyházfegyelmem a magyar református egyházban (XVI-XIX. század). Debrecen, 1941.

⁴² Vajna Károly i. m. 159-160. Az egyházi büntetések között kerül említésre a *számártemetés* is, amellyel az öngyilkos, kivégzett, részegen meghalt, az eklézsiakövetést megtagadó, illetve a kitérdikált személyeket temették el. Gyökerei II. József rendeletéhez nyúlnak vissza, aki 1788-ban rendelte el, hogy a javíthatatlan bűnözők, az adott szó megszögői, az öngyilkosok „Eselsbegrabnis” útján temetessenek el.

4. Összegzés

Az állami kényszerrel alkalmazott megszegényítő és megbecstelenítő büntetések hatékonysága, szerepe a jogkövető magatartás kialakításában egy másik, külön tanulmány tárgya lehetne. A társadalmi kényszerrel alkalmazott közvélemény-büntetések tekintetében zárásként mindössze két adalékra szeretném felhívni a figyelmet. A közösség értékítéletét, közvélekedését fogalmazza meg az alábbi szólás: „*Bűn büntetlenül nem marad. A gaztettet a gonosz hiába takarja, a kakas is kiszólja, a tyúk is kikaparja.*”⁴³ Az elkövetett normasértésért tehát előbb vagy utóbb bűnhődni kellett. A közvélemény-büntetés kitöltését követően azonban az egyén számára lehetőség nyílt arra, hogy visszatérjen a közösségbe, annak ismét teljes jogú tagjává válhatott – amennyiben követte érték- és szokásrendjét –, gazdaként, esküdtként vagy akár bíróként szolgálhatta annak érdekeit.

---

⁴³ Vő Gabriella: *Igaz ember igazat szól. – Közmondások a romániai magyar folklórból.* Bucuresti, 1989.

Hírek a börtönvilágból

Új büntetőintézet nyílt Spanyolországban

A navarrai Norte II. intézet 2012. június 5-én nyitotta meg kapuit. Az új börtön maximális befogadóképessége ezer fő. Az épületkomplexum átadása egy hónapot késett, és az elítéltek átszállítása is csak fokozatosan valósulhat meg. Elsősorban a pamplonai San Juan büntetőintézetből helyeznek át fogvatartottakat.

A projektet Jorge Fernández Díaz belügyminiszter felügyeli, aki elégedett az építkezéssel. A Büntetés-végrehajtás Általános Titkársága 45 főt irányított Pamplonába, hogy az intézet munkája zökkenőmentes legyen, így a börtönszemélyzet létszáma elérte a 140 főt, de további toborzásra van szükség.

Forrás: La inauguración de la cárcel de Pamplona se retrasa al 5 de junio por la agenda del ministro. Noticias de Navarra, 2012. 05. 09.

Észak-írországi építési tervek

A legújabb tervek szerint 2018-ig bezárják Észak-Írország második legnagyobb büntetés-végrehajtási intézetét, a HMP Magilligant. A nagy-britanniai börtönök állapotfelméréséről szóló jelentés a jelenleg is működő intézet közelében javasolja egy új, közepes biztonsági fokozatú börtön felépítését az elkövetkező 6 évben. Ez a beruházás 250 millió angol font (kb. 90 milliárd forint) értékű lenne.

David Ford igazságügy-miniszter úgy látja, hogy a régióknak szüksége van a kor követelményeinek megfelelő új intézetre. A Limavady város közelében lévő HMP Magilligant még 1972-ben nyitották meg, jelenleg 452 fogvatartott tölti itt büntetését. A terület gazdaságilag és logisztikailag is kedvező egy büntetés-végrehajtási intézet üzemeltetése szempontjából.

Forrás: Magilligan Prison to close by 2018. UTV News, 2012. 04. 23.

Elégedetlen börtönszemélyzet Olaszországban

Az OSAPP (Börtönszemélyzet Autonóm Szakszervezete) jelentése szerint az olaszországi börtönszemélyzet elégedetlen a munkavégzés körülményeivel. Az utóbbi 10 évben megoldatlanul maradt a létszám emelésének, a biztonság növelésének és a munkakörülmények javításának a kérdése. Minden tartományban szükség lenne nemcsak a férfi, hanem a női fegyőrök létszámának a bővítésére is.

Domenico Mastrulli, az OSAPP általános titkára kiemelte, hogy egyre sürgősebbé vált az intézetek körkörös védelmi rendszerének megerősítése és a technikai újdonságok bevezetése.

Forrás: Silvia Dipinto: Guardie carcerarie, Non ci sono soldi e si lavora senza divisa. BariSera, 2012. 05. 11.

Egészségügyi felmérés Ausztráliában

Egy, a dél-ausztráliai börtön-egészségügyi szolgálat működéséről szóló független jelentés 26 pontban foglalja össze ajánlásait. Dr. Martin Dooland, az Adelaide Központi Egészségügyi Szolgálat munkatársa kiemelte, hogy a legnagyobb gondot továbbra is a drog- és alkoholfüggők, valamint a mentális problémákkal küzdő elítéltek kezelése jelenti. 2012 végére talán megteremtődnek a feltételek, hogy a fent említett fogvatartottak számára új programokat indítsanak.

2011-ben a börtönrendszerben már komoly orvoshiány mutatkozott, amit azóta sem sikerült megoldani elsősorban finanszírozási nehézségek miatt.

Forrás: Ian Waldie: Prison health report released. ABC Net News, 2012. 05. 24.

Kifogások a németországi intézetekkel szemben

Az NSVF (Die Nationale Stelle zur Verhütung von Folter – Nemzeti Hivatal a Kínzás Megakadályozásáért) 2008 óta figyeli a németországi büntetés-végrehajtási intézetek állapotát és az elítéltek elhelyezési körülményeit. Gyakori bírálat tárgya, hogy a fogvatartottak még az illemhelyen is megfigyelés alatt állnak, video- vagy térfelügyelő kamerákkal ellenőrzik őket. A szervezet követeli, hogy takarják el a toaletsarkot a videofelvételen. A szakemberek a cellákat számos büntetés-végrehajtási intézetben túl kicsinek vagy zsúfoltnak minősítették. Kifogásolták azt is, hogy az elítéltek elhelyezése gyakran sötét és friss levegőtől elzárt helyen történik.

Az elkészült 2010/2011. évi jelentés az észak-rajna-vesztfáliai Lippstadtban található pszichiátriai klinikán is talált kifogásolható körülményeket. A szakértők a kezelést végző személyzet szakmai felkészültségét is bírálták.

Forrás: Ansprüche auf deutsche Gefängnisse. Westfälischer Anzeiger, 2012. 02. 03.

Demencia az USA börtöneiben

A szakemberek sokszor mutattak rá arra a problémára, hogy a börtönpopuláció növekedése és a szabadságvesztés-büntetések hossza növeli annak az esélyét is, hogy a börtönök falai között egyre több lesz az időskori elbutulástól szenvedő fogvatartott.

A Human Rights Watch statisztikai adatbázisa azt mutatja, hogy 1995 és 2010 között az 55 éves vagy az ennél idősebb fogvatartottak létszámnövekedése 282%-os, míg a teljes börtönnépesség növekedése 42%-os arányt mutat. Nincs hivatalos adat ugyanakkor arra vonatkozóan, hogy az elítéltek hány százaléka szenved demenciától.

A gerontológus szakemberek úgy látják, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben kétszer-háromszor nagyobb arányban fordul elő a demencia, mint a „kinti” lakosság körében. Egyéb megbetegedések is – mint például a magas vérnyomás, depresszió, cukorbetegség – nagyobb százalékban jelennek meg a börtönökben. A nehezebben mozgó és cselekvő, demenciától szenvedő elítélt a környezetével is gyakrabban kerül konfliktusba.

A Human Rights Watch tanulmánya rámutatott arra is, hogy az idős elítéltek eltartási költsége a fiatalok elszállásolási költségének háromszorosa vagy akár kilencszerese lehet. Egy elítélt éves egészségügyi ellátási költsége 5 500 US dollár (kb. 1,2 millió forint), viszont az 55-59 éves korosztály esetében 11 000 US dollár (kb. 2,5 millió forint), a 80 évesek vagy az ennél idősebbek esetében 40 000 US dollár (kb. 9 millió forint) is lehet.

2010-ben több mint 35 millió embert érintett világszerte az Alzheimer-kór vagy az elbutulás más formája, amelyre a „kinti” lakosság körében is kevesen kapnak kezelést. Az Alzheimer-kórra, a szellemi leépülés leggyakoribb okára, valamint az agyi erek lerakódása miatti vaszkuláris demenciára alig van kezelési lehetőség. Gyógyszerekkel időlegesen enyhíthetik a tünetek egy részét, ám a páciensek végül elvesztik emlékezetüket, tájékozódási képességüket és a világ megértésének képességét, végül magukról sem tudnak gondoskodni. A betegségnek tehát valódi gyógymódja nincs.

Forrás: Dementia behind bars. New York Times, 2012. 03. 12.

Spanyol kezelési módszer az ír büntetés-végrehajtásban

Az írországi börtönrendszer problémáinak egy részét megoldhatná az Ashoka Írország támogatásával megvalósuló, Faustino Garcia Zapico vállalkozó által megálmodott UTE (Terápiás és Oktatási Egység) működtetése az ír börtönökben.

Az UTE, amely 1992-ben azzal a céllal jött létre Spanyolországban, hogy felmérje a kábítószerfüggő elítéltek speciális igényeit, a börtönrendszeren belül olyan környezetet kíván teremteni, ami pozitív változást eredményezhet az elítéltek számára. A program a börtönszemélyzet mellett terápiás szakembereket is alkalmaz. Az Oviedo Egyetem Pszichológiai Kara felmérést készített az UTE-program eredményességéről. A kezdeményezésben részt vevők esetében a visszaesési ráta 65%-ról 26%-ra csökkent.

Garcia Zapico a Wheatfield büntetés-végrehajtási intézetben tett látogatást, hogy információt gyűjtsön az írországi kezdeményezés elindításához. Az Ashoka Írország 2007 óta működő civil szervezet. Támogatja az időseket, mozgássérülteket, szeretné elérni az oktatás ingyenessé tételét világszerte, továbbá kiáll az afrikai éhezés megállításáért, és keresi az élelmiszertermelők támogatási lehetőségeit.

A Garcia Zapico-féle program stratégiai alapeleme a börtönszemélyzet és az elítélt közötti kiegyensúlyozott kapcsolat létrehozása. A börtönszemélyzet nemcsak a rend és a biztonság fenntartásáért felel, hanem oktató és segítő szerepkört is felvállal az UTE rendszerében. A szakemberek a projekt keretében minden egyes elítélt számára személyre szabott célokat fogalmaznak meg. Minden nap az adott börtön két alkalmazottja 15 elítélt számára konzultációt tart. Ennek keretében megbeszélik a múltbeli problémákat, amelyek kihatnak a jelenre és akár a jövőre is. Kiemelten foglalkoznak az agresszív viselkedés okaival. A korábbi kezdeményezésekhez képest új elem, hogy a cellatársak egymás helytelen magatartásáért is felelnek.

A tárgyalások eredményeképpen az ír börtön a spanyolországi villabonai intézetbe küld néhány szakembert, hogy tapasztalatot gyűjtsenek az UTE-program megvalósításához.

Forrás: A values based prison system: Spanish delegate visits Wheatfield Prison. Change Nation, 2012. 04. 03.

Sok ausztráliai intézet küzd a hepatitisz C fertőzéssel

A Canberra büntetőintézet elítélteinek a 40%-a hepatitisz C vírussal fertőzött. A szakemberek egy önkéntes tesztprogram segítségével állapították meg az előbbi értéket. A tűcsereprogram csak lassan terjed az ausztráliai büntetés-végrehajlási intézetekben, így évek óta egyre nagyobb teret nyer a hepatitisz C fertőzés.

Dr. Alex Wodak, a St. Vincent Kórház drogambulanciás részlegének vezetője a rendelkezésre álló statisztikák alapján más problémára is felhívta a figyelmet: úgy látja, hogy az ausztráliai börtönpopuláció 25%-a intravénás drogokkal él. Dr. Wodak szerint ez az arány is aggasztó a HIV-vírus terjedése szempontjából.

Forrás: Australian prisons in danger of hepatitis C and HIV. 2012. 03. 05.

A szexuális bűnelkövetők kezelése Utah államban

Utah államban a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetői speciális kezelést igényelnének. A feltételesen szabadlábra helyezettük körében végzett vizsgálat kimutatta, hogy 1996-tól napjainkig nem sokat változott ezen elkövetők helyzete és kezelése. Megállapítást nyert, hogy a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetőinek populációja 150%-kal megnőtt, ami Utah börtönnépességén belül 1/3-os arányt tesz ki.

Ezek az elkövetők általában nem fejezik be a kezelést és nem hajlandók speciális programokban részt venni. A speciális programok nélkül a visszaesési kockázat nő. Az általuk elkövetett bűncselekmény lényegi eleme az erőszak, azaz a tettleges agresszió. Feltételezhetően az elítéltek ezen csoportja nagyobb eséllyel követ el (szexuális) abúzust a többi fogvatartott ellen.

Egy felmérésből kiderül, hogy a szexuális elkövetők alacsony szocio-ökonomiai státusszal rendelkeznek. A szociálterápiás program a kezelésük fontos része. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szexuális bűncselekmények elkövetőit személyiségvizsgálat alá vetik, ami után a szakemberek személyre szabott programot tudnak kialakítani. Egyes kezelési módszerek csökkenthetik a szexuális bűnelkövetők visszaesését. Erre a terápiás módszerre példa a helyes gondolatsorok tudatosítása.

A bűncselekmény elkövetésének a háttérében általában az elkövetők alacsony önbecsülése áll, ami helytelen gondolatátársításokkal egészül ki. A kognitív magatartásterápia ezeket a torz gondolatátársításokat igyekszik leküzdeni. A fogvatartottak a csoportos foglalkozásokon a hasonló problémák feltárásával és a megoldás keresésével egymást erősítik. A kezelés befejezése után lényeges lenne a nyomon követés minél hatékonyabb alkalmazása is.

Forrás: Nate Carlisle: Utah inmates staying in prison longer than in past. Salt Lake Tribune, 2012. 05. 20.

Új erőszakkezelő program

Esther López Zafra, a Jaéni Egyetem Pszichológia Tanszékének vezetője és Noelia Rodríguez Espartal új értekezése a börtönökben megjelenő erőszakról és annak kezeléséről szól.

Az emocionális intelligenciára támaszkodó erőszakkezelő program kidolgozásától nagy eredményeket vár a két szakember. Az új terápia a korábbi módszerektől eltér. A Jaén II. büntetés-végrehajtási intézetben 2 év alatt dolgozták ki a program alapjait. Úgy vélik, hogy a nőekkel szembeni erőszak visszaszorítható ezzel a kezdeményezéssel.

Forrás: Una tesis definiendo programas basados en inteligencia emocional para presos por violencia de género. Eurpoa Press, 2012. 05. 09.

Változások az angliai és walesi börtöniparban

Kenneth Clarke igazságügy-miniszter bejelentette, hogy a börtönipari tevékenység a ONE3ONE Solutions nevű szervezet segítségével megújul, és ezáltal az elítéltek munkalehetőségei kiszélesednek. 2021-ig az éves bevételeket 130 millió angol fontra (kb. 47 milliárd forint) szeretnék növelni.

A ONE3ONE Solutions nemcsak az állami, de a magánbörtönökben is szerephez jut majd, sokféle új lehetőséget nyújtva a fogvatartottaknak a rehabilitáció területén. A ONE3ONE Angliában és Walesban 131 településen szolgáltat munkalehetőséget a fogvatartottaknak. Megjelenik a textiliparban, a nyomdászatban, a mosodai szolgáltatás, a faipari munka és a bútorgyártás terén. A projekt több mint 450 komplexumban több tízezer főt foglalkoztat.

Forrás: Solutions what they can offer. Independent, 2012. 05. 24.

Ellenőrzést tartottak egy skót magánbörtönben

A börtönfelügyelőség néhány területen elmarasztalta a HMP Kilmarnockot, Skócia első magánbörtönét. A vizsgálatot vezető Hugh Monro hiányosságokat talált a munkavégzés és az oktatási részleg működése terén.

Az ellenőrzés során a szakemberek túlságosan kevés fogvatartottat találtak a munkahelyekben, sokan a résztvevők közül a munkaidőt is pihenésre használták. A börtönben tett látogatás napján csak 200 fő dolgozott. Az oktatási részleg sem működött elég hatékonyan, a fogvatartottaknak csupán 22%-a iratkozott be valamilyen tanfolyamra. Az ellenőrzés napján 139 fő vett részt valamilyen képzésben. A jelentés javaslatot tett új szakmunkásképző tanfolyamok indítására is.

A szakmai ellenőrök az egészségügyi ellátást jó színvonalúnak értékelték, hatékonynak találták a fogászati ellenőrzést, az alkoholfogyasztásról és dohányzásról leszoktató programokat és a mentális betegségek kezelését, a börtönszemélyzetet pedig lelkiismeretes munkaerőként jellemezték.

Forrás: Scotland's first private prison has been criticised by inspectors. StoNews, 2012. 03. 01.

Karbantartást végző andalúziai elítéltek

Jaén büntetés-végrehajtási intézetének elítéltejei a város karbantartási munkálataiban is részt fognak vállalni. Az önkormányzat és a börtön vezetősége még a részletek kidolgozásáról tárgyal. José E. Fernández de Moya polgármester és Juan Antonio Marín börtönigazgató rövid időn belül szeretnék megvalósítani a tervet. A közösségért végzett munka – az elképzelések szerint – a közterületen elhelyezett lámpák megtisztításából és lefestéséből áll. Az elvégzett munkáért cserébe a börtön kérésére az önkormányzat növényeket telepít az intézet azon részére, ahol az elítéltek a hozzátartozóikat fogadják.

Forrás: Internos de la prisión de Jaen harán tareas de mantenimiento urbano. 2012. 05. 21.

Szakképzés egy dél-angliai intézetben

A Timpson Akadémia nevű szakképző központ a goudhursti HMP Blantyre House intézetben a női és férfi elítéltek számára egyaránt új képzéseket biztosít. A cipő- és ékszerjavítás, a gravírozás, fotókidolgozás, poszternyomtatás, kulcsmásolás a fogvatartottak későbbi megélhetése szempontjából fontos munkák. Crispin Blunt, büntetés-végrehajtásért felelős államtitkár kiemelte, hogy a tanfolyam elvégzése után a fogvatartottak bizonyítványt is kapnak. A 13 hetes tanfolyam befejezése után a képzés néhány szabadult résztvevője munkához is juthat valamelyik Timpson üzletben.

Forrás: Timpson Academy next to Blantyre prison aims to stop reoffending. KentNews, 2012. 05. 04.

Újjáépítésben részt vevő olaszországi elítéltek

Az észak-olaszországi Emilia-Romagna tartományban a fogvatartottak is részt vettek a földrengés okozta károk elhárításában és az újjáépítésben. Az említett területen például 50 templom rongálódott meg. A földrengés okozta károk kijavítására a Vatikán 25 ezer eurót (kb. 7 millió forintot) különített el. Paola Severino igazságügy-miniszter a bolognai Dozza intézetben tett látogatása után kiemelte, hogy a társadalomra veszélytelen fogvatartottak hasznos segítséget nyújthatnának az újjáépítési munkálatok során.

A szakértők szerint ugyanakkor csak kevés elítélt alkalmas a renoválásban való részvételre. Nehézséget jelent az elítéltek toborozása során, hogy például a Dozza intézet fogvatartottjai közül 246 fő kábítószerfüggő, 101 elítélt a magas biztonsági fokozatú szárnyban van elhelyezve, 57%-uk pedig EU-tagállamon kívüli állampolgársággal rendelkezik.

Forrás: Il terremoto in Emilia, Severino: i detenuti per la ricostruzione. Il Messaggero, 2012. 06. 04.

Környezetvédelmi díjat nyert egy új-zélandi börtönfarm

Az Otago büntetőközpont az intézet farmján végzett munkájáért környezetvédelmi díjat nyert.

A farm egy 120 hektáros területen helyezkedik el, ahol 340 tehenet tartanak.

Ezen állatok gondozása révén a börtön nagy tejhozamra tesz szert. A tejtermelésnek nagy tere van az országban. Becslések szerint tavaly Új-Zélandon a tejhasznú tehén- és üszőállomány 3%-kal bővült. Az ország tejtermelése 5%-kal nőhet a 2011/2012. gazdasági évben.

Roger Leslie, az elítéltek foglalkoztatásáért felelős igazgató a díjat nagy előrelépésnek tartja. Az elismerést csak az kaphatta meg, aki a víz- és energiafelhasználás leghatékonyabb szintjét érte el. Naponta átlagosan 10-16 elítélt vesz részt a farm munkájában.

A tejtermelési prognózisok szerint az USA-ban 11%-os, Új-Zélandon 18,5%-os növekedés várható 2010 és 2019 között. Ugyancsak emelkedhet Ausztrália tejtermelése, így a 2009/2010-es 5%-os csökkenés után az ottani tejgazdaság stabilizálódása várható.

Forrás: Winning results in Otago. New Zealand Herald, 2012. 03. 02.

„Zöld börtönök” Ohio államban

Az „Ohio Zöld Börtönök” projekt alapvetően arra tanítja a fogvatartottakat, hogyan lehet költségkímélő módon gazdálkodni. A közműdíjak rohamos emelkedésével egyre nagyobb luxust jelent az ivóvíz-minőségű vezetékes víz többféle célra, például öntözésre történő felhasználása. Ohio államban a börtönpopuláció által elfogyasztott élelmiszer egy része gyakran származik az intézet irányítása alatt álló farmról. A megművelt földterületen az elítéltek gyengébb minőségű vízzel öntözik a növényeket.

A klímaváltozás hatására egyre szélsőségesebb csapadékeloszlással kell számolnunk, szükség van a csapadékvíz – legalább egy részének – visszatartására. A „zöld börtönök” az esővizet olyan tevékenységek végzésére is használják (mint pl. takarítás, mosás, WC-öblítés), amelyek nem igényelnek ivóvíz-minőségű vizet.

A „zöld börtönök” nem elhanyagolható társadalmi haszna, hogy a fogvatartottak megismerik az új környezetgazdálkodási módszereket és a szabadságukat követően is alkalmazzák azokat.

Forrás: Green prisons in Ohio. Onn News, 2012. 04. 23.

Informatikai képzés Spanyolországban

A Caixa Alapítvány Andalúziában új program beindításával foglalkozik. A „CiberCaixa Együttműködés” az elítéltek informatikai képzését kívánja támogatni.

Az új technológiák oktatásáról szóló bemutatón Juan Reguer, a Caixa Alapítvány déli területi igazgatója, Josep Ollé, a Társadalmi Cselekvés Alapítvány területi igazgatója, továbbá María José Castro, az Egészségügyi és Jóléti Minisztérium Tanácsának igazgatója, valamint Asunción Muriel, a büntetés-végrehajtás általános aligazgatóságának területi felelős vezetője és Ana Isabel Martín, a Sevilla I. büntetőközpont igazgatója vettek részt.

A Caixa Alapítvány és a Belügyminisztérium által jóváhagyott megállapodás keretében 6 büntetés-végrehajtási intézetben kerül sor a kezdeményezés beindítására. A Sevilla I. büntetőintézetben a „CiberCaixa” program 12 számítástechnikai egységgel indul, amely a számítógépen kívül a nyomtatót, szkennert és a projektort is magába foglalja. Az Andalúzia Informatikai Szövetség önkéntesei fogják oktatni a 150 jelentkezőt.

Forrás: Obra Social La Caixa inicia un proyecto de informática para presos. Noticias Bancarias, 2012. 05. 27.

Sportolási lehetőségek egy ugandai börtönben

A Kasangati büntetés-végrehajtási intézet Uganda fővárosa, Kampala legnagyobb börtöne, amely férfiakat és nőket egyaránt fogva tart. Az intézet két részlege támogatásban részesült az Afrika Börtön Projekt keretében. A segítségnyújtás a sportolási lehetőségek biztosítását és finanszírozását jelenti.

Eddig pénzügyi nehézségek miatt nem volt lehetőség a börtönben a labdajátékok gyakorlására. A női elítéltek többek között labdákat, kosárlabda-hálókat, mezeket, a férfiak pedig a beltéri sportoláshoz szükséges sportszereket kaptak.

Forrás: Juliet Naturinda: Africa prison sports activity. APP News, 2012. 06. 11.

Sportnapok egy romániai bv. intézetben

A gherlai (szamosújvári) büntetés-végrehajtási intézetben lábtenisz-bajnokságot rendeztek a börtön által szervezett sportnapok alkalmából. A versenyen öt csapat mérte össze tudását: a világbajnok C. S. Victory, két helyi csapat és két csapat a börtönből. A kolozsvári Megyei Ifjúsági és Sport Igazgatóság képviselői is jelen voltak a torna mérkőzésein.

Gherlán a gyakorlatban is alkalmazzák az Európai Börtönszabályok azon ajánlását, mely szerint fontos, hogy börtönök kapcsolatokat építsenek ki és tartsanak fenn a civil társadalommal.

Forrás: Răzvan Căucean: Competiție de fotbal-tenis în Penitenciarul Gherla. Ziuadecluj, 2012. 05. 25.

Börtön és színház

Az olasz börtönökben nagy hagyománya van a színészmesterség tanulásának, gyakorlásának. A velencei Giudecca büntetőintézet női elítéltejei a „Passi sospesi” színházműhelyben, a padovai Volterra férfibörtön fogvatartottjai a „La fortezza” körben készültek fel a színházi előadásaikra. A velencei intézetben Euripidész: Trójai nők című színdarabját adták elő, a padovai börtönben pedig a „Hamlice” című darabot, amely Shakespeare Hamletjét és Lewis Carroll Alice Csodaországban című regényét ötvözi sajátos módon.

Forrás: Caterina Barone: Quando a recitare è il carcere. Corriere del Veneto, 2012. 05. 10.

Zenével a jobb közérzetért és mentális egészségért

2012 áprilisában a HMP Birmingham büntetőintézetben fellépett a Kidderminster férfikórus. Az előadás célja elsősorban az volt, hogy felkeltsék a fogvatartottak figyelmét a zene és az éneklés iránt. A börtön vezetősége megfelelő számú jelentkező esetén teret enged zenés foglalkozásoknak is.

A szakemberek jelenleg csak találgatni tudják, hogy az éneklés milyen fiziológiai változásokat eredményez, illetve azok miként hatnak a betegségekre. A megfigyelések azt mutatják, hogy a kórustagok jobb légzésről, csökkenő tüdőproblémákról és az alvási légzésszünet javulásáról számoltak be. A londoni Royal Brompton Kórház tüdőorvosa, Nicholas Hopkinson azonban hangsúlyozta, hogy az éneklés nem tudja visszafordítani a krónikus obstruktív légúti betegség okozta tüdőkárosodást – ami gyakori a krónikus dohányzók körében –, de ennek ellenére segíthet megtanítani a pácienseknek, hogy miként kontrollálják légzésüket.

A Mental Health and Social Inclusion című folyóirat egyik tavalyi számában közölt tanulmányában Stephen Clift és Ian Morrison egy mentális egészségügyi problémákkal küzdő páciensek alkotta kórusról írt. Egy év közös éneklés után a résztvevők 60%-a kevesebb szorongásról számolt be, és sokan közülük legyőzték a klinikai depresszió tüneteit.

Az angliai börtönök közül a HMP Birmingham az elsők között került át a magánszektorba. A börtön vezetősége nyitott mindenféle új kezdeményezésre, ami által a fogvatartottak szabadulás utáni esélyei javulhatnak. Mivel az elítéltek között sok a krónikus dohányzó és szorongó személy, így a fenti kezdeményezésnek mindenképpen lenne tere.

Forrás: Male Choir performs at HMP Birmingham. BBCNews, 2012. 04. 07.

Könyv a börtönről – gyerekeknek

Az Ausztráliai Börtön Alapítvány közreműködésével készült el az a kiadvány, amely kifejezetten gyermekeknek magyarázza el a büntetés-végrehajtás és a szabadságvesztés- büntetések rendszerét. A könyv megkönnyíti a szülők helyzetét akkor, amikor egy családtag börtönbe kerül. Egy kisgyermekben sokféle kérdés merülhet fel, amire a szülők és más hozzátartozók információ hiányában nem tudnak válaszolni. A kiadvány könnyen érthető, olvasni már tudó gyerekek egyedül is forgathatják, a kisebbekkel pedig a könyv egy-egy témaköréről lehet beszélgetni.

Forrás: Book about the prisons. Australia Prison Foundation News, 2012. 05. 12.

Rekordszámú látogató a Stasi-börtönben

Több mint tízezerrel többen voltak kíváncsiak a Stasi-börtönre, mint 2010-ben. A Stasi áldozatainak emléket állító berlini múzeumot 2004-ben hozták létre, azóta mintegy 2,4 millióan ismerték meg a helyet. A külföldi látogatók száma is folyamatosan növekszik.

Az érdeklődők megtekinthetik az eredeti állapotukban megmaradt cellákat és kihallgató szobákat. Jelenleg átépítik az emlékhelyet: az egykori raktár-csarnokban kiállítótermet rendeznek be, továbbá modern látogatóközpontot, új rendezvény- és szemináriumtermet, valamint könyvesboltot és kávézót alakítanak ki.

Az ország és a tartomány 16 millió eurót (kb. 4 milliárd forintot) fordít a fenti projekt megvalósítására, amelyből 3 millió eurót (kb. 876 millió forintot) közvetlenül a kiállításokra kell költeni. A tervek szerint az átalakítások 2013 elejére fejeződnek be.

Forrás: Stasimuseum Berlin. Berliner Zeitung, 2012. 05. 10.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2012. április 1-jétől június 30-áig)

ÁPRILIS 10.

A szlovákiai Hrnčiarovce nad Parnou büntetés-végrehajtási intézet dolgozóinak hatfős csoportja szakmai célú intézetlátogatáson vett részt a Márianosztrai Fegyház és Börtönben.

ÁPRILIS 11.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2012. évi országos terepfutó bajnokságát 31 bv. szerv közel hatszáz versenyzőjének részvételével. A verseny első helyezettje a Fővárosi Bv. Intézet csapata lett.

ÁPRILIS 12.

A Veszprém Megyei Bv. Intézetben a Magyar Börtönügyi Társaság biztonsági szekciója tartott kihelyezett ülést, amelyen a műveleti csoporttal kapcsolatos szakutasításban, valamint a szolgálati kutyákról szóló szakutasításban foglaltak végrehajtásának tapasztalatait tárgyalták meg. Ezt követően a szekcióülés résztvevői megtekintették az intézetet.

A Somogy Megyei Bv. Intézetben szakmai napot tartottak a Legfőbb Ügyészség Bv. Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztályának helyettes vezetője, illetve a bün-

tesés-végrehajtás munkájában érintett Somogy megyei igazságszolgálati szervek képviselőinek részvételével.

ÁPRILIS 17.

A Belügyminisztérium márványtermében rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2011. évi tevékenységét értékelő és a 2012. év főbb

feladatait meghatározó értekezletét. Az értekezleten részt vett Kulcsár József országgyűlési képviselő, jelen voltak a Belügyminisztérium vezető munkatársai, valamint a társszervek képviselői. A szervezet 2011. évi tevékenységéről Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok tartott beszámolót, ezt követően dr. Pintér Sándor belügyminiszter értékelte a tavalyi év munkáját, és meghatározta az idei év fő feladatait. A rendezvényt követő állófogadáson dr. Kökényesi Antal ny. bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás korábbi országos parancsnoka mondott pohárköszöntőt.

A Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet székesfehérvári objektumában a Fejér megyében működő speciális vagy ahhoz hasonló feladatokat ellátó csoportok részére rendeztek kiképzési napot. A gyakorlaton a Fővárosi Bv.

Intézet, a Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet műveleti csoportjai, valamint a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság, illetve NAV Közép-dunántúli Regionális Vám- és Pénzügyőri Főigazgatóságának képviselői vettek részt.

ÁPRILIS 18.

„A társadalomba való visszavezetés gyakorlati kérdései a büntetés végrehajtásban, a mentálhigiéné és a nevelés-oktatás eszközeivel” címmel tartottak konferenciát a Pálhalmi Országos Bv. Intézet kultúrtermében. A konferencia fővédnöke Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás megbízott országos parancsnoka volt.

ÁPRILIS 23.

A Budapesti Fegyház és Börtön fogvatartottjainak képzőművészeti alkotásaiból nyílt kiállítás a Kőrösi Csoma Sándor Kőbányai Kulturális Központban. A művelődési központ nevében Joós Tamás, az intézmény igazgatója köszöntötte a megnyitó résztvevőit, majd Mészáros László bv. dandártábornok, a Budapesti Fegyház és Börtön parancsnoka és Csóti András bv. vezérőrnagy, az büntetés-végrehajtás első számú vezetője mondott megnyitó beszédet.

ÁPRILIS 24.

„Emberarcú igazságszolgáltatás? – Alapvető jogok kint és bent” címmel rendeztek konferenciát és sajtótájékoztatót a fogvatartottak jogainak érvényesüléséről. Dr. Szabó Máté, az alapvető jogok biztosának köszöntőjét követően dr. Répássy Róbert, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium államtitkára tartott előadást, ismertetve a kormányzat álláspontját és a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósításának lépéseit. A sajtótájékoztatót követően

dr. Felkai László, a Belügyminisztérium közigazgatási államtitkára, a Bel-

ügyi Tudományos Tanács elnöke az ombudsmannal történő együttműködés gyakorlati kérdéseit vázolta fel.

MÁJUS 4.

Dr. Pintér Sándor belügyminiszter anyák napja alkalmából elismerését és köszönetét fejezte ki a rendvédelmi szerveknél dolgozó édesanyáknak, közöttük a büntetés-végrehajtás nyolc, nagycsaládos munkatársának. A büntetés-végrehajtási szervezet nevében Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok köszöntötte az édesanyákat.

MÁJUS 9.

A III. Zárt ajtók – nyitott lelkek konferenciát rendezték meg a tököli Fiatalkorúak Bv. Intézetében mintegy 120 fő részvételével. A rendezvényt Tóth Tamás bv. ezredes, az intézet igazgatója nyitotta meg. A tanácskozás délelőttjén előadások hangzottak el, ezután intézetlátogatásra nyílt lehetőség. Délután szekciósülések keretében folytatódott a konferencia programja, amely a szakemberek kerekasztal-beszélgetésével fejeződött be.

MÁJUS 9-10.

Disszeminációs rendezvényt szerveztek Balatonvilágoson a TÁMOP 5.6.2-10/1-2010-0001 kiemelt projekt keretében. A projekt célja a fogvatartottak több

szakaszos társadalmi reintegrációja, három régióban tizenegy bv. intézet kapcsolódott be a megvalósításba. A rendezvény gyakorlati munkáját megelőzően a Belügyminisztérium részéről Tóth Judit főosztályvezető köszöntötte a résztvevőket, majd Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás megbízott országos parancsnoka értékelte a program eddigi eredményeit.

MÁJUS 10-11.

A Győrben megtartott idei, VII. Öt Templom Fesztiválnak két börtönügyi vonatkozása is volt. „Bűn, erőszak, felelősség” címmel rendeztek kétnapos műhelykonferenciát a helyi Evangélikus Szeretetház dísztermében, a konferencia egyik előadója a Győr-Sopron-Moson Megyei Bv. Intézet börtönlelkésze, Jánosa Attila volt, továbbá május 11-én nyitották meg „Az ismeretlen börtön” című, a győri bv. intézet történetét bemutató kiállítást.

MÁJUS 11.

A Magyar Kriminológiai Társaság, valamint az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tanszék szervezésében tartották meg a „Kontroll és jogkövetés” című konferenciát

az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A plenáris ülést követően a konferencia szekcióülésekkel folytatódott. A büntetés-végrehajtás tevékenységé-

hez kapcsolódó workshop keretében négy előadás hangzott el, valamint megalakult a Magyar Kriminológiai Társaság Büntetés-végrehajtási Szekciója, amelynek társelnökeivé dr. Kiszely Pál bv. dandártábornokot, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokát és dr. Fliegauf Gergely PhD, bv. alezredest, az NKE Rendészettudományi Kar Bv. Tanszék főiskolai docensét választották.

Ünnepélyes keretek között adták át a Váci Fegyház és Börtön felújított személybejárati kapuját és a személyi állomány megújult öltözőjét. A felújítás során – többek között – korszerű biztonságtechnikai eszközökkel látták el a be- és kiléptető helyiséget, illetve korszerűsítették a zuhanyzókat és energiatakarékos lámpatesteket szereltek fel a 250 fős öltözőben.

MÁJUS 13-16.

Nyolcadik alkalommal rendezték meg a Közép-európai Büntetés-végrehajtási Szervezetek Konferenciáját a horvátországi Pulában hét ország delegációjának részvételével. Hazánkat Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás megbízott országos parancsnoka és Radvánszki András bv. százados, a BVOP Koordinációs Főosztályának vezetője képviselte. A konferencia ezúttal a minden közép-európai ország bv. intézeteit szinte egyformán érintő zsúfoltságra, az ehhez kapcsolódó szakmai feladatokra, továbbá a kölcsönös információcserére fókuszált.

MÁJUS 15.

A Magyar Börtönügyi Társaság, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa közös szakmai konferenciáját tartották meg „Új gyakorlatok és kihívások a bünte-

tés-végrehajtásban” címmel a Miskolci Egyetemen. A konferenciát prof. dr. Szabó Miklós, egyetemi tanár, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi

Karának dékánja nyitotta meg, majd hat előadás hangzott el az északkelet-magyarországi régió büntetés-végrehajtási intézeteinek munkájáról. A tanácskozás levezető elnöke dr. Pallo József PhD, bv. ezredes, a BVOP Titkársági és Jogi Főosztályának vezetője, a Bv. Tudományos Tanácsának megbízott elnöke volt.

MÁJUS 16.

A Bv. Szervezet Továbbképzési és Rehabilitációs Központjában rendezték meg a fegyelmi és nyomozótisztek továbbképzését, amelyen előadást tartott – többek között – dr. Hegedűs Antal dandártábornok, címzetes fellebbviteli főügyész, a főügyész megbízott katonai helyettese.

MÁJUS 16-17.

Az ORFK Dunakeszi Oktatási Központ az idén is nyílt napot szervezett, május 16-án az óvodás és alsó tagozatos, május 17-én pedig a felsős diákok részére. A rendezvényen a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan részt vett a Fővárosi Bv. Intézet, amely fegyverzeti és fegyverzet-technikai eszközeivel, rabszállító autóival és a Műveleti Osztály bemutatóival színesítette a programot.

MÁJUS 17.

Az Állampusztai Országos Bv. Műveleti Csoportja és az intézet kutyavezetői bűnmegelőzési célú bemutatót tartottak a Kecskeméti Humán Középiskola, Szakiskola és Kollégium felkérésére. Az interaktív bemutató során a résztvevők megismerkedhettek a büntetés-végrehajtási tevékenység munkaeszközeivel is.

MÁJUS 19.

A Politikai Elítéltek Közössége szentmisével egybekötött koszorúzási ünnepséget rendezett a Kalocsai Fegyház és Börtönben, amelyen részt vett és ünnepi beszédet mondott dr. Boross Péter volt miniszterelnök, a Szabadságharcosokért Közalapítvány elnöke.

MÁJUS 19-20.

A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye részt vett a Magyar Nemzeti Múzeum által 17. alkalommal megrendezett Múzeumok Majálisa országos rendezvényen. A hétvége folyamán a látogatók rendhagyó tárlatvezetés kíséretében megtekinthették a múzeum XVI-XVII. századi anyagát, kipróbálhatták a kor büntetőeszközeit. A rendezvény során a sátoraljaújhelyi „Börtönmúzeum” kézhez kapta a tavalyi közönségdíjat.

MÁJUS 20.

A Szent István Egyetem és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság megállapodást kötött oktatási és tudományos együttműködésük érdekében. A megállapodást dr. Solti László akadémikus, rektor, Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás megbízott országos parancsnoka, valamint az egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi

Karának nevében dr. Villányi László egyetemi tanár, dékán írta alá.

MÁJUS 22.

A Kínai Népköztársaság igazságügy-minisztere, Wu Aiying asszony, az általa vezetett delegáció tagjai, valamint

a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium munkatársai a Fővárosi Bv. Intézet III. objektumában tettek látogatást. A vendégek fogadása után előadást tartott Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok és Schmehl János bv. dandártábornok, a Fővárosi Bv. Intézet parancsnoka. Ezt követően Wu Aiying miniszter asszony és kísérei megtekintették az intézetet.

MÁJUS 24.

Három sikeres pályázat jóvoltából négy év munka után megszépült a márianosztrai bv. intézet és környéke. A nagyszabású, közel ötszázmillió forintos beruházás átadási ünnepségét az intézet új konferenciatermében tartották meg. A rendezvényen részt vett Kulcsár József országgyűlési képviselő, dr. Varga Lajos segédpüspök, P. Bátor Péter Botond, a magyar pálos rend tartományfőnöke, valamint jelen voltak a környező települések polgármesterei és a társszervek képviselői. A büntetés-végrehajtási szervezetet Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok és Biczó László bv. dan-

dártábornok, a Márianosztrai Fegyház és Börtön parancsnoka képviselte.

A III. Zárt ajtók – nyitott lelkek rendezvény, a fiatalok bünelkövetőkkel foglalkozó szakemberek fórumának újabb konferencianapját tartották meg a tököli Fiatalok Bv. Intézetében 150 fő részvételével.

MÁJUS 25.

A Fővárosi Bv. Intézetben egészségmegőrző és környezetvédő napot rendeztek a személyi állomány számára. Az intézet dolgozói egészségügyi szűréseken, egészségmegőrzéssel és környezetvédelemmel kapcsolatos előadásokon, valamint véradáson vehettek részt. Az egészségügyi szűréseket

és vizsgálatokat a Magyar Vöröskereszt munkatársai végezték el.

A Márianosztrai Fegyház és Börtönben gyereknapi rendezvényt tartottak, amelyen a személyi állomány tagjai és hozzátartozóik – mintegy 260 fő – vettek részt.

MÁJUS 29. – JÚNIUS 1.

Magyar, olasz, román és szlovén büntetés-végrehajtási szakemberek és művészpédagógusok az Aradi Bv. Intézetben összegezték tapasztalataikat a börtönökben zajló alkotó tevékenységről. A négy ország egy-egy börtöne együttesen nyerte el részvételét két éve az Európai Unió Grundtvig Tanulási Kapcsolatok

pályázatán. A projektzáró konferenciát az aradi Hotel Centarban tartották, ahol beszámoltak a 2010 szeptembertől 2012 májusáig tartó „Művészetterápia a börtönökben” projekt eredményeiről. A rendezvény során a bv. intézetekben készült művészeti alkotásokból nyílt kiállítás az Aradi Nemzeti Színház aulájában, illetve az Aradi Bv. Intézet igazgatója és a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnoka együttműködési megállapodást írt alá.

MÁJUS 30.

A Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezésében rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2012. évi országos járóbajnokságát, amelyen 22 bv. szerv csapata, 66 fővel vett részt. A versenyen helyezést elért csapatok részére a díjakat Csóti András bv. vezérőrnagy,

megbízott országos parancsnok adta át. A bajnokság első helyezettje a Középdunántúli Országos Bv. Intézet székesfehérvári objektumának csapata lett.

MÁJUS 31.

Pintér Sándor belügyminiszter és Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok avatta fel a Középdunántúli Bv. Intézet baracscai börtönében épült új péküzemet.

Az Annamajori Kft. egyik, használaton kívüli szerelőcsarnokának átalakításával bővült a 23 éve alapított, ed-

dig csak a belső igények kielégítésére alkalmas péküzem kapacitása. A közel 240 millió forintos beruházás révén a péküzem – 25 fogvatartottnak biztosítva állandó munkát – alkalmassá vált műszakonként akár 10 ezer ember ellátására is. A létesítmény átadását követően a péksüteményeket hét bv. intézetbe szállítják, illetve – központi ellátás keretében – lehetőség nyílik a rendvédelmi és más állami szervek pékáruval történő kiszolgáltatására is.

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálat tartotta meg záró konferenciáját a „Tett program” kapcsán. Dr. Répássy Róbert, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium államtitkára, Kunfalvi Zoltán, a KIM Igazságügyi Szolgálatának főigazgatója, Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás megbízott országos parancsnoka és Szatmáry-Antal Tamás, a KIMISZ áldozatsegítő alprojekt koordinátora számolt be az uniós projekt különböző területeken elért eredményeiről.

Átadták az Szegedi Fegyház és Börtön két új napelemes rendszerét. A beruházás a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség KEOP-pályázata révén valósult meg, az elnyert – vissza nem térítendő – támogatás értéke megközelítette a 100 millió forintot. Az intézet két objektumában egy-egy 34,2 kW-os teljesítményű, hálózati visszatáplálásos napelemes rendszer segíti az energiaellátást. A „Naperőmű” várhatóan a két objektum villamosenergia-felhasználásának közel 7%-át állítja elő.

JÚNIUS 1.

Dr. Pintér Sándor belügyminiszter és Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok pedagógusnap alkalmából elismeréssel il-

lette a nevelési területen kiemelkedően teljesítő kollégákat. Magyarország belügyminisztere eredményes szakmai munkája elismerésül tanácsosi címet adományozott Bönde Zsolt bv. alezredesnek, a BVOP Fogvatartási Ügyek Főosztálya kiemelt főreferensének és Dajka Sándor bv. őrnagynak, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet osztályvezetőjének.

A Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet Cívus Kupa címmel kiképzési szintfelmérő versenyt rendezett Derecske város sportcsarnokában. A rendezvény lebonyolításában az I. Rákóczy György Szakközépiskola diákjai segítettek. A verseny keretein belül lövészetben, kispályás labdarúgásban, sakkban és asztalteniszben mérték össze tudásukat a büntetés-végrehajtás dolgozói. A kupát a Balassagyarmati Fegyház és Börtön csapata nyerte el.

JÚNIUS 2.

A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye és Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet meghívottként részt vett az egységes állami katasztrófavédelmi szervezet polgári védelmi eskütételi ünnepségen, amelynek helyszíne Miskolc város szabadidőközpontja és a körülötte lévő park volt. A börtönmúzeum interaktív, a gyermekek számára is élvezhető kiállítási anyaggal szerepelt a rendezvényen, a bv. intézet biztonsági szakemberei pedig kutyás technikai és taktikai bemutatót tartottak.

A „TeSzedd! Összefogás a tiszta Magyarországért” mozgalom országos szemétszedési akciójában a Fővárosi Bv. Intézet, a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet, a Kalocsai Fegyház és Börtön illetve a Somogy Megyei Bv. Intézet fogvatartottjai, illetve személyi állományának tagjai is részt vettek.

JÚNIUS 5.

A Fővárosi Kormányhivatal részéről dr. Pesti Imre kormány megbízott és a fővárosi bv. intézetek vezetői írták alá azt az együttműködési megállapodást, amelynek célja a fogvatartottak

hatékonyabb felkészítése a szabadságra és társadalmi, munkaerő-piaci reintegrációjuk segítése. A megállapodást Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás első számú vezetője és Kunfalvi Zoltán, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatának főigazgatója hagyta jóvá.

A Fejér Megyei Kormányhivatal szervezésében a Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet baracskaiban tartották meg a Fejér Megyei Államigazgatási Kollégium soron következő ülését. A rendezvényen többek között előadást tartott Cséri Zoltán bv. ezredes, intézetparancsnok, Hirják András bv. ezredes, az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft ügyvezető igazgatója, valamint Heteyi Gábor bv. ezredes, a Pálhalmi Agrospeciál Kft ügyvezető igazgatója a büntetés-végrehajtással szemben támasztott új kormányzati elvárások (közmunka-program, belső ellátás, fogvatartottak foglalkoztatása) megvalósulásáról.

JÚNIUS 7.

A Bv. Szervezet Továbbképzési és Rehabilitációs Központja igali objektumá-

ban napkollektorok segítik a melegvízellátást. Az intézmény a napkollektoros vízellátást segítő KEOP-projekt keretében közel húszmillió forintos, önrész nélküli támogatáshoz jutott. A beruházás során napkollektorokat telepítettek a főépületbe, továbbá a melléképület és a gazdasági épület energiahatékonyságának növelésére egy kis napkollektoros rendszert is kialakítottak. A tervek szerint a napkollektoros rendszerrel az éves használati melegvíz-szükséglet 60-75%-át lehet biztosítani, ez az arány nyáron akár 85-95%-os is lehet.

JÚNIUS 9.

A Váci Fegyház és Börtönben – közel 300 fő részvételével – családi egészségnapot szerveznek az intézet személyi állománya, a társ rendvédelmi szervek dolgozói, a városi közintézmények munkatársai, valamint családtagjaik részére. Az immár második alkalommal megtartott rendezvénynek ezúttal is az egészségmegőrzés, az egészséges életmód, a rendszeres sportolás és a szűrővizsgálatok fontosságának hangsúlyozása volt a legfőbb célja.

Az Állampusztai Országos Bv. Intézet kutyavezetői bemutatót tartottak a Kecelen megrendezett XII. Bács-Kiskun Megyei Polgárőr Napon.

JÚNIUS 11.

A Belügyminisztériumban sajtótájékoztatót jelentették be, hogy az Erzsébet-programban meghirdetett pályázat keretében kedvezményesen nyaralhatnak a rendvédelmi dolgozók családjukkal. Dr. Kontrát Károly, a minisztérium államtitkára elmondta: munkatársaik – közöttük a rendőrök, a katasztrófavédelemben, valamint a büntetés-végrehajtásban dolgozók – megbecsülését akarják

kifejezni a 400 millió forint keretösszegű pályázattal. Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok szerint a megnövekedett feladatokat tisztességgel ellátó munkatársak számára nagyon fontos, hogy családjuk körében pihenhessenek, ezért reméli, hogy sokan tudnak élni a kedvező lehetőséggel. Elmondta, hogy illetménye alapján a büntetés-végrehajtás közel nyolcezer fős állományának nyolcvan százaléka felel meg a pályázati kiírásnak.

JÚNIUS 13.

A Fővárosi Bv. Intézet III. objektumában tartották meg a börtönlelkészi szolgálatban foglalkoztatott lelkészek 2012. évi továbbképzését, amelyen 28 börtönlelkész vett részt. A rendezvény elöljárója Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok volt.

A Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezésében az ORFK RSZKK Vágóhid utcai Sporttelepén rendezték meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2012. évi kispályás labdarúgó bajnok-

ságának döntőjét, amelyen 6 bv. szerv csapata – a regionális bajnokságok győztesei – vett részt. A bajnokság első helyezettje a Pálhalmai Országos Bv. Intézet csapata lett.

JÚNIUS 15.

Az Eisenstadti Bv. Intézet nyolcfős csoportja intézetlátogatáson vett részt

a Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet baracskaik objektumában, amely során Cséri Zoltán bv. ezredes, parancsnok bemutatta az intézetet, majd az ausztriai vendégek megtekintették a fogvatartotti szálláskörleteket, illetve munkahelyeket.

Üzembe helyezték a Pálhalmi Országos Bv. Intézet napeleemes rendszerét. A 2011 júniusában támogatásra érdemesnek ítélt pályamunka közel 70

millió Ft vissza nem térítendő támogatásban részesült. A bv. intézet mélykúti objektumában egy 48,6 kW-os teljesítményű, hálózati visszatáplálásos napeleemes rendszer vesz részt az energiaellátásban – biztosítva az intézet éves villamosenergia-fogyasztásának 5%-át.

JÚNIUS 16.

A salgótarjáni Nógrád Megyei Levéltár, valamint a Balassagyarmati Fegyház és Börtön – börtönlátogatással egybekötött – rendezvényét több száz érdeklődő tekintette meg a „Múzeumok Éjszakája” rendezvénysorozat keretében.

JÚNIUS 17.

A Kalocsai Fegyház és Börtön fogvatartotti énekkara szerepelt a Jézus Szíve búcsú 150. jubileumi évfordulója alkalmából a kalocsai Tomori Pál Főiskola udvarán megtartott szentmisén. Az ünnepi istentiszteletet dr. Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti

érsek mutatta be. Az istentiszteleten részt vett Török Ferenc, Kalocsa város polgármestere és Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás megbízott országos parancsnoka.

JÚNIUS 19.

Átadták a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet új napeleemes rendszerét. A Szegedi Fegyház és Börtönhöz, illetve a Pálhalmi Országos Intézethez hasonlóan a miskolci intézetben is napeleemes rendszer termeli a villamosenergia-fogyasztás egy részét. Miskolcon egy 50 kW-os teljesítményű, hálózati visszatáplálásos napeleemes rendszer segíti az intézet energiaellátását. A rendszer, amelynek kiépítése 70 millió forint vissza nem térítendő támogatásban részesült, az intézet éves villamosenergia-felhasználásának 20%-át állítja elő.

JÚNIUS 23.

A Magyar Büntetés-végrehajtás Múzeumi Kiállítóhelye, a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön által működtetett börtönmúzeum részt vett a „Múzeumok Éjszakája” rendezvénysorozatban. A múzeum állandó és ideiglenes tárlatai mellett színes programokkal várta az érdeklődőket. A rendezvényt közel ötszáz fő látogatta meg.

JÚNIUS 24.

A Nemzeti Községi Egylet tisztavetési ünnepségét tartották meg a budai várban. A végzett hallgatók a Szent Korona másolata és a történelmi zászlók előtt, dr. Orbán Viktor miniszterelnök, dr. Pintér Sándor belügyminiszter, dr. Hende Csaba, a honvédelmi tárca vezetője és a tábornoki kar jelenlétében tették le esküjüket. A végzősök közül hetvenhatan a rendőrség, huszonegyen a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, tizenegyen az Országos Katasztrófa-

védelmi Főigazgatóság, ketten pedig a büntetés-végrehajtás tisztjei lesznek.

JÚNIUS 25-29.

A Büntetés-végrehajtási Parancsnokok Német Szövetségi Egyesülete 14 fős delegációja Magyarországon tett ötnapos szakmai útja során meglátogatta a Fővárosi Bv. Intézetet, a Nemzetvédelmi Egyetem Rendészet-tudományi Kar Bv. Tanszékét, a tököli Fiatalkorúak Bv. Intézetét, valamint a Budapesti Fegyház és Börtönt.

JÚNIUS 27-30.

A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön negyedik alkalommal vett részt a soproni Volt Fesztiválon. Az intézet által felállított sátorban a látogatók megtekinthették a zárkák berendezési és használati tárgyait, a büntetés-végrehajtásban rendszeresített kényszerítő és mozgáskorlátozó eszközöket, az elítélteknél előtalált tiltott tárgyakat és a fogvatartottak által készített képzőművészeti alkotásokat. Az érdeklődők – előzetes jelentkezés alapján – „rabomobillal” Sopronkőhidára utazhattak, ahol – egy 60 perces bűnmegelőzési látogatás keretében – testközelből is megismerhették az intézetet.

JÚNIUS 28.

Dr. Kontrát Károly, a Belügyminisztérium államtitkára avatta fel a Budapesti Fegyház és Börtön mellett működő BUFA Kft. új bútorgyártó és -összeszerelő üzemét. Az ünnepségen részt vett dr. Tóth László, a Belügyminisztérium gazdasági és informatikai helyettes államtitkára, Kulcsár József országgyűlési képviselő, Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás megbízott országos parancsnoka, Varga Valéria bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai he-

lyettese, valamint jelen voltak a társaság konzorciumi partnerei és a társszervek képviselői. Az új gépsor beüzemelésével – központi ellátás keretében – lehetőség nyílik az állami hivatalok bútorigényeinek kielégítésére. A fejlesztés megvalósításával további 40 elítélt számára biztosított a folyamatos munkavégzés, amely a kapacitás bővítésével, újabb műszak beindításával tovább növelhető.

JÚNIUS 29.

A Magyar Rendvédelmi Kar megalakulását követően a fegyveres testületek tagjai megválasztották a MRK elnökségi tagságát. Dobson Tibor dandártábornok, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság hivatalvezetője lett a katasztrófavédelem, a rendőrség,

a szakszolgálatok, a vámőrség és a büntetés-végrehajtás személyi állományából álló, az Országgyűlés által tavaly létrehozott Magyar Rendvédelmi Kar 50 fős közgyűlésének elnöke. A rendezvényen – tekintettel a rendvédelmi szervek számára – öt alelnököt választottak; a szervezet főtitkára Kucsera Miklós bv. zászlós, a büntetés-végrehajtás képviselője lett.

Összeállította: D. F. I.

III. Zárt ajtók – nyitott lelkek konferencia

Immár harmadik alkalommal rendezték meg a Zárt ajtók – nyitott lelkek című konferenciát a tököli Fiatalokorúak Bv. Intézetében 2011. május 8-án mintegy 120 fő részvételével. A rendezvény egyben a Nemzeti Erőforrás Minisztérium támogatásával, illetve a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet közreműködésével zajló Bűnös áldozatok című pályázat (KAB-ME-11-C-1929) záró konferenciája is volt. A konferencia legfőbb célkitűzésének azt szánták a rendezők, hogy megismertessék a büntetés-végrehajtási intézetekben, javítóintézetekben folyó pedagógiai és pszichológiai munkát, a terápiás lehetőségeket a szélesebb értelemben vett szakmai közönséggel, a téma iránt érdeklődőkkel.

A tanácskozás délelőttjén – *Tóth Tamás* bv. ezredes, a Fiatalokorúak Bv. Intézetének igazgatója, a rendezvény házigazdája elnökletével – plenáris előadások hangzottak el.

Dr. Hegedűs Judit PhD, egyetemi adjunktus (ELTE PPK Neveléstudományi Intézet) – a konferencia fő szervezője – a Bűnös áldozatok című projekt részleteit ismertette. Mint elmondta: a projekt három célcsoportját a fiatalokorú fogvatartottak, az egyetemi hallgatók és a szakemberek alkották. Míg a fogvatartottak körében művészetterápiás, önismereti és kommunikációs tréningek zajlottak, a szakemberek különböző, a módszertani megújulást segítő képzéseken vettek részt. *Dr. Szlávik János*, a Fővárosi Önkormányzat Egyesített Szent István és Szent László Kórház és Rendelőintézet főorvosa az „AIDS-esek a büntetés-végrehajtásban” címmel tartott nagy sikerű előadást. *Gávay Zoltán*, a Bohus Biztonsági Szolgálat Kft. ügyvezető igazgatója a FECSKE – Fialokat, Egészséget, Családot Segítő Közhasznú Egyesület – Budapest Ferencváros kerületében végzett bűnmegelőzési tevékenységét mutatta be. *Tóth Tamás* a tököli Fiatalokorúak Bv. Intézetében folyó, a fiatalokorú fogvatartottak reszocializációja érdekében szervezett programokról számolt be előadásában.

Ezután a fiatalkorú fogvatartottak zenés műsora következett, majd a résztvevőknek alkalmuk nyílt arra, hogy megtekintsék a tököli intézet fiatalkorú bűnelkövetők részére fenntartott körleteit.

Délután szekcióülések keretében folytatódott a konferencia programja. A szekcióülések témái a következők voltak: a segítő kapcsolat, a segítő beszélgetés; a meseterápia; Rivotril és kábítószer a börtönben; a drámapedagógiai módszer preventív hatása veszélyeztetett fiatalokra; függőségeink világa; a bűnmegelőzés gyakorlata. A „Rivotril és kábítószer a börtönvilágban” című workshopot *dr. Fliegauf Gergely PhD*, bv. alezredes, főiskolai docens (NKE Rendészettudományi Kar, Bv. Tanszék) vezette.

A konferencia – *dr. Hegedűs Judit* moderálásával – a szekcióvezetők kerekasztal-beszélgetésével fejeződött be, amely során a beszélgetés résztvevői a különböző workshopok fő tartalmi elmeit is összefoglalták.

A tanácskozás – az előző két Zárt ajtók – nyitott lelkek konferenciához hasonlóan – kiváló alkalmat adott a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőkkel foglalkozó szakemberek eszmecserejére. A rendezvény sikerét jelezte, hogy a jelentkezők nagy száma miatt május 24-én újabb konferencianapot tartottak a tököli Fiatalkorúak Bv. Intézetében.

A szerk.

Megalakult a Magyar Kriminológiai Társaság Büntetés-végrehajtási Szekciója

A Magyar Kriminológiai Társaság, valamint az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kriminológiai Tanszék szervezésében tartották meg a „Kontroll és jogkövetés” című konferenciát az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2012. május 11-én. A tanácskozás délelőtti programjában a Magyar Kriminológiai Társaság és a Magyar Büntetőjogi Társaság közös tudományos ülésére került sor az új Büntető Törvénykönyv tervezetéről. A konferencia ezt követően szekcióülésekkel folytatódott.

A nyolc szekcióülés egyike a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez kapcsolódott. A workshop keretében megalakult a Magyar Kriminológiai Társaság Kriminológiai Szekciója, amelynek társelnökeivé *dr. Kiszely Pál* bv. dandártábornokot, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokát és *dr. Fliegauf Gergely PhD* bv. alezredest, az NKE Rendészettudományi Kar Bv. Tanszék főiskolai docensét választották. A szekció titkárai *Schuckertné Szabó Csilla* bv. alezredes és *Somogyvári Mihály* bv. hadnagy, a BVOP Stratégiai Főosztálya munkatársai lettek.

A szekcióülésen négy előadás hangzott el. *Dr. Kiszely Pál* a tényleges életfogytiglanig tartó szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának aktuális kérdéseiről beszélt. Mint elmondta: a tényleges életfogytiglanra ítélt bűnelkövetők elhelyezése és kezelése mára új koncepció végiggondolását tette szükségessé, amellyel a büntetés-végrehajtási szervezet vezetése is tisztában van; az új koncepció kidolgozása 2012 őszére várható. *Somogyvári Mihály* a büntetőpolitika legitimizációs kérdéseit elemezte, különösen a büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás összetevőire (a kriminológia véleménye, a bűnözéstől való félelem stb.) fókuszálva. *Dr. Fliegauf Gergely* előadásában a fogvatartottak által rajzolt, festett képek kvalitatív elemzésével foglalkozott, kitérve az alkotások főbb témáinak (szexuális depriváció, börtönélet, etnikai konfliktusok stb.) jellemző tartalmi elemeire. A szekcióülés utolsó előadója, *Lehoczki Ágnes*, az IMEI pszichológusa a börtönben elkövetett önkárosítások és öngyilkosságok eltérő pszichés hátterét világította meg, hangsúlyozva a személyzet képzésének és a jól használható útmutatók kiadásának fontosságát.

D. F. I.

RÖVIDEN

Szakmai konferencia Miskolcon

A Magyar Börtönügyi Társaság, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa közös szakmai konferenciáját tartották meg „Új gyakorlatok és kihívások a büntetés-végrehajtásban” címmel a Miskolci Egyetemen 2012. május 15-én.

A rendezvényt megelőzően sajtótájékoztatóra került sor, ahol *dr. Pallo József PhD* bv. ezredes, a BVOP Titkársági és Jogi Főosztályának vezetője, a Bv. Tudományos Tanácsának megbízott elnöke válaszolt az újságírók kérdéseire.

A konferenciát *prof. dr. Szabó Miklós*, egyetemi tanár, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánja nyitotta meg, majd – *dr. Pallo József PhD* elnöklétével – hat előadás hangzott el az északkelet-magyarországi régió büntetés-végrehajtási intézeteinek munkájáról. *Drotár Zsolt* bv. alezredes, az általa vezetett Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet tevékenységét, eredményeit mutatta be. *Penderikné Karanyic Gréta* bv. alezredes, a Heves Megyei Bv. Intézet osztályvezetője előadásában elsősorban az intézet resztoratív programjainak ismertetésére fókuszált. *Kaduk István* bv. őrnagy, osztályvezető-helyettes – többek között – a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön kreatív szakkörének működéséről és az intézet hadisír-gondozásban elért eredményeiről beszélt. *Pancsusák Sándor* bv. alezredes, parancsnokhelyettes a Tiszalöki Országos Bv. Intézet sokrétű kapcsolatrendszerét ismertette. *Gelei-Tóth Gabriella* bv. százados, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet osztályvezetője előadásában az intézet kettős funkciójából (előzetesek, illetve fiatalkorúak fogvatartása) eredő feladatrendszerét állította középpontba. *Gyenge-Biró István* bv. ezredes, intézetparancsnok a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet előtt álló kihívásokat és az ezekre adott megoldásokat mutatta be.

A program alkalmat teremtett arra, hogy valós képet mutasson a hazai börtönökben folyó szakmai munkáról és rávilágítson arra, hogy a büntetés-végrehajtás tevékenysége az elkövetők izolálásán messze túlmutató reszocializációs erőfeszítésekkel is párosul. Mind a hat gyakorlati szakember előadása bizonyította, hogy a szűkös költségvetési keretek között is hatékonyan működő, az emberi jogoknak is megfelelő büntetés-végrehajtáshoz az itt dolgozók magas színvonalú emberi szakmai hozzáállása és innovatív gondolkodása szükséges.

A szerk.

Ajánló

Büntetés-végrehajtási igazgatás. (Szerk. Ruzsonyi Péter.) Budapest, Rendészeti Szakvizsga Bizottság, 2012. 182 oldal.

Az interneten hozzáférhető kiadvány a büntetés-végrehajtási szakismeretek legújabb összefoglalását nyújtja. A kötet szerzői – Bogotyán Róbert, Czenczer Orsolya, Fliegauf Gergely, Forgács Judit, Nagy Gábor, Nádasi Béla. Ruzsonyi Péter, Tari Ferenc – többségükben a MKE Rendészettudományi Kar Bv. Tanszékének tanárai.

A kiadvány anyaga kilenc fejezetre oszlik. Az első, „Bevezetés” címet viselő fejezet fontos részismereteket (pl. Etikai Kódex, a börtönügy tövid története, a magyar büntetés-végrehajtási szervezet felépítése) foglal magába. A második fejezet a bv. jog legfontosabb szabályait tartalmazza, a harmadik anyag rész tárgya a bv. igazgatás. A negyedik fejezet a gazdálkodási, az ötödik a biztonsági ismereteket sűríti össze. Az ötödik fejezet a kriminálpedagógia és a büntetés-végrehajtás kapcsolatát elemzi, míg a következő két fejezet a bv. nevelés, illetve a bv. pszichológia alapvető ismereteit közvetíti. A „Záró gondolatok” című utolsó fejezet hangsúlyozza, hogy a büntetés-végrehajtás rendkívül összetett, nagy körültekintést, szakmai felkészültséget igénylő feladat. „Ehhez pontosan ismernünk kell a társadalom igényét, a büntetés-végrehajtás helyzetét, a meglévő feltételeket. Ennek tükrében kell a feladatokat időről-időre újrafogalmazni, igazodva a mindenkori büntető jogszabályokhoz, amelyekben megjelenik a társadalom igénye (elvárása) a büntető hatalommal szemben, ami nem lehet más, mint a nyugodt, biztonságos élet feltételeinek megteremtése.”

A jól szerkesztett kötet egyes fejezetei végén tanulást segítő kérdések találhatóak, továbbá ajánlott jogszabály-, illetve irodalomjegyzék nyújt támogatást a felkészüléshez.

Dikaiosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére. Szerk. Trócsányi László. Szeged, Pólyai elemér Alapítvány, 2012. 464 oldal. (A Pólyai Elemér Alapítvány Könyvtára 37.)

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Alkotmányjogi Tanszékén készült kiadvány Kovács István jogtudósnak, akadémikusnak, a szegedi egyetem tanszékvezető professzorának állít emléket. A „rendszerváló” Alkotmány létrejöttének, valamint Kovács István halálának huszadik évfordulója alkalmából konferenciát rendeztek 2010 novemberében Szegeden – a könyv az ott elhangzott előadásokat tartalmazza.

A kötet számos, különféle témakörökhöz kapcsolódó tanulmánya közül e helyütt csupán a büntetőjog körébe sorolhatókat emeljük ki. Elek Balázs dolgozata a büntetőeljárásban fennálló bizonyítási tilalmakat foglalja össze. Mészáros Bence tanulmánya, illetve Nagy Klára korreferátuma a fedett nyomozó büntetlenségét le-

hetővé tevő törvényi rendelkezések alkotmányosságát elemzi. Mohácsi Barbara dolgozata – Elek Balázséhoz hasonlóan – a bizonyítékszerzés alkotmányos korlátaival foglalkozik. Szomora Zsolt tanulmánya, továbbá Dere Petronella korreferátuma arra mutat rá, hogy az alkotmánykonform normaértelmezés mind az elmélet, mind a gyakorlat szempontjából tisztázásra szorul a magyar büntetőjogban.

Neparáczki Anna Viktória dolgozata szorosan kapcsolódik a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez, a címe: „Az ombudsmani látogatások és azok hatásai a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben”. A szerző egyik végkövetkeztése, hogy hiába tűnik első megközelítésre pozitívnak az ombudsmani ajánlások megítélése, ezek gyakorlati megvalósítására „már nem ritkán a forráshiány miatt nem került/kerül sor”.

Droghasználó várandós nők és gyermekeik ellátása. Szerk. Rigó János, Oberth József, Sógorka Ildikó. Budapest, Magyar Emberi Jogvédő Központ Alapítvány, 2009. 255 oldal.

Mind az egészségügyi, mind a szociális ellátó rendszer számára különös megterhelést jelent a kábítószer-problémával küzdő várandós nők ellátása. Nemcsak a droghasználó nők életviteléről hiányosak az ismereteink, hanem a problémamegoldásban részt vevő különböző szakmák tevékenységei, működési módjai sem átláthatók az egyes szakterületek képviselői számára.

A könyv, amelynek elkészítésében a Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Kar I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika működött közre, a maga nemében hiánypótló; célja, hogy a gyermeket vállaló droghasználó nők ellátásában érintett szakterületek munkáját ismeresse, és így hozzájárulhasson a hatékonyabb együttműködéshez, annak érdekében, hogy a droghasználó várandós nők és gyermekeik megfelelő ellátásban részesüljenek.

A kiadvány szerzői több területet képviselnek: van köztük szülész-nőgyógyász, genetikus, addiktológus, pszichiáter, jogász, szociális munkás és néhány laikus segítő is, akikben annyi feltétlenül közös, hogy mindannyian foglalkoztak már gyermeket váró droghasználó emberek segítségével.

A kötet tartalma négy gondolati egységből áll. Az első fejezet a szülészeti-nőgyógyászat, valamint az újszülött- és gyermekgyógyászat felől közelíti meg a témát. A második anyagrész az addiktológiai ellátás kérdéseivel foglalkozik. A harmadik fejezet az addikció kezelését össegitő, tudományos és társadalmi nézőpontból vizsgálja (itt olvashatunk például a Narcotics Anonymus – a Névtelen Drogfüggők közösségéről). A Függelékben, amely a negyedik anyagrésznek tekinthető, különféle hasznos információkat tettek közzé a kötet szerkesztői.

Felelősségvállalás, kapcsolat és helyreállítás. Mediáció és resztoratív igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban. Szerk. Barabás Tünde, Fellegi Borbála, Windt Szandra. Budapest, Foresee Kutatócsoport – Országos Kriminológiai Intézet, 2011. 328 oldal.

A „Mediáció és resztoratív igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban” („Mediation and Restorative Justice in Prison Settings” – MEREPS) projekt az Európai Bizottság Criminal Justice 2008 programjának pénzügyi támogatásával jött

lére. A magyar vezetéssel megvalósult nemzetközi projekt a mediáció és a többi resztoratív eljárás szerepét és lehetőségét vizsgálta börtönkörnyezetben, a súlyos bűncselekmények elkövetőit és áldozatait helyezve középpontba. A projektben – az empirikus kutatás két helyszínéeként – a Balassagyarmati Fegyház és Börtön, illetve a tököli Fiatalkorúak Bv. Intézete is részt vett.

A tanulmánykötet a magyar résztvevők és nemzetközi partnereik három éven keresztül végzett munkájának összegzését, eredményeit foglalja össze. A könyv gazdag tartalmából – hely hiányában – elsősorban a magyar vonatkozású írásokra tudjuk a figyelmet felhívni.

Barabás Tünde nagyszabású tanulmánya komplex módon elemzi a megbékélés és helyreállítás börtönbeli lehetőségeit. Windt Szandra tanulmánya a börtönszemélyzet, a fogvatartottak és a sértettek körében végzett kutatás eredményeit ismerteti. Szegő Dóra és Fellegi Borbála tanulmánya a konfliktuskezelésben alkalmazott resztoratív technikák megvalósulását mutatja be. Szűcs András írása a mediáció alkalmazásának börtönbeli lehetőségeit az ügyész szemével világítja meg. Tanulmányok találhatók a könyvben a börtönmediáció angliai, németországi és belgiumi gyakorlatáról, és érdekes esettanulmányokat olvashatunk Els Gossens, Szegő Dóra, Fellegi Borbála és Negrea Vidia jóvoltából.

A kiadvány a téma első hazai összefoglalásának, mondhatni kézikönyvének tekinthető, amely egy példaszerűen megvalósított projekt dokumentuma is egyben.

Természeti és ipari katasztrófák. Jogi aspektusok a 2010-es ajkai vörösiszap-katasztrófa fényében. Szerk. Mezei Péter. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 160 oldal.

Az ajkai vörösiszap-katasztrófával kapcsolatosan felmerül a kérdés, hogy hogyan definiálható a gátszakadás: vis major jellegű cselekménnyel állunk szemben, vagy inkább emberi mulasztás, az általában elvárható gondosság elmulasztása vezetett a katasztrófa bekövetkeztéhez. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának doktoranduszai 2011 tavaszán, mintegy fél évvel a katasztrófa bekövetkezése után, egy konferencia keretében vitatták meg a téma jogi vonatkozásait. A kiadvány a konferencia előadásait teszi közzé.

A kötet anyaga öt fejezetből tevődik össze. Az első fejezet magánjogi felelősségi kérdésekkel, a második anyagrész az állami szerepvállalás kérdéseivel foglalkozik. (Az utóbbi fejezeten olvasható az a dolgozat, amely a különböző államigazgatási szervek és néhány egyéb szervezet részvételét, fellépését mutatja be a vörösiszap-katasztrófa bekövetkezése után.) A harmadik fejezet az egészséghozs az egészséges környezethez való jog aspektusából elemzi a történeteket. A negyedik fejezet szabadalmi jogi kérdésekre tér ki, az ötödik, utolsó fejezet pedig a vörösiszap-katasztrófát a nemzetközi jog, illetve a politológia felől vizsgálja. (Az egyik tanulmány például az 1986-os csernobili katasztrófa és a gorbacsovi glasznosztj kapcsolatát taglalja.)

A könyvet értékelve csak egyetérthetünk az Előszó írója, Jakab Éva megfogalmazásával: „A dolgozatok izgalmas olvasmányt ígérnek minden jogásznak. Sőt, a jogtudományban kevésbé jártas érdeklődő is okulhat a szélesebb publikum számára is érthetően fogalmazó, tanulságos tanulmányokból.”

Vezetéstudományi ismeretek. (Szerk. Molnár Miklós.) Főiskolai jegyzet. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003. 226 oldal.

A kötet szerzői – Finszter Géza, Madarász Gabriella, Molnár Miklós és Sár László – hat fejezetben tárgyalják a vezetéstudomány általános, illetve szakmai (rendvédelmi) irányultságú ismereteit.

Az első, „A vezetéstudomány alapjai” címet viselő fejezet főként elméleti és történeti jellegű: meghatározza a vezetéstudomány tárgyát, a szervezetek ismerveit, továbbá felvázolja a modern vezetéstudomány előtörténetét, első önálló irányzatait és a vezetéstudomány fejlődését a II. világháború után. A második fejezet a rendészeti rendszer sajátosságait, a közigazgatással fennálló viszonyrendszerét mutatja be. A harmadik és a negyedik gondolati egység a vezetői döntés és a vezetési folyamat világába vezeti az olvasót. Az ötödik fejezet a rendészeti/rendvédelmi szervezetek működésének és vezetésének emberi tényezőit (pl. a vezető személyisége és tevékenysége, a csoport és a vezetés, versenyhelyzet, konfliktusok kezelése) állítja a középpontba. A hatodik, utolsó fejezet különböző szempontok (értékek, funkció, specializáció foka, szervezeti karakter stb.) szerint vizsgálja a rendészeti szervek kultúráját.

A kiadvány jól foglalja össze a vezetéstudományi ismereteket a Rendőrtiszti főiskola, illetve immár a Nemzeti Közszerzési Egyetem Rendészettudományi Kar hallgatói számára, ám egyes fejezetei már átdolgozásra szorulnak.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)